

Csáky Pál

A pacsirta éneke

Megjelent a szerző hatvanadik születésnapja alkalmából összeállított
A PACSIRTA ÉNEKE című válogatáskötetben, 2016-ban
(Kiadó: AB-ART).

Korábbi publikáció: És eljött az angyal (2014)

Tartalom

Tudod, még most is beleborzongok...	4
Az akadémia...	12
S mint ilyenkor általában...	17
Kolozsvár...	21
Otthon...	28
Megtalálni őt...	35
A háború	41
Egy hónap is eltelt már	47
Gyerekkoromból...	58
Az indulásra otthonról...	64
Jogászdoktor lettem...	70
Másnap, vasárnap	75
Erdély visszafoglalása után...	77
Végül is a parancsnokunknak köszönhetjük...	80
A rossz álom...	88
Mindig büszke voltam arra...	98
Apádat, IV. Ferencet...	106
Ilyen világ volt...	108

„Csak a tiszta ember szabad.”

Székely János

Tudod, még most is beleborzongok,

ha Mitzi gondolok. Mondhatsz bármit, Mitzi nagyszerű nő volt. Nagyvilági, okos, elegáns. Kivéve talán azt az egy pöttyöt az életében. Nem is értettem akkor, hogyan választhatott magának ilyen életformát. Mármint – bocsánat a kifejezésért – olyan bizonyos... olyan túllontúl könnyű életet. A dologházban, ugye... Igaz, hogy csuda színvonalon, diszkrétén, elbájolóan – de mégis, az én polgári ízlésem szerint oly bántóan, oly könnyűvérűen. Nos, ez ugyan tény – de szerintem semmit nem von le a bájából, az értékéből. Hidd el, még most is, évtizedek múltán is eláll a lélegzetem, ha rá gondolkodom! Nem volt hozzá fogható nő az életemben.

Nagyszerűen megértettük egymást. Nehogy azt hidd, hogy az idő, a szépítő emlékezet mondatja velem mindezt, távolról sem. Tudod, van úgy, hogy két ember nagyon rátalál egymásra, hogy a lelkük és testük csodálatosan együtt zenél, élveznek minden közös rezdülést. Így voltam én is Mitzivel.

A hadiakadémiára vezényeltek fel akkor Bécsbe, s azt kell, hogy mondjam, csodálatosan éreztem ott magam. Nem tagadom, elkápráztatott a császárváros pompája, eleganciája, állandó csinnadrattái. Voltam már korábban is, hogyne lettem volna a mi Viennánkban, ahogy annak idején a papa mondta kicsit fellengzősen, a szavakkal játszadozva, túltupírozva a dolgot, ami talán megbocsátható annak, aki élete nagy részét mégiscsak egy kisváros szerényebb viszonyai között élte le. Ámbár a papára nem lehet különösebb panaszom, utazni utazott eleget, ennek köszönhetően látott is valamit a világból, s ez azért nyomot hagyott a felfogásán. Mert a papa – igaz, igencsak szerény szinten, de – valahol világfi is volt. Megengedem: kissé konzervatív, alacsony röptű világfi, de azt mégiscsak igényelte, hogy kimozduljon néha áporodott környezetéből, és kinézzen a városfalakon túlra.

A papának ugyanis fiatalabb korában jócskán kijárt mindenből – már ami a lőtást-futást illeti. Kereskedő léteére gyakran volt úton, járta az országot az Adriától Lembergig, Brassótól az Alpokig. Otthon volt, ahogy mondta, a birodalom minden zugában. Az már más kérdés, hogy mennyire tudta átlátni a birodalom viszonyait – mert legbelül azért megmaradt mégiscsak egyfajta kisvárosi, megüledett polgárembernek. A felfogására gondolkodom, a gondolatvilágára – amivel persze, nem volt egyedül, sokan voltak ezzel így, hiszen erre épült az egész Habsburg-lojalitás: arra, hogy nem voltak képesek átlátni a világot, amelyben éltek, nem voltak képesek bemérni a nüánszokat, a viszonyokat, amelyek a Birodalmat éltették. A felszínesség és a nehézkesség határozta meg világlátásukat. Ettől volt tisztelt császár és király a bigott Ferencjóska, a fekete-sárga perpetuum mobile pedig ment magától ilyen viszonyok között is, éltette a bürokrácia és a beidegződések, amelyeknek maga a császár-király őfelsége is csak egy eleme volt csupán. Ám a papa e felől valószínűleg nem gondolkodott, az ő felfogása is – mint a legtöbb kortársáé – eléggé beszorult valahová a Kárpátok és az Alpok közé, az Adria és Szilézia közé. Ez önmagában nem lett volna valami eget rengető baj, hiszen, ha belegondolunk, sem szellemileg, sem geográfiaileg nem elhanyagolható tér ez, sőt, azt kell, hogy mondjam, hálát adhatnánk az Istennek, ha napjainkban is minden ötödik – ugyan, mit beszélek –, minden ezredik kortársunk ilyen széles dimenziókban tudna gondolkodni. Nem a térbeli korlátokkal van tehát bajom, félre ne érts, inkább egy, a véleményem szerint szerfelett szükséges negyedik vagy hányadik dimenzióval, a gondolkodás intuitív mélységével, pontosabban annak hiányával a papa gondolkodásában. Nevezetesen azzal, hogy ezt az egész alakzatot ne egy mesebeli, habbal bevont, tökéletesre csiszolt, változtathatatlan monstrumnak képzelje el, ahol minden úgy van jól, ahogy van, ahol nem kell gondolkodni, erőlködni és előre menni, ahol „minten nattyon szép és minten nattyon jó és mintennel meg lehetünk elegendve”, hanem annak, ami: egy esendő, tökéletlen, erősen javításra szoruló karámnak.

Egyszóval: ebben vitám volt a papával, erős vitám. Mert a papa nem akart engedni a hatvanhétből, és ezt most a szó legmélyebb értelmében gondolom, annak ellenére, hogy az ő apja viszont ott volt Klapkával mindenütt, ahol egy igaz magyar hazafinak, egy valódi férfinak akkor ott kellett lennie. Talán még az emigrációba is vele ment volna, ha Komáromban nem találja el egy szerencsétlen, eltévelyedett gránátrepesz. A nagypapa tehát ott maradt a csatatéren, és ez a tény később jelentős hatást gyakorolt a papa életútjára: a nagymama ugyanis nevelőkre bízta jelleme pallérozását, ki nem próbált, furcsa nevelőkre, akik azután nem is haboztak, és olyan császárhű, monarchista eszméket próbáltak meg becsöpögtetni a papa koponyájába, amelyek elkötelezett, sőt bigott alattvalóvá nevelték volna őt – ha a mama időben közbe nem szól. Ám a papa gondolkodásán a fenti hatás végig otthagya a lenyomatát.

Ilyen volt tehát a papa, így gondolkodott, majdnem mindent egészségesnek és szépnek látva, ahol – ennyit azért elismert – apró problémák ugyan adódhatnak, ezek azonban egészében nem lényegesek. A nyelvek, kultúrák, habitusok sokszínűsége, a birodalmat alkotó népek eltérő mentalitása, fejlettsége, történelmi tapasztalatai, s az újabban megjelenő, a jövőt illető, de egymásnak teljességgel ellentmondó elképzelések ugyan valós tényezők voltak, ezt látta, de a különböző színek, árnyalatok megnyilvánulásainak tartotta azokat csupán, amelyek gazdagabbá teszik, s nem veszélyeztetik az egészet.

– Kiegyeztünk a horvátokkal, pacifikáltuk a cseheket, rendeztük Erdély helyzetét, mit akarsz még? – kérdezte a papa bosszús hangon, amikor ezek a témák nagy ritkán terítékre kerültek.

Így volt, bizony: a boldog békeidők kritikátlan birodalmi képzelgéseiről virágoztak a papa fejében, egyfajta e világi Paradicsom képzete, leöntve némi túlédésített mázzal meg rózsaszín birodalmi habokkal.

Ez persze, nem azt jelenti, hogy tényleg minden rendben lett volna – ellenkezőleg. Már akkor is világos volt, hogy a papa nézetei – mint a hasonló nézeteket valló kortársaié is – több oldalról támadhatóak, s ezt én gyakran ki is használtam. Bár azt is meg kell jegyeznem, hogy az ilyen önelégült képzelgések akkoriban nem voltak ritkák, ez a fajta hozzáállás jellemző volt a korra, az egész országra, a kiegyezés után főleg annak magyar felére. Egy picit mintha lelkileg sérült lett volna az egész generáció, amely úgy eltelt magával, oly nagyra volt a sikereivel (a Tiszákkal kezdve és befejezve a sort), oly elégedett az úgymond boldog békeidők tunya elterpeszkedtségével, hogy az már szinte bántó volt. Bár, ha jobban belegondolok, azzal a múlttal, azokkal az igyekezetekkel a hátuk mögött talán törvényszerű is volt, hogy deformáltak és önelégültek legyenek. Egyszersmind azt is megértem, hogy az alapfelfogásuk ilyen körülmények között csakis egy statikus birodalom-kép lehetett.

Így történhetett meg, hogy a későbbi folyamatok teljesen felkészületlenül, s ami még rosszabb: alternatív jövőképek nélkül érték őket. Ez az állapot azután elkerülhetetlenül az olyan lelki kataklizmákhoz vezetett, amelyeken végül is keresztül kellett menniük. Sőt, tovább megyek, még azt a kijelentést is megkockáztatom, hogy ők bizony ott, akkor, a boldog békeidők áporodott ketrecében nem is tudták, hogy igazából milyen az a képződmény, milyen az a birodalom, amit úgy istenítettek, s amely lelkesedésüknek olyan magas piedesztálra emelt tárgya volt. Milyen bent, a mélyrétegekben az a monstrum, amelynek gondosan pingált, portalanított és csíráltatott díszletei között akkortájt oly nagyszerűnek érezték magukat. Bizonyos szempontból érthető is, hogy ebben a kellemes, langyos miliőben nem érzékelték a birodalmat alkotó finomszövetek belső mozgásait. Ez a vakság lehetett végül is az egyik oka annak, hogy a később felszínre robbanó problémákra reagálni nem tudván, ezek a tűzfolyammá vált belső repedések oly visszafordíthatatlanul feszítették szét büszkeségük tárgyát: a birodalmat.

Ám akkor erre még senki nem gondolt. A dualista vidámparkot valamennyien elfogadták, elégedetten kvaterkázott és urambátyámozott mindenki, aki megtehetette, s hozzá vastag kérlek-

alásannal parolázott, hajlongott és mosolygott – amikor egy vasárnapi ebéd után, a teljes család jelenlétében, a családtagok díszes és ünnepélyes koszorújától övezve a papa odahívott maga mellé, majd hosszan és fontoskodva megköszönte a torkát. Mindenki elcsendesült egy pillanatra, ünnepélyes faképpel állt a család, én meg azt éreztem akkor, hogy itt mindenki tud valamit, valami fontosat – és éppen rólam –, csak én nem. És akkor a papa erős, érces hangján lassan, ünnepélyesen így szólt hozzám:

– Kedves fiam, nagy nap ez a mai. Örülök, hogy ilyen szép ünnepen, éppen Pünkösd vasárnapján van alkalmam bejelenteni a veled kapcsolatos döntésemet. Kedves fiam, a mi családunk mindig is hű támasza volt országunknak és legfőbb urunknak, Ferenc József ökirályi felségének, ezért úgy döntöttem, hogy – követve az Írás szavát: add meg Istennek, ami Istené és a császárnak, ami a császáré – én is megadom királyunknak (a király szót megnyomta), ami az övé, és téged a legdicsőbb, katonai pályára adlak. Szolgáld a hont annak még nagyobb dicsőségére, királyi őfőurunk meglegedésére és mindnyájunk boldog örömére! Viseld magad úgy, fiam, hogy büszkék lehessünk rád!

Így beszélt a papa akkor, vasárnap délután, csöpögött a pátosztól, és csöpögött a meghatottságtól az egész család, ahogy ünnepélyes feszítésben körülálltak minket. Mit mondjak, abban a pillanatban én is megnőttem a saját szememben, hősnek éreztem magam egyszeriben, felnőttnek, hatalmasnak. Mit hatalmasnak, óriásnak, aki akkor és ott ellátott az Adriától a Kárpátokig, Fiumétól Sziléziáig. Igen, globálisan és részleteiben is láttam az egész birodalmat, az egész hatalmas kócerájt, Ferencjósokástól, Erzsébetestől, mindennel egyetemben. A papa neveltje voltam ott, abban a pillanatban, hatalmas valaki, tényező, akinek a vállára most valami hihetetlenül fontos terhet raknak. Szinte fizikailag is éreztem a szorítását, a felelősséget, az elvárásokat, hogy ezt a monstrumot ezen túl már nekem kell megóvnom mindenféle veszélyektől, nyavalyáktól, belső és külső ármányoktól. Kisebbfajta atyaúristennek éreztem magam akkor, ott, a papa árnyékában, akire éppen frissiben egy világot bízta, és úgy elámultam a meghatódottságtól, hogy egy árva szót sem bírtam kinyögni. Márpedig arra várt az egész család, valami hasonlóan szép és fennkölt megnyilatkozásra, mint amilyenre a papa adott példát – de én csődöt mondtam. Csak álltam ott vigyázzban, megkövülten, mintha császárbotot nyeltem volna, és már tartottam is, egyensúlyoztam az egész birodalmat, hadseregestül, császár-királyostul, hóbelevancostul, mindenestül.

A pillanat nagyságát a család kellőképpen átérezte. Anya elsírta magát, odajött hozzám, a szemét sűrűn törülgette hófehér, csipkés keszkenőjével, és megpróbálta a fejem a keblére vonni. Megpróbálta – erre a mozzanatra határozottan emlékszem, részleteiben is élesen, amin nincs mit csodálkozni, tekintettel arra, hogy az a nap mégiscsak életem egyik legszebb és legfontosabb napja volt. Odajött tehát anya, honleányi kebelfeszítő érzésétől hajtva, és megpróbált a keblére vonni. Én azonban ellenálltam, mint egy szikla, csak álltam ott, mint egy sebezhetetlen tömb, keményen és rettenthetetlenül, mint amolyan császári és királyi Kéfa, akinek épp az elébb mondták: „légy kemény és megingathatatlan, mint egy Kéfa, és én rád építem majd légvárait”. Én pedig, komolyan véve a dolgot, csak álltam ott felszegett fejjel, és arra gondoltam, hogy az illúzióknak most már igazán megdönthetetlennek kell lennie, örökkévalónak és hatalmasnak, ha már ilyen támoszlopra lelt, mint amilyen én is vagyok.

Gáspár hirtelen megrezzent, ahogy visszatért a pillanatba: az üzemi étkezdében ült, nem kis csodálkozására azon a helyen, ahol eddig a dédapja mesélt vele szemben. (A pontosság kedvéért Ferenc dédapja, aki e néven második a családi Ferenc-dinasztiában, amelynek négy tagja követte egymást megszakítatlan sorban, s éppen ő, a lehetséges ötödik vágta el a sort, és lett Gáspár, talán kissé szimbolikusan is ama Klapka-társ szépapa emlékére, akiről az elébb a dédapja is szólt). Most olyan büszke volt erre a tényre, mintha legalábbis egy tucat orosz-

lással szemben kellett volna kiharcolnia ezt a nevet, holott pályába kötött, öntudatlan vakarcs volt csupán, amikor a névválasztás megesett. Mindenesetre büszke volt a nevére, és sokat, erős szimbolikát látott ebben a tényben: a tiszta lap lehetőségét, sőt, a szépapai örökséghez való visszatérés lehetőségét is. Az üres székre nézett, ahol pár perccel azelőtt még a kollégája ült, aki az ízletesnek éppen nem mondható reggeli közben ízlésesnek sem mondható szövegekkel traktálta őt hosszan.

A reggel..., igen, még talán a reggelre visszagondolva érzett némi megkönnyebbülést. Az a reggel ugyanis tele volt életigenléssel, akarással, frissességgel. Ilyen napon, ilyen nagyszerű napon, gondolta akkor, az ember még önmagát is képes megváltani.

Az utcán is mindenütt kicsattanó életkedvet tapasztalt, bár az is meglehet, hogy eddig nem figyelt oda kellőképpen a körülötte megvalósuló történésekre, hiszen most olyan dolgokat fedezett fel lépten-nyomon, amelyek az ismeretlenség izgalmával hatottak rá. Ez a csodás júniusi reggel valósággal felpeszdtette őt. Az egyik sarkon jókedvűen nyugtázta egy kecskeszakállú idős úr már a neveltségesség határát súroló igyekezetét, amint a szintén idős kollégájával való vehemens eszmecserét hirtelen abbahagyva, korát meghazudtoló fürgeséggel fordult meg két rövid szoknyás, karcsú gimnazista lány után. A sarki élelmiszerboltból kiforduló, kissé túlméretezett hölgy is feltűnő intenzitással nézett egy éppen arra jövő úr szemébe, aki viszont – a reggeli képbe eléggé bele nem illő módon – egyáltalán nem viszonzta a pillantását, kalapját mélyen a szemébe húzva eltűnt az egyik mellékutcában.

Mit mondjak, csodálatos volt az a reggel. Pezsdítő, jó illatú – odakint. Az irodában azonban már nyúlósabb volt a hangulat, a kolléganők hétfő reggeli fáradtságot emlegettek, a férfiak a hétvégi futballmérkőzéseket vitatták meg olyan hévvel, mintha legalábbis a fél életük függne ettől. Gáspár pedig, igen, ő a sarokban azon füstölgött, miért kell az embernek ilyen csodálatos reggelen munkába jönnie. Az igazat megvallva, most a legszívesebben a város melletti tó partján képzelte volna el magát. Látva azonban, hogy itt és most e téren úgysem old meg semmit, egy megyek reggelizni beszélással átballagott az üzemi étkezdébe.

De a terve – mint az utóbbi időben minden kezdeményezése – csak részben sikerült. A reggeli ugyan még a túrhetőség határain belül volt, pechjére azonban, mielőtt végzett volna, odasündörgött hozzá egyik kollégája a gazdasági osztályról, akiről közismert volt, hogy hatalmas beszélőkészséggel rendelkezett, s eme képességét most teljes mélységében rázúdította. Azt nem mondhatjuk, hogy Gáspárt nagyon untatta volna a szöveg, egyszerűen megpróbált tudomást sem venni róla. Azzal a semleges oda nem figyeléssel hallgatta őt, amelynek mindegy, hogy a bantu négerekről vagy az eszkimók emésztéséről szövegel-e valaki. Panaszkodott, mi mást is tehetne, szüntelenül panaszkodott a savanyú pofákat vágó, szerencsétlen kis Ladóczy kartárs, aki – Gáspár legalábbis úgy vette ki a szavaiból – naiv egyszerűségében váltig meg volt győződve a maga pótolhatatlan fontosságáról, s valamilyen, még talán az anyaméhben belé ivódott szellemi tompaságnak köszönhetően megingathatatlanul hitte, hogy ezt az országot csakis az ő két szorgos keze munkája fogja megmenteni, pontosabban átmenteni egy boldogabb utókornak.

Egyébként tipikus íróasztal-tucatfigura volt ez a Ladóczy kartárs, az ég egy világon semmi nem függött tőle (ezt – úgy látszik – maga is érezhette, mert délutánoként, talán mindezt pótolandó, szinte emberfeletti erőbedobással dolgozott a szőlőjében, a kertjében, elsődleges elfoglaltsággá, sőt hivatássá léptetve elő eme – normális szemmel nézve – pótcselekvést). Elvben azonban mindenhez értett a valóban hihetetlen beszélőkével megáldott Ladóczy kartárs, aki abban is teljességgel egyetértett önmagával, hogy az elkövetkezendő években ez az ország már csak felfelé mehet (hogy ezt a hitét mire alapozhatta, Gáspár meg nem mondaná). Mert ugye, hiába kis porszem ő csupán a világ nagy dolgaihoz képest (ebben véletlenül igaza volt), most aztán már két szorgos keze és becsületes munkája nyomán (ezt a kifejezést

pedig különösképpen sokat használta) megbecsülik majd őt, számolnak majd vele (hogy ezt honnan vette, talány), tényező lesz végre, és eléri a mindenkori kisember álmainak csúcsát: Valaki lesz belőle. Igen olyan valaki, akire odafigyelnek, akit esetleg meg is süvegelnek, akit partnernek fogadnak el.

Ám most még nem itt tartottak.

Ültek tehát a hatalmas üzemi étkezdében, ahová jobb esetben négyszáz ember is befért. Most körülbelül harmincan lehettek összesen, szürke, megfáradt emberek, akik beleszáradtak már ebbe a fád kisvárosi létbe, akiket a focin és az alkoholon kívül alig tudott más érdekelni – talán még a hétvégi házuk, a kiskertjük s esetleg a szőlőjük úgy-ahogy. A legtöbbjük tisztán megélhetési okból dolgozott a kombinátban, nem volt már különösebb céljuk vagy sikerigényük ebben a több ezer embert foglalkoztató monstrumban, talán nem is lehetett. Persze, olyan is akadt közöttük, aki szerény karrierigényét akarta éppen itt megvalósítani, sőt, olyan is, akit (kádertartalék lévén) maga a párt küldött ide.

Az általános céltalanság rányomta bélyegét a terem hangulatára is. Ladóczy kartársat ez persze, messze nem érdekelte, ő talán fel sem fogta az ilyen összefüggéseket. Csak szónokolt tovább, és fáradhatatlanul bizonygatta az igazát, Gáspár pedig egyre kevésbé figyelt rá. A hatalmas termet nézte, a sarokban málló vakolatot, a rohammunka gyümölcsét, a rosszul záródó alumínium ablakkeretet, a műanyag tányérokat, a préselt fahulladékból készült asztalokat – és arra gondolt, mi lehet az értelme ennek az egésznek. Mi lehet az értelme annak, hogy reggeli lendületét sorsa most éppen Ladóczy kartárs szóáradatával hűti le? Mert azt is tudta, hogy kis idő múlva indul majd a megbeszélésre, a soros hét eleji értekezletre, ahol megvitatnak mindent, ami fontos a papírok számára, meghányják-vetik, hogyan néznek ki majd a legjobban a szükséges grafikonok, s főleg, hogy a tervteljesítés hiányait hogyan lehet a leghatékonyabban retusálni. Igen, erről szólt itt minden, hogy hivatalosan, papíron, látszatra rendben legyenek a dolgok. (Bár ez nem jelenti azt, hogy úgy általánosságban lebecsülendő lenne a tervek teljesítésének fontossága s főleg az ő munkaterülete, a valóban szükséges újítások, a hatékonyabb műszaki megoldások keresése, amelyekkel megpróbálnak majd újra betörni a világpiacra, hogy biztosítsák a valutát az államnak, no meg a vezetőinek – ébredt fel benne a mérnök). De a lényeg mégis csak ott van, hogy formálissá vált itt már minden, még az emberek hite is, mindenki csak ül a saját kis székecskéjén, és abban reménykedik, hogy valakik máshol majd megoldanak mindent. A szocializmus szelleme tényleg kiszökik egyszer a palackból, és fuvallatával csodát tesz: lelket lehel ebbe az élettelen, megfáradt, színtelen valóságba.

Erre gondolt Gáspár, miközben hallgatta a kis ember megállíthatatlan monológját, és szinte kívülről látta magukat, amint ülnek itt, ebben a hodályban, amely a kinti világ pontos leképeződése volt. Amelynek egyik sarkáról épp a vakolat hullott vígan, s ahol a konyhában, és a raktárban is (ezt is tudták mindannyian) csótányok hada várt támadásra az újabb irtás előtt az élelmiszerkészletek, a személyzet, sőt néha az étteremben étkezők ellen is.

Gáspár érezte, egyre inkább visszacsúszik abba az unalmas, színtelen, üresnek tűnő tucat létbe, amely annyira jellemezte a korukat.

Azon is elgondolkodott, mi lehet a célja a közömbös, már-már cinikus jelenlétének ezek között az eltompult, kiégett emberek között, akik napi problémáikkal elárasztva oly nevelésgesen idegenül evickélnek eme gondok hullámai között. Kívülről persze, másként nézett ki ez a világ. Látszólag élt körülöttük a terem, a kollégák közt vadul köröztek a szokásos vállalati pletykák, panaszkodások, gyanúsítgatások, főnökszapulások. Gáspár nézte a hatalmas termet, a tucat termék fém-műanyag székeket, a préseltfa asztalokat, a műanyag asztalterítőket, a polietilén vázákat, a bennük lévő művirágokat – s a majdnem-műanyag embereket, a szinte tipizált mozgásukat, gesztikulációikat. Nézte a messziről jól mutató, ám elgörbült, bezárha-

tatlan, hatalmas ablakokat, a terem sarkában a hevenyészetten elkülönített részt, ahová a mennyezet friss vakolata volt hivatott csendben hullani, nehogy valakit megsebesítsen – és arra gondolt, jól ismeri ezt a részt a világnak. Ismeri kívülről-belülről, ismeri annak erényeit és hibáit, felemásságait és szovjet-ázsiai beütéseit, tipikus, annyira jellemző félmegoldásait. Igen, akkor arra gondolt, ismeri otthonát, legalábbis amit annak vélt: ismeri Kelet-Közép-Európát.

Ekkorra már teljességgel beleunva Ladóczy kartárs megállíthatatlan szóáradatába azon kezdett el gondolkodni, miképpen tudna ebből az egyre szerencsétlenebbé váló helyzetből valamilyen értelmes módon kiszabadulni. S ekkor a sors mentőövet dobott neki – Irmuska személyében.

Irmuska, ez az aranyos, nyíltszívű kislány, a csacsogó titkárnők mintapéldánya, aki pusztán megjelenésével azonnal visszahozta Gáspár számára a reggel csodálatos könnyedségét. Irmuska ugyanis azon kevesek egyike volt, akivel az osztályon értelmes szót lehetett váltani, akinek humorérzéke is volt, akiben báj lakozott, s aki most törekeny alkatával, s korlátok közé nem szorítható temperamentumával úgy leradírozta ezt a lehetetlen Ladóczy kartársat a térképről, mint annak a rendje.

Egy szó, mint száz, az ebédlő ajtajában egyszer csak a nagy semmiből feszes anyaggá lényegült a kíváncsú Irmuska, és Gáspár rögvést azon kezdte törni a fejét, hogyan tudhatna a lehető legrövidebb idő alatt átnyergelni Ladóczy kartársról Irmuskára. Épp nagy terve megvalósításának körülményein gondolkodott, amelynek sarkalatos pontjai Ladóczy kartárs fenébe küldése és Irmuska becserkészése voltak, amikor a sors a segítségére sietett. Mert alig jutottak újra szóhoz az Irmuska jelenlététől átizzott teremben, amikor a lány hozzájuk perdült, és csodás ráérzéssel, egy búbajos mosoly kíséretében Gáspár füléhez hajolt, és gondosan ügyelve arra, hogy Ladóczy kartárs is meghallja, félhangosan odasúgta neki:

– Rossz hírt hozok, kedves Gáspár. Azonnal hívatja a főnök. Zabos, nagyon zabos, és dühöng a múlt heti kiesés miatt.

Ó, naivák naivája, dörzsölt lány, Irmuska, te! Ladóczy kartárs a főnök említésére azon nyomban berezelt, berekesztette sirámaikat és amilyen gyorsan csak lehetett, szedte a sátorfáját. Irmuska pedig –ismét csak egy tanítani valóan elegáns mozdulattal – szép nyugodtan leült a helyére. Így a pár pillanattal előbb még elképzelhetetlen paradicsomi állapot állt be: Ladóczy kartárs távozása után egy parányi meleg fészek jött létre, amelyben Gáspár és Irmuska még jó negyedóráig élvezték egymás társaságát, aminek végén a kötelességtudó Irmuska nehezen bár, de újra felsóhajtott:

– Nagyon jó itt magával, Gáspár, de a főnök... Zabos, mondom, nagyon zabos.

Imigyen szólt Irmuska, de míg idáig jutottak, Gáspár szíves szóval jócskán elszórakoztatta őt, ő pedig kacarászott jókedvűen, szinte pancsolt a szellemesség eme kíváncsú tavában. Így viszont a teljes tizenöt perc alatt a bablevesnek még a negyedével sem végzett, ám annál többet hallgatott csilingelő nevetésből, jókedvből, szellemességből. Hagyta még, hagyta Gáspárt beszélni, s csak újabb tíz perc múltán fordult felé ismét csendes, szó nélküli üzenettel: zabos, Gáspár, nagyon zabos – ez volt a tekintetében.

Így történt, hogy Gáspár, jócskán betartva az orvosok és egyéb egészségügyi korifeusok által ajánlott, ám jelentősen túllépve a munkatörvénykönyv és a szakszervezetek, meg még ki tudja, milyen ösztársadalmi instanciák által engedélyezett étkezési időt, nagy nehezen berekesztette ittlétét és visszaindult az irodájába.

Az igazgató már valóban várta, és valóban nagyon ideges volt, nem is próbálta meg eltitkolni. Alig látszott ki a fontoskodásból, és lerítt róla, hogy mindjárt kora reggel valamiért az orrára koppintottak.

– Na végre! Nekem arra sincs időm, hogy egy pillanatra megálljak a munkában, te meg órákig reggelizel.

Az öreget más anyagból gyártották. Ő még abba a generációba tartozott, amelynek egyszer, valamikor azt mondták, hogy íme, egy országot építek rátok, a ti szorgalmatokra és tudásotokra, mit egy országot: egy új világot, egy vadonatúj társadalmi rendszert, ami átlátok fog kivirágozni és jut el a tökély legmagasabb szintjére. Ehhez azonban az kell, hogy ebédszünetetek se legyen, elég a stanicli, benne az otthonról hozott zsíros kenyér vagy májpástétom. Ti ugyanis harcosok lesztek az ideológia és az építés frontján, rajtatok áll vagy bukik a jövő. Ő pedig elhitte ezt, ebben nőtt fel, és ennek rendelt mindent alá, s valóban bűnnek tartotta volna, halálos bűnnek, ha egy olyan fontos ember, akire egy országot, sőt, a világ egy hatodának jövőjét építették, csak úgy elherdálja a drága időt mindenféle reggelikre meg fehér asztal melletti csevegésekre.

Gáspár érzekelte mindezt, s már majdnem meg is szólalt, majdnem válaszolt is valami frappánsat a főnök felvetésére – végül mégis csendben maradt, mert elképzelte, hogyan röhögnek a kollégái már így is az ajtó mögött, hogyan élvezik munkatársai a nem mindennapi helyzetet. Magában gondolt csak arra, mégis inkább horgászni kellett volna mennie, nem pedig hülye vitákat folytatni itt, ebben a lélektelen, levegőtlen irodában. A főnök, úgy látszik, ráérezhetett a gondolataira, mert lehetőséget sem adva neki a megszólalásra, préselte ki magából:

– Baj van, nagy baj.

Persze, hogy baj van – gondolta Gáspár, s mint ilyenkor mindig, bévül jókedvre kerekedett. Először is azért, mert ideges, nyughatatlan ember volt a főnök, amolyan valódi munkáskáder, aki mindig, mindenben meg akart felelni a feletteseinek, de aki azt is tudta, hogy értelmetlenül van azon a poszton, amelyet éppen betölt. Igazságtalanul, mert bár a jó káderlapja meg a politikai megbízhatósága miatt ugyan kinevezték ide, de nem ért ehhez a szakmához igazán. Politikai megbízott csak ő itt, aki nem látja át az üzem működését, még a saját felelősségét sem képes feltérképezni egy ilyen hatalmas kombinát működésében. Így aztán nem csoda, hogy számára naponta átlagosan kétszer volt baj, és hetente háromszor nagy baj. Belső félelme, a tudat, hogy nem való az általa betöltött posztra, hozhatták elő azt a képességét, amelynek köszönhetően képes volt aránytalanul felnagyítani a dolgokat. Az önállóságnak csupán a minimumával rendelkezett, ám a teherbírása még mindig óriási volt. Otthon hajnalokig képes volt dolgozni – nem, mintha nagy köszönet lett volna benne, de legalább önmagát megnyugtatta azzal, hogy tett valamit a fizetéséért. Nagy ritkán sikerült is ezt-azt megoldania, ám a legtöbbször az egyszerűbb megoldáshoz folyamodott: Gáspár az egyik olyan beosztottja volt, akihez gyakran fordult tanácsért, s mindezt persze a probléma közös megoldásának álcázta. Tudta ugyanis, hogy Gáspár az előző munkahelyén magasabb beosztásban dolgozott, s ebből kifolyólag automatikusan feltételezte, hogy jobban is érthet mindenhez. Így a bizonytalan, öregedő, egyre inkább lelassuló főnök számára is jó okkal szolgálhat hasznos tanácsokkal.

Úgy volt, ahogy sejtette.

– Az akcióterv – lihegte az öreg. – Nem jó az akcióterv. Ezzel ugyan nem lehet teljesíteni a tervet, de az elvtársakat ez nem érdekli. A számoknak így is ülniük kell!

Persze, hogy nem jó az akcióterv. Két hete, amikor készítették, hárman próbálták meg elmagyarázni neki, miért nem lesz jó úgy, ahogy akarja. Pontosabban: ahogy a pártbizottságon mondták neki, hogy akarnia kell. Egy hétig dolgoztak a kimutatásokon azért, hogy valamiféle bürokraták lelke megnyugodjék, a rendes munkájuk meg állt.

– A felsőbbtség akarata – mondta az öreg. Ezt a kifejezést használta mindig, amikor nehezen megmagyarázható munkát kért a beosztottjaitól. Akik pedig egyre inkább kezdték megutálni ezt a mechanizmust. Ezért fog egyszer majd csődbe menni ez az egész kóceráj, dohogtak, mert odafönt mindig eszébe jut valakinek valami, olyasvalakinek, aki már régóta nem a valóságban, hanem az íróasztalok, kimutatások és egyéb bürokratikus odúk bűvkörében él. A világ nem attól lesz más, hogy valakik hithű kommunistaként majd kitalálják, milyennek kell lennie. Ezeket a kitöréseket azonban megtartották maguknak: tudták, hatvannyolc után nagyon is megtanulták, hogy komolyan megütheti a bokáját bárki, aki nyílt kritikát mond a rendszerre.

Gáspár most arra gondolt, hogy Rédli nevű kollégája egy üveg borral tartozik neki. Az elemzésírás kínjában fogadtak ugyanis, hogy ennek így semmi értelme nem lesz, sőt, Gáspár azt is állította, hogy „odafönt” megnézik majd az akciótervet, és átcsináltatják velük. Rédli ezen csak nevezett:

– Meg se nézik, öregem – mondta. – Beteszik valamelyik fiókba, ott várja majd a kommunizmus feltámadását. Ott fog heverni valamelyik nagy szekrény alján a hivatali idők végezetéig, vagy jobbik esetben a soros iratrendezésig.

Rédli a munkáját is eme feltételezés szellemében végezte. Az első néhány oldalt még úgyahogy megcsinálták, a többit azonban eléggé elbliccelték. Ennek köszönhették, hogy a munka rekordidő alatt elkészült – persze, a főnök legnagyobb meglepetésére, ám a minősége komoly kívánnivalókat hagyott maga után.

Az viszont meglepte őket, hogy a pártbizottság az elemzésnek nem az összedobált részét kifogásolta – abban igaza lehetett Rédlinek, hogy azt a részt senki nem nézte meg igazán –, hanem a fő következtetésekből kifogásoltak néhány részt, amelynek tartalma eltért a pártkongresszusi előírásoktól.

– Megcsinálhatjuk úgy is – rántotta meg a vállát Gáspár –, de attól még nem fogunk többet és jobban termelni.

– A felsőbbtség akarata, nem érted? – kiáltotta szinte a főnök.

– Holnap reggelre a vezérigazgatóságon kell lennie, ha törik, ha szakad!

A munka fölé görnyedtek tehát, de Gáspár nem tudott a számoszlopra koncentrálni, sem az új munkájára, az erőmű hűtőrendszerének modellezésére. Megint csak dédapja elbeszélése jutott eszébe. II. Ferencé, a család bálványáé, aki olyan szép napokat töltött akkor, ott, Bécsben, a pompázó császárvárosban. Mert számára a főváros már csak Bécs marad, nem holmi sznobos Vienna, amely bár dallamos, de testidegen kifejezés a magyar nyelvben. Bécs és kész – ha már így hozta a történelem.

Semmi Vienna.

De Wien sem, az aztán tényleg nem!

Az akadémia,

igen s a Burgtheater, a felvonulások, az estélyek, a színek kavalkádja, a pompa, a tompa harsányság s a légyottok – természetesen, mindezt együtt jelentette a főváros. S benne Mitzi, az emlékek emléke, akivel egy családi összejövetelel találkoztam először. Ide mi, tiszt-úri emberek is hivatalosak voltunk szép számban, s ez a találkozás nem hogy szerelem nem volt az első látásra, de jóformán észre sem vettük egymást. Az est egyébként nem is sikerült valami fényesre, elsősorban annak köszönhetően, hogy eléggé sokszínű társaság jött akkor ott össze, alig volt nyoma a szokásos bécsi kedélyességnek. Az igazság persze az, hogy én amúgy sem voltam nagy híve azoknak az echte bécsies csöpögő nyájaskodásoknak, művinek, mesterkéltnek, erőszakoltnak éreztem az egészet. Így a hiánya sem nyomasztott – bár, ami helyette kialakult azon az estén, az még felszínesebb, uram bocsá’: vidékiesebb és penészízűbb volt.

Mindezt talán a neveltetésem miatt éreztem így, annak idején ugyanis a papa francia nevelőnőt szerződtetett mellém, aki bevezetett a társalgási szabályok – és mi egyéb – rejtelmeibe. Ó, felhőtlen gyerekkor! Olyan kedves kis anyajegy volt annak a francia kislánynak a két aranyos melle között, pontosabban a mellvonaltól valamivel feljebb, a nyak felé, hogy na!

Visszatérve azonban a mi Viennánkhoz, ahogy a papa mondaná, illetőleg Bécshez és a saját ízlésemhez, nekem épp az a franciás könnyedség, a dolgok felett fél lábbal táncolni tudás képessége hiányzott ezekből az eltrottyosodott, elkényelmesedett, beképzelt bécsiekből, amit a franciákkal kapcsolatban – biztos, hogy a kis nevelőnő hatására is – elképzelttem. Persze meglehet, hogy ezekben az években képzelgéseimben olvasmányélményeim is befolyásoltak, vagy valamilyen divatos nimbusz húzott csőbe ezzel a franciás könnyedséggel kapcsolatban. Később ugyanis, amikor tényleg kikerültem Párizsba, nagyot kellett csalódnom: találkoztam ott is a szellem elég iparosával, sőt, viszonylag hamar arra is rá kellett jönnöm, hogy az echte franciák között sincs mindenkinek anyajegy a két melle között, pontosabban a mellvonaltól fölfelé, középen, a nyak irányában.

Mert megjártam én Párizst annak idején, igaz, hogy rövid időre, de megjártam.

– Hadd szívjon egy kis nagyvilági levegőt a gyerek! – mondta a papa érces hangján a vasútállomáson, amikor a bécsi gyorshoz kikísért. Akkor egy pillanatra iszonyú féltékeny lettem, képzeld, éppen a papára, mert rájöttem, hogy ez nem a papa eredeti gondolata, a francia kisasszony hatását véltem felfedezni a szavaiban, a hangsúlyában. A papa azonban nem zavartatta magát, a felszólítást nagy hangon megismételte, amiből számomra világossá vált, hogy a mondat lényegében nem nekem szólt, sokkal inkább a kisváros elitjének, pontosabban az elitből akkor és ott véletlenül arra járó néhány embernek, akikről a papa biztosan tudta, hogy elterjesztik majd szavait a városban. Jobb, mint a fizetett hirdetés, kacsintott rám huncutul, és én akkor nagyon tiszteltem a papát, nagyra becsültem – nemcsak azért, mert Párizsba küldött, hanem azért is, hogy ezt az egész monarchiásdit, pontosabban, dualista ausztriamaagyarországosdit, azt a tömény ferencjóskásdit oly derűs távolságtartással, s mégis oly megkérdőjelezhetetlen elkötelezettséggel tudta megélni.

Ezt a tulajdonságát egyébként igen szerettem volna megörökölni tőle, de sajnos, nem sikerült. Talán a katonai akadémia ölte ki belőlem a hajlamot, vagy az egész későbbi sorsfolyam, amelyen keresztülmentünk. Nem találok rá ésszerű magyarázatot, viszont az is tény, hogy akkor is, később is a papával teljesen ellentétesen értelmeztünk néhány történetet. Furcsa mód még olyanokat is, amelyeket pedig együtt éltünk át. Visszagondolva mindeme különbözőségeinkre azt kell, hogy mondjam, most már természetesnek is látom az egészet, hiszen a papával eredendően két különböző kor gyermekei voltunk, még akkor is, ha ezt a két korszakot nem lehet diametrálisan eltérőnek mondani. Ráadásul a papa alkatilag is nyugodtabb

volt nálam, sosem lángett: erről bizonyára a mama is tudna egyet s mást mesélni. Ő minde-
nütt, mindenben – otthon, a mamával is – a kimért egyezkedés és a békés megegyezés híve
volt, s bármiféle forradalmi hevületekről erős megvetéssel beszélt. Élete legnagyobb élmé-
nyének a kiegyezést tartotta, a Habsburgokkal való megbékélést, amelyben az ország felfelé
kapaszkodásának lehetőségét látta. A papa erre olyan büszke volt, mintha maga is legalább
Deák szárnysegédje vagy éppen pennahordozója lett volna. Mert egyet semmiképpen nem
vitathatok el a papától: hazafi volt, meggyőződéses hazafi, vérig sérteném őt, ha ezt elvenném
tőle, ebben nem ismert megalkuvást. Sokszor mondogatta is nekem: a nemzet érdeke a meg-
békélés. A kiegyezés olthatatlan híve volt tehát éjjel-nappal, ám az is biztos, hogy Ferenc
József mindig is kizárólag király volt a számára, császárként sohasem emlegette.

A papa tehát némiképp csendes drukker volt, és távol áll tőlem, hogy akár utólag is megítél-
jem a tetteit, hiszen valamilyen módon mindannyian a történelem korlátai között vergődünk.
Királyhű neveltetését komolyan nem véve lelkileg sokat szenvedett a szabadságharc leverése
után, egy nagy esély elszalasztásának érezte a negyvennyolcas évet, s a világosi fegyverletétel
évekig letörte őt. Később azonban a kiegyezésben látta meg az esélyt, azt támogatta lelkesül-
ten, majd a nagy cél elérése után csakúgy, mint nemzedéke többsége eltunyult, s egy szépen
kiszínezett álmvilágot épített fel magában. Ez persze, önmagában még nem lett volna baj, de
sem ő, sem a korosztálya nem tett eleget azért, hogy az általuk elképzelt álombirodalom meg
is valósuljon. Így tehát inkább csak elringatta magát, élte a maga kis életét, amelyben jól
érezte magát, s a felmerülő, de általa lényegtelennek tekintett problémákat egyszerűen le-
pöccintette látószöge horizontjáról. Ha akart, az Adriára ment, ha akart, a Kárpátokba,
mindent megtehetett, méltán érezhette, hogy minden ott van az ölében. Az üzletre sem pa-
naszkodhatott különösebben, jól jövedelmezett akkor minden vállalkozás. Hisz végül is ezek
voltak azok a legendás boldog békeidők, csupa rózsaszín fuvallat, csupa habkönnyű álom.

Az persze, senkinek nem jutott eszébe, hogy éppen akkor, azokban a gondtalan, mámorító
pillanatokban úszik el a jövő, éppen akkor szalasztanak el egy történelmi esélyt. Nem vették
észre, hogy az idő éppen és csakis akkor volt a legalkalmasabb egy perspektivikusan ép és
fölkötőbb szükséges új birodalmi szerkezet kialakítására. És persze mindeme tudások fényé-
ben ma már az is törvényszerűnek tetszik, hogy a későbbi bátortalan, megkésett intézkedéseik
többségükben rossz kísérletekké váltak. A Monarchia állapota nem javult, sőt az egész
kóceráj egyre inkább szétkötött, az alig létező reformátorok képtelenek voltak keresztül-
vinni bármit is újító elképzeléseikből. S ebben az egyre inkább megüledett közegben ott ült
a sok rózsaszín urambátyám a rózsaszín fürdőkádjában, ahonnan néhanap jeles hazafias
szólamokat hallatott, önelégült lötyögéseket, kacagányos, díszmagyaros semmitmondást, s
főleg a régihez, a változatlanhoz, a minten nattyon szép és minten nattyon jóhoz való görcsös
ragaszkodást. A birodalom pedig közben szétpangott alattuk.

De ki gondolt akkor arra, hogy mindez csak egy paravánvilág, mese habbal és cukormázzal,
mert látszatra minden úgy teljesült, ahogy azt elképzelték! S persze megkérdézheted tőlem is,
mit tett a mi generációnk, mit tettek a papáék után jövők azért, hogy legalább egyszer
megelőzzük a történelmet. A kérdés jogos, s végső soron az sem elfogadható magyarázat,
hogy 1918-ra alólunk már kifutottak a történések, hogy mi már kényszerhelyzetbe kerültünk,
pontosabban egyik kényszerhelyzetből a másikba csúszunk: mert hiszen éppen ez a lényeg,
ez a mi örökös megkésettiségünk, a dolgok, a történések, a folyamatok utáni állandó kullogás.
A probléma gyökere ugyanis éppen abban van, hogy a történelmileg kedvező időszakokat
nem tudtuk igazán kihasználni a stabilitásunk növelésére. Így szétmállott alattunk a
Monarchia, mi pedig passzív szerepbe, a folyamatokat elszenvedők szerepébe szorultunk.

No, de visszatérve mondandóhoz, az állomáson voltunk éppen, a gyorsvonatra vártunk,
amikor újra feltámadt bennem a vágy a franciás könnyedség és a nevelőnői melegség iránt.

Sajnáltni kezdtem, hogy itt kell hagynom ezt a kedves pátriát, ugyanakkor vonzott is az új, az általam eddig felfedezetlen világ. A papa beajánlott néhány üzlettársának, s azok a saját köreikben meg is járattak engem a francia közegben. De mit mondjak: csalódtam Párizsban, csalódtam a franciákban. Rá kellett jönnöm, hogy az a belém csepegtetett franciabarátság, az a legendásnak ajnározott francia könnyedség és nagyvonalúság, a dolgok fölülről való látásának képessége ábránd csupán. Sok-sok földhözragadtsággal találkoztam Párizsban is, kicsinyességgel, bigott nagyravágyással és franciás korlátoltsággal – ami persze más volt, mint a mi földszagú káundká korlátoltságunk, de korlátoltság volt a javából. Gógót is találtam eleget, mások lenézését, a francia érdekek érvényesítésének igyekezetét égen s földön keresztül, és a beképzeltség iszonytatóan magas fokát – amely később, a háború végén, a francia politikusok magatartásában oly beszédesen testet is öltött.

De hagyjuk Párizst, térjünk vissza a mi kis történetkénkhez, ahhoz a többitől semmiben sem különböző bálhoz, ott, Bécsben, ahol először találkoztam Mitzivel. A hangulat egészében jónak volt mondható, a zenekar tűrhetően játszott, a fogyasztás is tisztességes volt. Éjfél után lassan elnehezültek a fejek, kezdtek kiegyenesedni az agytekervények, lepattogni a gátlások – s úgy tűnt, egyre több folt is megtalálja a maga zsákját. A délceg, frissen Bécsbe került dédapa egy kedves kis úrilánnyal mulatott az est első részében, és akkor még fogalma sem volt arról, hogy a jókedvű tömeg mélyén ott rejtőzik valahol Mitzi, egy szolid polgárlány képében. Pontosabban szólva a derék dédapa azt sem tudta még akkor, hogy Mitzi egyáltalán a világon van, mindaddig, amíg egyszer csak egy hatalmas kiáltás föl nem harsant a terem egyik oldaláról, az oszlopsor mellől, erős, parancsoló kiáltás, annyira durva, hogy a fényes teremben azonnal megdermedt az élet, és megállt minden zene, felfüggesztődött minden mozdulat.

A jelenlévő hölgyek és urak a legnagyobb meglepetéssel néztek egymásra, csodálkozással és jó adag hitetlenkedéssel, hogy ilyesmi egyáltalán előfordulhat, egy ilyen kulturálatlan és szalonképtelen megnyilvánulás itt, a világ közepének hitt Bécsben, annak is a központi helyén, egy fénylő bálterem kellős közepén. Bár meglehet, úri finnyáskodás volt csupán a pillanatnyi megütközés, amelyet a jelenlévők éreztek, pár perc múlva ugyanis, mintha mi sem történt volna, átsiklottak felette, pontosabban szólva átsiklottak volna, hiszen oly sok mindent láttak és tapasztaltak már ezek a jó dundi bécsiek itt, a császári palota árnyékában, kisebb-nagyobb társadalmi fröccsenéseket, forradalmi nekibuzdulásokat, idegen megszállásokat, sőt néhanap az udvar meneküléseit is. Találkoztak ők már vastagon hihetlennél hihetlenebb flörtökkel, megcsalatásokkal, időzített vagy véletlenszerű gyilkosságokkal és öngyilkosságokkal, bosszúállásokkal és hangzatos fenyegetőzésekkel. Egyszóval láttak itt cirkuszt eleget, olyannyira, hogy már napirendre is tértek volna az incidens fölött, már folytatták is volna a szórakozást, a zenekar is épp befejezte volna az újrakezdett taktust és a táncolók is levezették volna az izmaikban rekedt feszültséget, amikor egy érdes hang dördült el ekképpen:

– Most aztán szedi a segédeit azonnal, uram, és velem jön a tiszt lovardába, hogy szét-trancsírozzam azt az alakatlan disznófejét! Érti, maga gyáva féreg!

És ahogy a dédapa odanézett, báró Telleviczky alezredest láthatta ott, az oszlopok tövében, amint erősen felindulva, dühtől remegve és melleleg jól beszerezve egy civil ruhás alak arcába vágja a kesztyűjét, és már talán a torkát is szorongatná, ha a barátai nem fogták volna idejében gyűrűbe, és nem akadályozták volna meg eme alantas, póri megnyilvánulásban. A dédatya azonnal megmozdult, tudatosnak talán nem is, inkább ösztönösnek mondható igyekezettel, és gyorsan a helyszínen termett. Ott az állapotok addigra már konszolidálódtak valamelyest, a párbajsegédek kijelöltettek, az urak egy csoportja épp a részletek megtárgyalásával volt elfoglalva, míg a másik része, mintha mi sem történt volna, már gondtalanul csevegett tovább a partnerével. Többen a pezsgőspoharakkal arra ödöngő pincéreket intették

magukhoz, és a kényszerszünetet kihasználva, a kellemetlen intermezzót feledendő, néhány kortynyi nemes nedűvel illették a maguk és partnerük torkát. Egyszóval a legteljesebb rend felé igyekvően volt már minden, mire a dédapa odaért, sőt, mintha olyasmire is emlékezett volna, hogy néhányan már fogadásokat is kötöttek a párbaj kimenetelét illetően. Ám amint a még mindig hőbörgő Telleviczky alezredes meglátta a dédapát, azonnal hozzá fordult és így szólt:

– Főhadnagy uram, lovagias segítséget kérném, ha nem utasítád el! Számítok rád.

A kedves dédapa, aki a császári és királyi tisztikar becsületkódexén nevelkedett, erre a felszólításra csak egyet tehetett: összeütötte a bokáját és azt mondta:

– Rendelkezz velem, alezredes uram! Az alezredes úr pedig azt mondta erre:

– A kis testedzésre téged már nem viszlek magammal, tekintettel arra, hogy az urak – s itt a körülötte állókra mutatott – már voltak szívesek felajánlani a szolgálataikat. Téged egy ennél fontosabb dologra szeretnék megkérni.

A kedves dédapa, nem is sejtette, hogy mi következik, de úgy érezte, ismét rajta a sor, ezért újfent csak összeütötte a bokáját és megismételte:

– Parancsolj velem, alezredes uram! Az alezredes úr pedig parancsolt.

– Először is engedd meg, hogy bemutassam neked Mitzi Schleuter kisasszonyt, ezt a bájos tündért, aki már régóta az életem bearanyozója! Kérlek, figyelj oda rá arra a kis időre, amíg én ezt a szemtelen frátert móresre tanítom!

A dédapa erre ismét gálánsan vigyázzba vágta magát, meghajolt a helyes pofijú, bár első pillantásra a gusztusánál törekenyebbnek látszó Mitzi kisasszony előtt, aki eme gáláns bemutatkozást nem különösebb kedvességgel, inkább enyhe arroganciával fogadta. A dédapa mindezt az előbbi kellemetlen közjáték számlájára írta, s közben azon morfondírozott, hogy legalább valamire való feneke lenne ennek a lánynak, akiről ekkor még semmit sem tudott, vagy egyéb, figyelemre méltó paramétere, akkor talán még a pimaszkodását is megemésztene valahogy. De így, ilyen laposan és szürkén... ez tényleg zavaró volt.

Egyébiránt semmi vész, gondolta, ez is csak egy zsák és a feltja esete, az alezredes nem is érdemelne különbet. Nem vette hát komolyan a dolgot, fel sem tűnt neki, hogy ez a kissé öztekinetű lány a jobbik bécsi társaság egyik ismert kurtizánja. Persze, nem az aljából, a legjobbaktól való, csakis első osztályú úri használatra, megfelelő garanciákkal meg miegyéb-bel, szellemességgel is többek között, amely bár – mint később alkalmá volt megtapasztalni – nem vetekedhetett egynémely francia nevelőnő könnyed intelligenciájával, de mégis... Egyszóval valaki volt ez a kislány, a szuperosztálytól némileg alacsonyabb kategóriában, bár azt is el kell ismerni, hogy nem megvetendő tudományának finom jelei már akkor is ott játszottak az arca pajkos kis gödrében, amikor alkalomadtán elmosolyintotta magát. Akkor azonban még az sem fordult meg a derék főhadnagy dédapa fejében, hogy egyáltalán elbúcsúzzon a tereméből társai kíséretében éppen kikacsázó alezredes barátjától, vagy legalábbis sok sikert kívánjon neki. Mitzi kisasszonytól azért egy pillanatra elnézést kért, visszagaloppozott a partnernőjéhez, akivel pedig azt est további részét illetően komoly tervei voltak. Üriember lévén tehát visszaballagott hozzá, hogy forró kézcsókok közepette elnézését kérje bizonyos halaszthatatlan lovagias ügyek teljesítése miatt, pár percre csak, természetesen, majd miután ezzel végzett, visszabandukolt az elárvult hölgykoszorú közepén álldogáló Mitzihez, és a szárnyai alá vette őt – ami egyébként egyáltalán nem ment simán.

Mitzi továbbra is durcás volt, kedveskedő-udvariaskodó kérdéseire alig felelt, vagy ha igen, csak hetykén és félvállról. A táncban is kedélytelen volt, sőt, mit mondjak, fadarab, olyan anyira, hogy a kedves dédapának lassan izzadságcseppek kezdtek megjelenni a homlokán, s

egyre inkább nehezebb esett kiszorítani magából néhány kedveskedő szót. Az idő, az eddig kedélyesen elröppenő bálidő egyszeriben nagyon lassan múlt, és a dédapa már azon kezdte törni a fejét, hogyan hagyhatná itt ezt a beképzelt, felfuvalkodott pulykát, amikor hirtelen kitérült az ajtó, és berobogott rajta Arisztid alezredes úr egyik választott segédje, Feldchell főhadnagy, aki feldúlt arccal, reszketve, senkihez egy szót sem szólva egyenesen Mitzihez rohant. A nagy tolongásban odaállt a lány elé, szorosan elébe, majd magához húzta őt, mondhatnám úgy is, hogy a keblére vonta, és azt suttogta neki:

– Kedvesem, legyen erős, most erősnek, nagyon erősnek kell lennie!

Így tudta meg a társaság, hogy a némileg kapatos alezredes úr a hetyke civilben emberére talált, akivel ugyan az egyezség értelmében az első vérig vívtak volna, csak hát az alezredes úr pechjére az idegen első találata halálos sebet ejtett rajta. Pech vagy csapda, nem lehetett tudni, akkortájt amúgy is több furcsa dolog történt Bécsben, megmagyarázhatatlan halálesetek, eltűnések, magasabban, a vezérkari tisztek körében is. Idegen provokátorokról és kémek cselvetéseiről suttogtak a tiszti kaszinókban, óvatosságra intett mindenki mindenkit, ami persze, ismerve a ká-und-ká tiszti állomány mentalitását, eléggé hiábavaló igyekezetnek bizonyult. Hivatalosan is bizalmas, szigorúan titkosnak minősített belső parancsokat kaptak, hogyan kell a hasonló helyzetekben viselkedniük, hogyan kell viszonyulniuk a gyanúsak minősíthető egyénekhez – ami megint csak alig ért el valamilyen hatást. A tiszturak továbbra is inkább a rövidebb utat választották az ügyeik intézésében, mint azt a jelen példa is mutatta. Mindez azonban egy jótányit sem változtatott azon a tényen, hogy báró Telleviczky Arisztid alezredes úr ezennel végleg eltávozott őfelsége, Ferenc József fekete-sárga állományából, s bár természetesen már másnap megindult az elhárítás nyomozása, semmit sem derítettek ki.

Sőt, meglehet, az sem volt véletlen, hogy az idegent sem látta többé senki Bécsben.

S mint ilyenkor általában,

a gyanúsítgatások most is előjöttek, sok mindenről sugdostak most is az emberek. Egyesek Arisztid úr bizalmas férfikapcsolataival hozták összefüggésbe a történeteket, mások szigorúan titkos szolgálati okokat hangoztattak. Többen azt is tudni vélték, hogy szolgálati beosztása révén az alezredes úr még a hadsereg felvonulási terveinek egy részét is ismerhette, de a dédapa szerint mindez merő agyalás volt csupán, amely nem magyarázhatta meg az orvgyilkosság tényét. Mások megint titkos diplomáciai összefüggésekről beszéltek, közeli kapcsolatáról Ferdinánd trónörökössel, de voltak olyanok is, akik a szabadkőművesek bosszúját, sőt fekete mágiát láttak az ügyben – senki sem ismerte már ki magát az összehordott pletykahegyekben. Jellemző volt ez is a korra, emlékszik vissza Gáspár dédapja elbeszéléseire, a találgatások, a bizonytalanság, a képzelgések – egy széthulló birodalom egyértelmű válságjelei.

Ott azonban, akkor, abban a vészterhes pillanatban nem erre gondolt a dédapa, hanem a körülállókra tekintett, akik éppen csak tudomásul vették a történeteket, és viszonylagos könnyel folytatták a csevegést. Azután Mitzi nézett, a pillanathoz eléggé nem illő módon, erre a furcsa csapzott-macska lányra, s döbbenten fedezte fel magában a káröröm apró jeleit.

Maga nem különösebb megrendüléssel fogadta a hírt, mert bár bizonyos fokig sajnálta az alezredes urat, akihez barátság kötötte, katonadolognak is tartotta a történeteket, szerencsétlen véletlennek, amely mindenkivel megeshet, aki meztelen karddal ugrál egy másik meztelen kard előtt. Ebből az újabb szemszögből nézve a dolgot, a saját szerepét lezártak tekintette a történetben, Arisztid elhalálózásával felmentve érezte magát a neki tett ígéretek alól. Egyszeriben azon kezdett el morfondírozni, melyik oldalajtón tudna a leggyorsabban visszaosonni volt táncpartneréhez. Itt akarta hagyni ezt a beképzelt pulykát, a látszólag megdőbbszent embereket, az egész hóbelevancot, szeretett volna visszaszivárogni az elegáns nagylányhoz, akivel – mint korábban említette – komolyabb tervei voltak az est további részét illetően. Mivel semmi kedve nem volt ahhoz, hogy a terveit egy ilyen soron kívüli elhalálózás miatt megváltoztassa, épp megtette volna az első lépéseket, hogy kivonja magát a társaság eme részének cseppet sem boldogító köréből, amikor az éber és tapasztalt Mitzi, szándékát felfedezve, no és persze mindenkit alaposan meglepve, hatalmas lendülettel, mint szárnya tépett madár, zokogva a derék dédapa vállára borult. Dőltek a könnyei, miközben azt hajtogatta:

– Kedves Ferenc, csak most ne hagyjon el, csak most az egyszer ne hagyjon itt, hogy én milyen szerencsétlen vagyok, istenem, milyen szerencsétlen!

Mindenkit meglepett ez a nagy kiborulás, a dédapát leginkább, igazán nem gondolta volna, hogy ez a flegma lány ilyen erős érzelmi kitörésekre is képes, s hogy ennyire megviseli őt annak a nagyszájú... – pardon, holtakról, legalábbis friss halottakról... – tette az ujját a szájához a dédapa, amikor idáig ért az elbeszélésben. Mit mondjak, teljesen levett a lábamról ez a ragaszkodás, ez az odaadás, folytatta a dédapa, és mindez egy kurtizán részéről! S amikor váltig azt zokogta a nedves ingnyakamba, hogy kedves Ferenc, drága Ferenc, csak most ne hagyjon magamra, csak most az egyszer ne hagyjon magamra, a napnál is világosabb lett, hogy egy úriember ilyen helyzetben valóban csak egyet tehet: nem hagyhat magára egy nőt. Így aztán – meg kell, hogy valljam – ezzel az állhatatosságával, azzal a megismételhetetlen bűgő hangjával a maradék távozási szándékot is kipréselte belőlem.

Nem volt mit tenni, hazakísértem hát, vele maradtam egészen reggelig, s mit mondjak neked, bizony nem bántam meg. Az egyszerűen elmondhatatlan, hogy tudta ez a lány, milyen fantasztikus odaadással gyászolni a szegény Arisztidet! Bár az is igaz, hogy reggel felé, a frissen kiterített alezredes harmadszori felszarvazása után ő már nemigen került szóba, akkor már egyre inkább szerény személyem került Mitzi figyelmének középpontjába. Reggelre már

azt súgta a fülembe, hogy édes egyetlenem, meg ilyesmi, hogy nekünk most már végleg és együtt, s én az események hatására egyszeriben sok mindenre hajlandó lettem volna, és sok mindenről hajlandó is lettem megfeledkezni. Így igaz: a Mitzivel kapcsolatos fenntartásaim egyre kisebbek lettek. Ez a reggelre minden sejtjében megváltozott nő annyit hízelgett nekem, hogy annak még az én harcedzett káundká lelkem sem tudott ellenállni. Így azután, tekintettel a szegény Mitzi elárvult voltára, elhatároztam, hogy felkarolom őt. Egyszóval, hogy pontos legyek: én ezt a lányt lényegében megörököltem.

Hazudnék, ha azt mondanám, kényelmetlen örökség volt. Egyre jobban rájöttünk egymás ízére, s bevallom, a bolondja lettem. Az idill azonban, fájdalom, nem tartott sokáig. Engem Kolozsvárra helyeztek, de hidd el nekem, hogy az a néhány hónap életem legszebb időszaka volt, amelyet egyértelműen Mitzi lénye aranyozott be.

A történetet már otthon fejezte be Gáspár, este, a napi gürcöléstől jócskán elfáradva. Az utóbbi időben amúgy is gyenge állóképességét a mechanikus tucاتمunka nagyon ki tudta készíteni. Ilyenkor már, mint rendesen, csak a konyakospohár maradt: egyrészt a fáradtságot feloldandó, de még inkább a menekülést elősegítendő az egyre gyakrabban rátörő depresszió-hullámok elől. Egyre sűrűbben tapasztalta, hogy belső gyengesége, elhagyatottság-érzése fokozódik, s talán csak a fantáziája az egyedüli, amely még hibátlanul működik. Néha bizony nagyon kilátástalannak látta a saját helyzetét.

A délelőttiöket még általában jól bírta (akkor többnyire nem is ivott), csak az esték váltak egyre elviselhetetlenebbekké számára.

A mai program is... – legyintett. Nem megy el a találkozóra, fogadkozott, ugyanakkor azt is tudta, mindez csak pillanatnyi elkedvetlenedésének megnyilvánulása, önbecsapás. Elmegy, persze, hogy elmegy, hiszen a négy fal közötti egyedüllétet még az ostoba társaságoknál is jobban utálta.

Ha már egyszer Sándor meghívta.

Igen, az a tegnap délutáni beszélgetés, az a találkozás a főutcán! Az a hang:

– Gáspár! Semmi reakció.

– Gáspár, hát nem ismersz meg?

Eltalálta. Arra még halványan emlékezett, hogy Sándornak hívják, s arra is, hogy az egyetemen évfolyamtársak voltak. Mindketten letről, Dél-Szlovákiából származtak, ennek okán találkoztak is akkortájt néhányszor, de több nem történt. A barátságig nem jutottak el. Sándor – a nevére még emlékezett, de a többi már kihullott az emlékezetéből.

– Megbocsáss, Sándor! – motyogta üggyetlenül.

– Gáspár, mit keresel te itt?

Sándor feldobott volt, és szinte erőltetetten jókedvű.

– Itt dolgozom. Három hónapja lassan.

– Micsoda? Ilyen nem létezik, ilyen nincs. Te ebben a városban élsz, és még nem találkoztunk?

– Úgy néz ki.

– És hol van a munkahelyed? Biztosan valami magas poszton...

– A gépgyárban.

- Hol? Valami jobb helyet nem találtál? Viccelsz, ugye? A te összeköttetéseiddel...
  - Eszem ágában sincs. A tervezési osztályon dolgozom. Gépészmérnök vagyok, hisz tudod.
  - Nem hiszem el, ilyen nincs! – hűledezett Sándor.
  - Pedig van. Új konstrukciókat tervezek.
  - Már megbocsáss, de azt a gyárat mindenki csak lepratelepnek hívja a környéken!
  - Hallottam én is. Van benne valami.
  - Na és hol laksz? Hiszen te Rozsnyón éltél, ha jól tudom. Oda nősültél, ha jól emlékszem.
  - Itt kaptam lakást, a városban. Garzont, egyelőre.
  - Ne hülyéskedj! Garzonban laksz? Te?
  - Igen. Miért?
  - A családdal? Hányan is vagytok? Emlékszem, te még az egyetem után, még katonaság előtt megnősültél. Hogy irigyeltelek, öregem, olyan partit kifogni! Megfogtad az Isten lábát, egy olyan családba benősülni! Ugye, most viccelsz velem, hogy garzonban laktok? Hiszen nincs a világon olyan dolog, amit az apósod el ne tudna intézni. Hallom, hogy most még feljebb került... Egy telefonjába kerül bármi, ismerem én ezt jól, ne viccelődj velem.
  - Nem viccelődöm. Egyedül lakom a garzonban. A feleségemék otthon maradtak.
  - Ne hülyülj! Elváltatok?
  - Még nem, de külön élünk. Egyelőre. Mindkettőnk számára egészségesebb így.
  - Ááá... Nő van a dologban, ugye? Nekem elmondhatod – hajolt közelebb, kajla bizalmaskodással.
  - Nincs. Legalábbis egyelőre nincs – válaszolt száraz hangon.
  - Na, majd meglátjuk. Adod itt a nagyot, és közben belül röhögsz rajtunk. De majd rájövünk, ne félj. Trükközöl, nekem világos, hogy most is trükközöl. Világos, hogy egy ilyen családot nem lehet csak úgy otthagyni. Hülye is lennél! Igazam van?
  - Mondjuk. Próbáld ki!
  - Micsoda? Most cukkolsz, ugye? Nem kellene ennyire fenn hordani az orrodát! Azért az egyszerű tanár is csak ember, nem?
  - Dehogynem.
  - Többet kell igyekeznie, ez világos. Nem hull minden az ölébe, mint egyeseknek. Gyerek?
  - Kettő.
  - Nem rossz. Itt vannak veled? Persze, persze, már mondtad, az anyjuddal maradtak... – tette hozzá azonnal zavartan.
- Sándoron látszott, hogy válságba került, nagyon szeretett volna még tovább érdeklődni, de elbizonytalanodott. Pedig ott pumpált benne a kérdés, látszott rajta, majd kibújik belőle a szó, de azután mégis csak lenyelte. Helyette újra felderült.
- Öregem, van egy jó ötletem. Nagyon örülök, hogy így rád találtam. Szeretnék veled úgy istenigazában elbeszélgetni, elhülyéskedni, piálni egy jót, mint annak idején. Emlékszel?
  - Nem.

– Haha, a humorod még mindig olyan fahumor, mint akkor volt, hát persze, hogy emlékszel. Megforgattuk a lányokat, emlékezz csak Prágára, de a részletekről egy szót sem a feleségem előtt! Tudod, kisvárosi alkat, nem értené meg. Mit csinálsz holnap este?

– Háát... még nem tudom.

– Mindjárt megmondom. Eljössz hozzánk! Lesz egy kis társaság, összehozlak néhány emberrel. Ismered a helyi fontos embereket? A kultúrház igazgatóját, mondjuk?

– Nem.

– Remek. Egy ilyen aktív kultúrosnak, mint te vagy, okvetlenül meg kell őt ismernie. És az iskoláét?

– Őt sem.

– Persze, új vagy itt. És a Csemadok elnökét? Őt sem? Pedig őt igazán meg kell ismerned, a párt ideológiai titkárának legjobb barátja! Pártkáder! Még szükséged lehet rá...

– Ezt hogy...?

– Ugyan, miket is beszélek – tette hozzá gyorsan, miután meglátta Gáspár arcán az értetlenséget. – Neked persze ilyesmire nincs szükséged. Egy kicsit sajnáltatod magad, de azután szólsz az apósodnak, az meg elintézi mindent.

– Hagyd már ezt...!

Gáspár tényleg bosszús volt, zavarta őt ez az aktivista szöveg.

– Csak semmi mesterkéeltség, semmi önáltatás! Szenzációs lesz az este, ne félj, összehozlak velük. Akkor este hétkor nálunk, rendben? Olyat mulatunk, hogy kidől a fal. Mint a régi időkben. Itt a cím, és most rohannom kell, szevasz. Holnap este okvetlenül!

Hát így esett. Gáspár nézte a kezébe nyomott címet, és az első reakciója az volt, hogy eldobja. Semmi kedve nem volt Sándor dinamit-optimizmusát újra megízlelni. Azután, persze, megint csak mentségeket kezdett el gyártani saját maga számára. Akárhogy lesz is, gondolta, ott legalább mozgás lesz körülöttem, nem ez a szürke szobaketrec, ez a fantázia nélküli, sivár városrész, ez a paneldzsungel. Forgatta magában a gondolatot, és a tudatalattijában egyre nyilvánvalóbb kontúrokat kapott az elhatározás, hogy elmegy.

Felhajtott egy pohár konyakot, csakis a tisztánlátás elősegítése kedvéért. Azután még egyet.

Az ital segített. Egyre világosabbá vált számára, hogy ott lesz a találkozon.

Kolozsvár,

az a pompáktól csillogó város, ami Kolozsvár volt akkor, elegáns külsővel fogadta az idegent. Minden erre járót, a káundká tisztet is. Azt hittem, hogy Bécs után itt sivár lesz az élet, de hála istennek, tévedtem. Kolozsvár csodálatos élménnyé vált az életemben.

Az odahelyezésemmel, az igazat megvallva, sokáig nem tudtam megbékülni. Bécs után egy-fajta száműzetésnek éreztem, még akkor is, ha már Bécsbe kerülésemtől tudtam, hogy ottlétem csak ideiglenes, és a katonai akadémián megejtett fejtágítást követően menthetetlenül kivezényelnek csapatszolgálatra. Megpróbáltam hát belátni, hogy nekem oda kell mennem, ahol a hadseregnek szüksége van rám. Ez volt egyébként a felettesi indoklás is, amivel akkor többünket – lehetünk kétszáz is – a kinti törzsekhez helyeztek a birodalom különböző pontjaira.

A búcsú a császárvároستól fájó volt. Mit szépítgessem a dolgot, olyannyira fájó, hogy eltartott egy ideig, amíg úgy-ahogy ki tudtam heverni. A tisztársak persze észrevették ezt, ugrattak is eleget, maguk közt akkor csak puha-jánosnak hívtak. Nevettek rajtam, hogy ilyen mélyen mellre szívom az ügyet.

Az ügy persze nem az áthelyezés volt, hanem a Mitzitől való kényszeredett elválás. Ezen szórakoztak a legtöbbet a tiszt kollégák.

Így történt tehát, hogy Kolozsváron az első napokban, Mitzi hiányával a lelkemben csak ödögtem, nem találtam a helyem. Csellengtem csak a városban, s mielőtt ez az állapot valamiféle végkifejlethez vezetett volna, egy sürgönyt kaptam otthonról:

„Apa meghalt, azonnal gyere. Anya.”

A hír fájdalmat okozott, annak ellenére, hogy – mint már említettem – az utóbbi években nem voltunk szoros érzelmi viszonyban a papával. Akkor azonban, felsorakozott bennem minden, ami számomra őt jelentette. Előjöttek az érvek mindkét oldalon, pro és kontra részen glédába álltak az emlékek, és azt kell, hogy mondjam, a papa megszűntével azokban a napokban lényegében az otthon, az otthon tudata tűnt el belőlem. Rohantam hát becsomagolni, és vonatra szálltam.

A papa kiterítve feküdt, mire megérkeztem. Este, a temetés előtti utolsó este, amikor a rokonok, ismerősök, siratók már mind elmentek, s a család többi tagja is a gyásztól mind elfáradva, valami gyöngy vacsora után nézett, bementem hozzá, és leültem a ravatala mellé. Néztam az arcát, a határozott arcvonásait: megbékéltnek tűnt, mintha csak nyugodtan aludna. Néztam a markáns, arányos vonalakat, amelyeket mindig is irigyeltem tőle, és amelyekre, mint jogos örökségre, annyira vágytam – mindhiába. Amikor még fiatalabb koromban szóvá tettem előtte a dolgot, mindig azt mondta:

– Ne türelmetlenkedj, fiam, csak ne siettesd őket, az élet majd a te arcodba is belerajzolja a maga vonásait. Nem a jókedv barázdái ezek, ne hidd! Persze, benne vannak azok is, de a mélyebbekről azért a legtöbbet bizony Haynau és Bach urak tudnának mesélni. Én csak azt kívánom neked, hogy ilyen arcvonásokban sose legyen részed!

Ezekre a beszélgetésekre gondoltam akkor, amikor ott feküdt előttem kiterítve. Azokat a bizonyos Haynau- és Bach-féle vonalakat néztam, amelyek keletkezéséről oly keveset tudtam, és amelyekről a papa nem is akart beszélni, bárhogyszösztem is őt. Most már megtartja magának a titkait, gondoltam, ahogy elnéztem őt, a feje mellett a két gyertyát, a lepedővel letakart tükröt, az összekulcsolt kezét. Ezek a kezek, ezek a sokat mozgó, állandóan pénzt és árut mozgó kezek, ezek a békeidőt megtapasztalt, pillanatnyi szélárnyékot kihasználó, mégiscsak országépítő kezek egyszeriben nagyon fontosak lettek a számomra. A vitáinkra is

nagyobb megértéssel gondoltam abban a pillanatban, a beszélgetéseinkre is. A papa szent meggyőződéseire, amelyeket soha, egyetlen pillanatra sem tudtam benne megingatni: a tudatot, hogy most valami nagyszerűt, tökéleteset hagy rám és generációmra. A hitet, hogy az elképzelhető legkiválóbb örökséget eszkábálta alánk, egy komoly, respektussal bíró birodalmat, egy nagy trambulint az elkövetkezendő, újabb ezeréves felemelkedéshez.

– Biztos vagy benne, papa, hogy igazad van?

– Meg vagyok róla győződve, fiam. Ezért is adtalak katonai pályára. Légy az ország támasza, a jelen és az eljövendő nagyság letéteményese!

– Váltig úgy gondolod, hogy realisan látod a világot, papa? Hiszen...

– Fiam, ez az egyetlen elfogadható realitás, neked is be kell látnod!

– Papa, de az élet örök változás... A birodalom helyzete sem örök.

– Stabil, fiam. Ne mondd, hogy tudsz jobbat!

– Ez demagógia, papa. Te is tudod, milyen hírek járnak...

– Botorság, nem kell minden hőbörgésre odafigyelni! Tanuld meg felülről nézni a dolgokat! A birodalom veszte Európa végét jelentené.

– Egyetértek papa, de a történelem nem aszerint halad, ahogy mi ketten azt kieszeljük. Nem csupán a mi nézetünk létezik, nem lehet úgy tenni, mintha más elképzelések nem lennének. Majd minden nép másfelé húz, papa.

– Lényegtelen, fiam, ilyen mindig is volt. Erősnek kell maradni. Az erős birodalom mindent túlél.

– Túl egyszerűnek látod, papa.

– A nagy dolgok mind egyszerűek, fiam. Bővítsétek a művünket, csinosítsátok! Itt-ott szükség van némi renoválásra is, elismerem. Ám a birodalomnak meg kell maradnia! Csak ti ne vesszetek el a kisszerű vitákban, magasabbra nézzetek!

– De a románok, szerbek, csehek sem néznek magasabbra, ez önáltatás. Ők csak a koncot látják. Nem kellene ezt lebecsülni, papa!

– Szólítsátok meg őket, egyeztetek meg velük! Az nagy diadal lenne. Erősítsétek együtt az országot, a birodalomnak meg kell maradnia! Orosz és német birodalmak között más lehetőségek nem marad.

– Elfogadom, papa, hogy ezt mondod. De honnan veszed, hogy mindenkinek ez az érdeke? Hogy váltasz meg másokat, akaratuk ellenére?

– Ne vitatkozz velem, fiam! Vigyétek tovább a művet! Ha széthullna a birodalom, itt nagyon nagy bajok lennének. Ezt el kell kerülni! S te vigyázz magadra, tudod, hogy nagyon szeretlek!

– Hagyjuk ezt most, papa! Nézd meg az angolokat, a franciákat, a németeket! Azok mindig is gyűlölködni fognak, ebben a kavalkádban mindenki csak a saját érdekeit nézi. És sajnos, ebben az ébredő kis népek is őket követik.

– Értelek, fiam, de ne legyél kishitű! Ne túlozd el ennek a jelentőségét, s próbálj meg történelmi távlatokban gondolkodni! Meggyőződésem, hogy ők is rájönnek egyszer, hogy a szembenállás számukra is a rosszabb alternatíva. Rá kell jönniük, hogy a birodalom szét-hullása számukra is hátrányos lehet.

– Idealista vagy, papa. Attól tartok, nem ismered eléggé a valós helyzetet.

- Nekem ilyet ne mondj! Végigéltem az elmúlt hetven év minden rezdülését: a Habsburgoknak való nekifeszülést, a megtorlásokat, a kiegyezést. Tudod, hogy Széchenyi is a barátjának nevezett. Ez a mostani birodalom egy kicsit az én művem is.
- Az rendben van, papa. De ez nem azt jelenti, hogy egyszer s mindenkorra megoldódott minden.
- Azt én sem állítom. De a ti generációtok továbbviheti a birodalom lendületét.
- Sok a széthúzó erő, papa, ezt látnod kell!
- Éppen te mondod ezt? A hadsereg egyik tisztje? A hadseregé, amely a szemünk fénye, a legnagyobb erő, amelyre támaszkodhatunk? Éppen ti, a hadsereg lehetnétek a minta, ahol minden nép fiai képesek együtt szolgálni a közös ügyet.
- Hiszen épp erről beszélek, papa. Én ismerem a belső vitákat is, ott vagyok minden nap a tiszti kaszinóban. Ennek alapján mondom neked, hogy nagyon erős a csábítás a széthúzásra. És a mindenféle új eszmék hatásai...
- Új eszmék, miféle új eszmék? Felforgató hóbörgések! Már ti is kezditek? Az új eszméknek addig van értelmük, amíg valami magasabb rendűt akarnak létrehozni. A birodalomnál pedig nem létezik magasabb rendű képződmény. Aki mást mond, hazudik. Ocsmányul hazudik.
- Ne ragadtasd el magad, papa! Azzal nem oldunk meg semmit.
- Nem, nem... Már jól vagyok. Tehát még egyszer: értsd meg és próbáld megértetni a társaiddal is, ennél ésszerűbb, magasabb rendű, életképesebb formáció nem létezik! Következésképp minden idea, amely ellene irányul, káros, hazug és zsákutcás. A széthúzás a vég, ezt mindenkinek be kell látnia.
- Papa, te is értsd meg, hogy ez csupán a mi gondolatmenetünk, amit nem oszt mindenki!
- El kell velük fogadtatni! Az ő érdekük is, hogy itt ne káosz legyen, hanem egy virágzó ország.
- Ők úgy gondolják, hogy több virágzó ország is lehetne itt.
- Veled nem megyek semmire, te szándékosan dühíteni akarsz.
- Nem akarlak dühíteni, papa, csak azt próbálom meg neked elmagyarázni, hogy attól, hogy mi ketten esetleg egyetértünk valamiben, a problémák még nem tűnnek el.
- Orvosolni kell, amit lehet, de a fundamentumhoz nem szabad hozzányúlni. Különben is, ez nem a ti feladatotok. Erre ott van a király, az országgyűlés.
- Éppen ez az, papa. Nem csinálnak semmit, nézd, milyen önelégültek.
- Persze, hogy önelégültek, fiam. Létrehoztak valamit, amire méltán büszkék. Nem akarsz meglátni a realitásokat?
- Éppen te mondod ezt nekem, papa? Éppen te, éppen ti nem akarjátok meglátni a realitásokat? Az újságok is...
- Már te is ezzel jössz? Felelőtlen firkászok! Le kellene tiltani az ilyeneket!
- Azzal nem oldódnak meg a problémák!
- Milyen problémák? Miféle problémák? Épp azt magyarázom neked már fél órája, hogy nincsenek igazi problémák. Csak ti minden áron fel akartok fújni néhány apróságot! Még egyszer mondom: mindent a saját súlyánál fogva kell kezelni.

– Papa, mi nem fogjuk megérteni egymást. Amit én elsőrangú problémának látok, azt te elbagatellizálsz. Ez rossz, káros.

– Neked meg nincs tapasztalatod, ez itt a baj. Telebeszéljük a fejed mindenféle ostobasággal, te meg elhiszed nekik. Nincs benned rend, nem tudsz szelektálni. A harmadrangú problémákat meg kell oldani, ez természetes, de a status quóról nincs mit vitatkozni.

– Papa, én sok mindenben egyetértenelek veled, csak... Csak lásd már be végre, hogy itt nem az fog történni, amit mi ketten bebeszélünk magunknak! Nem az az igazság, amit mi magunk elé festünk. Látni kell a társadalmi mozgásokat, és lépni kell, ha úgy hozza a helyzet.

– Ez utóbbiban egyetértünk, fiam.

– Rendben van, papa. Látod, amikor veled vitázom, magamban is rendet akarok tenni. De attól tartok, az idő nem nekünk dolgozik.

– Micsoda? Hogy mondhatod ilyet?

– Attól tartok, ez az igazság.

– Elszomorító, fiam, hogy így beszélsz. Te, aki a birodalom oszlopa kellene, hogy légy. Akin ennek az egész építménynek nyugodnia kellene. Ne okoskodjatok fölöslegesen, hányszor mondjam még? Ez a birodalom a létünk letéteményese. El tudnád képzelni, mi lenne belőlünk nélküle? Nézd meg a történelmünket!

Szinte magam előtt látom még most is a papa vita hevében kipirult arcát, a belsejében felgyülemelő dühtől a keze remegését. Mindezt nagyon élesen láttam, már-már a koporsó fedelén keresztül is, másnap is, amikor a sírba engedték. Nem sírtam, de szomorú voltam, nagyon szomorú. A koporsó tetejére magam helyeztem el egy trikolórral ékesített, hatalmas fenyőkoszorút.

Elment, Gáspár, persze, hogy elment a találkozóra, hiába fogadkozott magában százszor is, hogy nem teszi. Letussolt, rendbe szedte magát, azután elindult.

Egy csinos asszonyka nyitott ajtót.

– Ó, maga az? – mosolyodott el Gáspár láttán. – Sándor egyetemi barátja, ha nem tévedek – nyújtotta a kezét. – Már vártuk, parancsoljon beljebb!

A mosolyában volt némi rejtett agresszivitás.

– Igen, én lennék – mintha valami ilyesmit válaszolt volna, talán valamivel többet is, és megpróbált határozott lenni. Megpróbálta elfojtani ilyenkor szokásos félszeg mosolyát, hiába.

– Igen, én – mondta még egyszer, de az asszonyka, feleletet nem várva, megelőzte:

– Sándor, Sándor, gyere már! – követelte fennhangon, de tekintettel arra, hogy Sándor az újabb felszólítások után sem volt hajlandó megjeleni, újból pianóra váltott:

– Parancsoljon beljebb, erre tessék! Egy pillanat, Sándor is jön mindjárt, csak éppen az előbb jött vendégekkel van elfoglalva. Elnézését kérem, egy pillanat, és itt is van.

– Igen, Sándor említette, hogy társaság lesz.

Gáspárnak mégsem sikerült a nagy férfit adnia. Csendben beszélt, elnagyolva a szavakat, majdhogynem hebegett, és arra gondolt, talán mégiscsak okosabb lett volna nem eljönni, kitörölni a programból ezt a kényszerű, mások előtti hastáncot. Ha viszont arra gondolt, hogy egyedül ülne otthon ma este is, máris elfogadhatóbbá vált a helyzet számára. Az sem lett volna sokkal jobb, ha csak egyedül jön ide látogatóba, akkor a háziak csak vele foglalkoznának, és neki is rájuk kellene koncentrálnia. Sándor izgága, harsány mondataira, vagy az

asszonyka negédességére. Így talán mégiscsak jobban elvegyülhet a jelenlévők között, gondolta, így kevésbé lehet terhes az összejövétel. Az asszonyka, mintha megérzett volna valamit a gondolataiból, újabb kedveskedő bájmosolyt küldött felé:

– Parancsoljon, erre tessék, már várják magát, nagyon várják! Örülünk, hogy szerencsésen összejött a dolog, s végre kölcsönösen megismerhetjük egymást.

Ám mielőtt Gáspár újra szólhatott volna, Sándor bukkant föl előtte.

– Öregem – ölelte át széles mosollyal –, örülök, hogy mégis eljöttél.

Ez már megint a mű-Sándor volt, a mesterkéltén jókedvű viaszbáb Sándor, rajta a protokolláris máz-jókedv, amivel az arcán a többiek előtt szónokolt.

– Légy üdvözlő nálunk! Gyere, hadd mutassalak be a többieknek. Már vártunk, éppen rólad beszélgettünk. A barátaim már nagyon kíváncsiak rád, ismerkedjete meg, parancsolj!

Mindezt egy szuszra mondta, és beperdítette őt egy jókora szoba közepébe.

A szoba az ízléstelenség határát súroló mindenfélével volt berendezve, majdhogynem telezsúfolva. Két nő és három férfi állt fel, amikor belépett.

– Az igazgatóm – mosolygott tisztelettudón Sándor. – És a felesége, ő is kolléga.

– A járási kultúrtitkár – most egy kopaszodó úrra mutatott. – Ő pedig a kultúrház igazgatója és a felesége.

Sándor ki nem fogyott a tüsténkedésből. Gáspár még csak pár perce volt itt, de már soknak, fárasztónak, sőt tolakodónak érezte ezt a túl energikusra vett figurát.

– Egyelőre ennyien vagyunk, de várunk még néhány barátot. Nagyon örülök (Istenem, hányadszor?), hogy ennyi értékes embert láthatok vendégül.

Gáspár is bemutatkozott mindenkinek. Azután leültek, ittak egyet a megismerkedés örömére, majd Sándor elmondta nekik – bizonyára nem először, ahogy Gáspár az unalom fel-feltörő jeleiből következtetett rá –, hogy ő az a bizonyos barát, az elismert népi táncos és gyűjtő, néprajzos és miegyéb, aki civilben gépészmérnök, s akiről már portréfilmet is sugárzott a televízió. A többiek bólogattak, mindenkinek világos volt minden a szobában, kivéve Sándort, de ezen Gáspár egy cseppet sem csodálkozott. Úgy látta, megint a tipikus Sándor-szindróma állt elő, amikor is volt évfolyamtársa – mint rendesen, most is – lemaradt néhány lappal a történésektől. Ám mielőtt ez végleg zavaróvá vált volna, bejött a csinos asszonyka, Sándor felesége, az arcára erőltetett bájmosoly most is ott ragyogott, összhangban a Sándoréval. A tökéletes hasonulás esete, gondolta Gáspár, csak éppen azt nem tudta még, melyikük hasonult inkább a másikhoz. Belibegett hát a kis háziasszony, hideg márványmosolyával, amellyel már odakint, az előszobában is szerencsétlente Gáspárt. Az arcizmait mintha valami protokollgörcs merevítette volna meg, rajta festék, púder gazdagon.

– Mint egy maszk, egy indián ünnepi maszk, úgy néz ki – gondolta Gáspár –, mint egy totemgúnár. Most azonban valami kihívásfélét is vélt felfedezni a lényében, nem tudta volna megmondani, mi váltotta ki benne ezt az érzést. Valamelyik mozdulata volt-e a figyelmet erősebben felkeltő, vagy a mosoly-maszk némely erőteljesebb rezdülése, nem tudja. Gáspár, hogy jobban szemügyre vehesse őt, egy elterelő mozdulattal fenéig üritette a megismerkedés örömére elébe tolt második poharat is, s a mozdulat függőnye mögül vizsgáztatta az asszonyt.

Megbizonyosodott róla, hogy nem tévedett: az asszonyka tekintetében ott bujkált valamiféle csendes kinyitódás, felkínálkozás. Annyira, hogy Gáspár egy merész gondolati szaltó után már szinte látta is maga előtt, ahogy kis idő múltán, a jelen társaság nélkül, kettesben ülnek ugyanitt, ugyanebben a szobában. A tekintetük először óvatoskodva, majd egyre bátrabban

keresi a másikat – mint éppen most, a kölcsönös figyelemfelkeltés idején, a beszédes pillantások ugyanúgy megkapaszkodnak majd egymásban akkor is. Szinte látta maga előtt az asszonyt, ahogy leolvad arcáról a tucat-mosoly, a ki tudja, honnan előszedett kötelesség-jókedv, lehámlanak a festék- és púderrétegek is, s csak a lénye marad, a feltárulkozás, a női odaadás, ahogy néz rá szótlanul, szemrebbenés nélkül, majd lassú, kiszámított pályákon megindulnak a mozdulataik is. Az asszony, mintegy félálomban, az ingéhez nyúl, lassan, méltóságteljes pátosszal gombolni kezdi felülről lefelé az első, a második, a sokadik gombot, lassú elszántsággal, öntudatos bizonyossággal. Ő csak nézi a nyugalmát, amellyel szó nélkül az értésére adja az akaratát, az egyértelmű, visszafordíthatatlan akaratát, amely belőle, Gáspárból, percek alatt engedelmes fabábut csinál. Nézi őt, és már nem tudja, ki bűvöl itt kit, nem emlékszik már a többire sem, a részletekre, arra, hogyan kerültek egymás karjaiba, hogyan a szőnyegre, a kellemetlenül nyikorgó parkettre.

– Szóval a gépgyárban dolgozol?

Az iskolaigazgató kérdése, mint jeges szél, rázta meg. – S milyen beosztásban?

Csendes, behízelt szavak, nála is bájosmosoly.

– Igen, persze... A fejlesztésen.

Megkezdődött hát, beindult a csevegés, a tapogatózás, a kapcsolatkeresés.

– Bocsáss meg! – hajolt közel a kultúrtitkár. – Biztos, hogy...?

Rétegekbe rakják egymás mondatait, mosolyokat váltanak, munkahely, város, család: egymás után sorjáznak a kérdések. Ez utóbbi szerencsétlen téma, amelyet most a legszívesebben kiradírozna magából. A friss konfliktus érzékeny sebet tépi még ez a kérdés. A titkár persze mit sem tudhatott erről, kérdezett csak tovább, érdeklődött, érdekelte őt minden információ. Érdekes figura ez, gondolta Gáspár, minek kellhetnek neki ezek a válaszok, őt magát érdeklik ezek a témák vagy netán másokat – morfondírozott magában. A tekintetében észrevette azt a hatalomért sóvárgó, pici fényt, a mindenáron érvényesülni akarás fényét, amely oly ingoványos talajra tudja sodorni még a legtisztességesebb embereket is – és óvatos lett vele, nagyon óvatos. A titkár viszont nem zavartatta magát, kérdezett, csodálkozott, felnevetett, hitetlenkedett – és mindent, Gáspárnak úgy tűnt, mindent elraktározott az emlékezetében. Érdeklődve vagy érdeklődést színélve, de körbekapirgált minden témát, míg végre meg nem állapodott annál a kérdésnél, amely valószínűleg a leginkább érdekelte.

– Már megbocsáss, ha jól tudom, te ugye F. elvtárs veje vagy? – passzírozta ki magából a kérdést a kultúrtitkár. – Már megbocsáss, hogy erre is rákérdezek! – mondta, s közben a fejét csavargatta meg az ingnyakát babrálta zavarában, s nem lehetett tudni, mindezt a cél elérhetőségének izgalma vagy saját gátlásainak újabb hulláma váltotta-e ki belőle.

– Szóval F. elvtárs az apósod, ha nem csalódom? – rágta még jobban körül a témát, szinte lihegve.

– De csalódni fogsz – lehetett valami ilyesmi a válasz. S azt hiszem, bennem is csalódni fogsz, tette még hozzá gondolatban Gáspár, mert mégis csak furcsa dolog, hogy valaki, akit először lát, akivel először találkozik, máris a pártfunkcionárius apósa iránt érdeklődik ilyen vehemensen.

– Csalódni fogsz bennem – mondta ki szinte kéjjel –, csalódni, mert lehet, hogy de iure még F. elvtárs veje vagyok, ha már úgy esett, hogy néhány évvel ezelőtt elvettem a lányát, a kapcsolat azonban zsákutcába futott, s most éppen válófélben vagyunk. Így tehát F. elvtárssal pillanatnyilag nagyon is ambivalens a kapcsolat, bár nemrégiben, amikor hosszabban

elbeszélgettem vele erről a kérdésről, ő is belátta, hogy a viszony megromlásában nemcsak nekem lehet részem, hanem a lányának is.

– Bocsáss meg, ezt nem tudtam – hebegett erre valami ilyesmit a titkár, és nagyon erőlködött, hogy látszódjon rajta, mennyire sajnálja a dolgot.

– Ugyan, semmi gond – legyintett nagyvonalúan Gáspár –, bár furcsa ez a hév, amellyel mindjárt az esetleges elvtársi összeköttetések fonalát igyekeztél feltérképezni – tette volna még hozzá, ám a mondat utóbbi részét inkább lenyelte, mert az igazat megvallva, nem volt biztos benne, hogy erről van szó. Jó fél évvel ezelőtt ugyanis egy másik, szintén hajdani egyetemista barátja egy kemény borozás végén sejtelmesen csak annyit mondott neki:

– Ég veled, Gazsi! Többet nem ülök le veled beszélgetni, s te se keresd a társaságomat. Az a tény ugyanis, hogy te egy központi bizottsági tag veje vagy, még nem mentesít az alól, hogy ne kerülj bizonyos szervek látószögébe. Nem beszélhetek erről, de...

És sunyin lehajtotta a fejét, mint annyian ilyenkor, ilyen helyzetekben, és látta, talán élvezte is, hogy a beszélgetőpartnere nem érti a mondatait. Nem tudja, miről lehet itt szó, csak sejti, hogy valami finom pókháló, valami sejtelmes, láthatatlan fluidum hálózta őket körül, amelyből újabb sejtések adódnak. Kimondatlanul remegtek bennük és körülöttük alattomosan, feszültséget és a kétségbeesés érzetét keltve a volt barátja megformálatlan szavai, amelyek talán csak évek múltán nyernek értelmet, mintha egy nagyon mélyen lévő kénköves masszából formálódnának: „Hülyeséget csináltam, és befogtak. Jól hallottad, befogtak. Választhattam: vagy a börtönbe megyek ittas állapotban történt gázolásért, vagy aláírok. Nem akartam börtönbe menni, Gazsikám, nem akartam. Te akartál volna? Így hát ne találkozzunk a jövőben. Érted? Ha nem tudok szembemenni mindezzel, legalább ártani nem akarok. De azért tudd, hogy én a barátod maradok! Egy rossz szót sem akarok rólad mondani, sem írni, egy rossz szót sem. Ezért jobb, ha elkerüljük egymást. Kerülni foglak, Gazsikám, a te érdekedben...”

Mindez persze, nem hangzott el így, nem is hangozhatott el hallható módon, csak az éterben vibrált közöttük, abban a sűrű, érthetetlen fluidumban, amely olykor létrejön két nehéz helyzetben levő ember között.

– Nem akarok neked ártani, de hiszen ezt te is tudod – mondta ki hangosan is, némi magyarázat gyanánt.

Az igazság az, hogy Gáspár nem igazán értette a helyzetet, a kimondott szavakat és a csupán érzékeltetett gondolatokat, de mindez örökre rögzült benne, s óvatossá, gyanakvóvá tette. Durva megkerülhetetlenségével, fátumszerű bizonyosságával, az ijesztő tudással és a még ijesztőbb sejtésekkel együtt. Megijesztették őt ezek a kusza mondatok, amelyek mintha feltártak volna valamit az akkori suttogásokból, az elharapott félmondatokból, a sejtelmes mimikákból vagy a rádió hangjának durva felerősítéséből akkor, amikor bizalmasabb dolgokat akartak egymásnak elmondani. Úgy érezte, egyre gyakrabban érezte, hogy valakik többet tudnak róla az egészségesnél, többet a viselt és kevésbé viselt dolgairól, s ez a tudat teherként nehezedett rá. Ez a tudat kikezdte az életét, a lelki egyensúlyát, a kapcsolatait, s bizonyos fokig a családi életét is. Ebből a teherből egyedüli módon a konyakosüveg profitált: az alkohol, amely egyre nagyobb teret kért magának az életében.

Otthon,

a temetés után, amint arrafelé szokás volt, a végtisztesség utáni halotti torra sokan eljöttek, rokonok, ismerősök, barátok, üzletfelek. Az asztalhoz ültek mind, koccintottak az elhunyt emlékére (egyikük szórakozottan egészséget mondott, de miután észrevette magát, elhallgatott). A második, harmadik koccintás után már enyhült a szomorúságuk. Jó fél óra sem telt bele, és már daloltak, visszafogottan persze, de dúdolgatva búcsúztattak mindent és mindenkit – s nemsokára a jókedv a gyászoló házból egész az utcáig kifolyt.

Ferenc nem bírta nézni ezt a felemás vendégeskedést, otthagya a társaságot, és kiment a városba.

Érzékeny hangulatban volt, gyerekkorának nyomait kereste a környéken. Az emberek közül sokan megismerték, néhányan meg is süvegeltek, a friss gyászra való tekintettel azonban egyik-két köszöntő szón kívül nem mondtak egyebet. Kedves helyén, a domb alatti, fákkal övezett utcában sétálgatott, ízlelgette a város levegőjét, az utca hangulatát, és arra gondolt, jó itthon. Igen, azért mégis csak ez az otthon, bármennyire megejtette is Bécs, lenyűgözte Kolozsvár, ide húzta egy erős szál annak ellenére, hogy dühítette az a sok következetlenség, amellyel itthon is találkozott. Igen, ez már egy újabb hatás, amelyet a kolozsvári hónapok érleltek meg benne, az új elgondolásokkal való találkozás eredménye, a birodalom jövőjét firtató útkeresések écesze, amelyekkel először akkor, ott, Kolozsváron találkozott, és amelyek végső soron egyre erősebb hatást gyakoroltak a gondolkodására.

Ballagott fölfelé a keskeny utcán, és érezte, lassan oldódik belső feszültsége, fokról fokra megszabadul a kellemetlen belső nyomástól is. A rosszkedve is múltóban, a képzelete megszabad, és egyszerűen nem is érzékeli már az itthoni poros utcákat, visszarepül Erdélybe, oda is föl, Kolozsvár mellé, az egyik domboldalba, újdonsült barátja kastélyába, ahol rendszeresen találkoztak: barátok, ismerősök, katonák, civilek, s amely találkozások az eddigi legnagyobb iskolát, az összefüggésekre való elementáris rádöbbenést jelentették a számára. Most is, szinte látja magukat egy újabb összejövetelen, ahol vastagon folyik a szó, eddig nem hallott nézetek öltenek testet a Monarchia megreformálásáról vagy széthullásáról. Csodálkozott is, mennyire jelen van ez a téma a hadsereg tisztjei között, azok között, akiken apja véleménye szerint a birodalomnak nyugodnia kellett volna. Persze, nem csupán politizálás zajlott ezeken a találkákon, egyéb témák is megjelentek. Mindenféle hírek a határokon túlról, Oroszföldről, ahol sokan újbibliás nézeteket kaptak föl, meg valamiféle szocialisztikus eszméket, amelyek egyenlőséget és proletárdiktatúrát hirdettek. Már maga sem tudta, miként értelmezze ezeket a szavakat, ezeket a furcsa, néha már-már félelmetes meséket, amelyek olykor reményeket, de a legtöbbször félelmeket ébresztettek benne.

Az egészben az volt a legkülönösebb, hogy hasonló hírek érkeztek a másik oldalról, Németföldről is. Európai forradalomról regéltek, egy teljesen új világ eljöttéről – de sem ő, sem a tisztikar többi tagja nem tudta már, hogy merre igazodjon ebben az egyre mélyülő káoszban, senki sem sejtette, mi várható itt. Az biztosnak látszott, hogy az agg uralkodó nemsokára beadja a kulcsot, s akkor bizonyára megmozdul valami. De, hogy mi lesz az, merre, milyen eszmék nyomvonalán halad tovább a birodalom, arra tippelni sem mert senki, arról még csak értekezni sem volt bátorságuk. Egy dolog volt bizonyos számára: valami volt a levegőben, valaminek történnie kellett, s talán ebben volt igaza a papának: olyankor, amikor megmozdul a föld, amikor recsegni és ropogni fog a birodalom minden eresztékében, akkor kell legalább egy szilárd pont, az egyetlen kis biztonság-sziget, a stabilitás helye. Ez lehet a hadsereg, a császári és királyi olvasztótégely, ahol mindannyian otthon vannak, ahol mindannyian egy célt, egy eszmét, egy császárt(királyt), egy birodalmat szolgálnak. A

hadsereg lehet talán az a tényező, amely a nehéz napokban segít megtalálni az új utakat, az új egyensúlyokat.

Igen, II. Ferencben óriási hiányérzet alakult ki ezekben a hónapokban, ugyanakkor hatalmas energiákat is érzett magában, amelyek terelték volna őt, nem hagyták nyugodni. A bécsi habtortás tengés-lengés, az ottani, egyértelműnek tűnő viszonyok után most itt, a terepen, a birodalom egy másik sarkában épp a megállapodottságnak és a biztonságnak az ellenkezőjét kellett megtapasztalnia. Itt, Erdélyben, a tiszti kari megbeszéléseken szembesülnie kellett a határon túli román nyomulással, délen a nagyszerb befolyás növekedésével, az orosz szellemi (szolgálati) jelenléttel, az egyre harsogóbb pánszláv elképzelésekkel és a suttogó propagandával is mindenféle szebb jövőkről, amelyek a birodalom széthullása után várnak mindenkire. Az igazság az, hogy egy idő után elfárasztották őt ezek a szünni nem akaró konspirációk, kezdett el-elmaradozni ezekről a szeánszokról. Így történt azon a délutánon is, amikor egy ilyen szétcsúszó félben lévő, kaotikus, alkoholizálásba torkolló összejövetelről épp elmenőben volt. Épp legyintett csak az egyre színvonaltalanabb, hallgathatatlanabb szövegekre, épp fogta tiszti sapkáját és kardját, amelyet hagyományosan a tiszti szolgák hoztak elébe, s már éppen szállt volna föl az érte küldött bricskára, amikor valaki kiáltva a nevén szólította:

– Ferenc!

Körülnézett, s látta, amint a kövezett ösvényen az éppen szolgálatot teljesítő kollégája siet feléje, majd hozzá érve szó szerint magával cipeli őt, hallótávolságon kívülre. Ferenc egy pillanatra elbizonytalanodott, már-már azt hitte, tisztvárosa újabb konspirációs információkkal traktálja majd, amikor a kolléga-barát, hangját visszafojtva, így szólt hozzá:

– Üzeneted jött. Azonnal gyere velem a városba, látogatód van!

Ferenc meglepődött, hirtelenjében el sem tudta képzelni, ki lehet az a titokzatos látogató, aki ilyen izgalomba képes ejteni még a tisztvárosa is. Mindenesetre komolyan vette a hírt, hintóba vágta magát, és lóhalálában hajtatott le a városba, ahol a helyőrség-parancsnokságon szolgálatot teljesítő tisztvárosa vigyorgó ábrázatát látva már sejteni kezdte, mi történhetett. A tiszt kolléga még végig sem mondta, ki keresi, még le sem paroláztak rendesen, máris megszállták őt teljes erejükkel a szinte már elfelejtett régi bécsi emlékek, és ott, abban a pillanatban nem értette, hogyan lehet, hogy ő maga nem ment el soha Mitzi után, egyetlen lépést sem tett feléje. Még a legnehezebb napokban sem, amikor pedig szinte fizikailag fájt a hiánya: még akkor sem indult a keresésére. A társa valószínűleg megéreztette, mi játszódik le benne, mert még be sem fejezte magában a gondolatsort, már mondta is:

– A főtéri szállóban vár. Siess, nagyon feldúlnak látszik!

Ferenc komolyan vette a felszólítást, egy ugrással a hintóban termett, és száguldott máris Kolozsvár központja felé, végig a szép város főutcáján, a térre. Érezte, csakis Mitzi várhatja őt ott, ma egyedül és kiváltságosan Mitzi szól bele újból az életébe. Bizonyos persze, csak akkor lehetett ebben, amikor már ott állt a szálloda halljában. Ő elegáns káundká egyenruhájában, Mitzi pedig talpig bordóban, lefátyolozva, csak a fehér horgolt gallérja világított a nyakán.

Ott álltak hát a hallban, döbbsen nézve egymást, két, hormonoktól túlfűtött ember, némi hitetlenséggel is, hogy ez a találkozás, amelyről annyit álmodoztak, s amelynek megvalósulásáról szinte már lemondtak, mégiscsak eljött, s éppen itt, a kincses város öln. Ferenc alig jutott levegőhöz, oly erősen hatott rá Mitzi jelenléte. Egyszeriben elfeledkezett politikáról, szolgálatról és fölöttesekről, laktanyákról és birodalmakról, csak Mitzit látta, annak égő szemét, szájának ívét a fátyolon át is. Nem csak látta, érezte, méterekre is érezte, falta Mitzi lényét, simogatva őt tekintetével, idegpályái borzongásával, ujjongva, hogy nem tévedett:

igen, a szeretett lény van itt, a maga teljes valójában és visszavonhatatlanul, akit hiába próbált meg letagadni önmaga előtt, észérvek sorát is bevetve az akarathullámokba. Igen, most, jelenléte fenséges bizonyosságában csak egyet tudott tenni: néhány bizonytalan lépéssel odamenni hozzá, egy lassú kézmozdulattal felhajtani a fátylat, a Mitzi lényét oly titokzatos, elérhetetlen távolságokba hazudó fátylat, és a feltárulkozó női száját birtokba venni. S hogy ez megtörtént, a szállodai körülményekhez képest kissé hosszúra sikeredett üdvözlés után kicsit magához is térve, szokott férfias hangján megszólalt:

– Hát eljött?

– El – rebegte erre Mitzi, aki érezhetően maga sem hitt e valószínűtlen látomás igazában. Hitetlenkedve nézett Ferencre, ami igazán meglepő volt egy tapasztalt bécsi kurtizántól. Oly idegenül és árván állt ott, egyértelmű belenyugvással prezentálva a bécsi kurtizánrutin csődjét, hogy az szinte hihetetlen volt. Ez a hangulata csak akkor múlt el valamelyest, amikor később, már a kávéházban beszéltek el egymásnak az elmúlt hónapok történeteit.

Az idill azonban nem tartott sokáig. Kolozsvár, hiába volt pompázatos, mégsem volt Bécs. II. Ferenc, bár régebben is sejtette, ekkor megbizonyosodhatott róla, hogy ebben az ügyben az itteni tisztikar részéről nem számíthat hosszantartó toleranciára. Épp ellenkezőleg, meg kellett tapasztalnia a bajtársiasság határait: csámcsogások és ízléstelen ugratások állandó célpontjává vált. Meg sem értette igazán, mi történik körülötte, miért csúszik a társaság egyik kedvencének szerepéből a fekete bárányéba, az ügyeletes kapcarongy pozíciójába, egyik inzultusból a másikba. Teljességgel hiábavalónak bizonyult a példálózgatások sora is a kollégák hasonló eseteiről, meg kellett tapasztalnia, hogy ha egyszer megindul alatta a talaj, akkor minden elmélet hiábavaló. Talán az fájt nekik, hogy mégis csak egy bécsi lány jött el utána, egy nagyszerű, kíváncsú gésa, aki mára sokkal érettebbé, kíváncsúbbá vált, mint Bécsben volt annak idején, akit végül is mindannyian irigyeltek tőle, s aki ezzel a lépésével vállalta országvilág véleményét, ha kell, a megvetését is.

Igen, elfajultak a dolgok, eldurvultak a kapcsolatok Mitzi érkezése után, elannyira, hogy már szinte alig látszott ki a sok becsületbeli ügyből, párbajból és a párbajozás után kapott kötésekből, amelyet sebeire raktak fel az ügybuzgó felcserek. Igaz, jó vívó lévén, a tisztikarban még inkább elszaporodtak akkoriban a sebesülések, egymást maró kakasok gyülekezetévé kezdett hasonlítani egyre inkább a kaszinó, és amikor már mindenki számára nyilvánvalóvá vált, hogy a dolgok nem mehetnek így tovább, egyszer csak bekérte őt a parancsnoka, és így szólt hozzá:

– Ferenc, ez nem mehet így tovább! Ezt a rangodhoz méltatlan kapcsolatot be kell fejezned, kérlek! Számíthatsz a diszkrécióadra, ellenben én is számítok a te határozottságodra és arra, hogy ezt az egész ügyet úriemberhez méltóan zárod le. Hogy segítsék neked ebben, fél évre áthelyeztetlek, remélem, addig kijózanodsz.

Ferenc erre megpróbált valamit szólni, védeni magát vagy elmagyarázni a helyzetet, megértetni, miről is van itt tulajdonképpen szó, és érvelni, hogy nem egyedüli a tisztikarban az ilyen eset. Az inzultusok is, végső soron azok sem tartoznak a sosem-volt meglepetések kategóriájába, marakodtak a tiszt urak vastagon ennél lényegtelenebb dolgokon is már. Igen, megpróbált előkotorni néhány mondatot, érvet, példákat, de valahogy nem sikerült neki, nem sikerült megvédenie magát. Az utóbbi időben különben is túlonúl hozzászólt ahhoz, hogy kesztyűje odavágásával és a kardjával intézze el a hasonló eseteket, így adva nyomatékot a szavának. Akkor azonban, ott, báró Weichstadter ezredes úr előtt csak néhány bizonytalan „de”-re meg egy-két reménytelen „de hát”-ra futotta az erejéből. Mindketten tudták, hogy hiábavaló, mi több: fölösleges ez a magyarázkodás, a dolgok már eldöntöttek. Így értelmezhetette az egészet az ezredes is, mert a végén közel jött hozzá, és kezét nyújtott. Közelről érezhetőbb volt a racsolása:

– „Akkor most bahátilag: megegyeztünk? Nem akahok ebből ügyet csinálni, kéklek.”

Ballagott fölfelé az utcán, a földből kiálló köveket ki-kikerülve, az elképzelt történet bekövetkeztekének teljes bizonyosságával az agyában. Biztos volt benne, hogy az eset csakis így játszódhat majd le, mint ahogy abban is, hogy a féléves száműzetésből visszatérve Mitzinek már csak a hült helyét találja, meg egy furcsa, érthetetlen, zavaros búcsúlevelet, amelyben elköszön tőle a rá jellemző pátosszal, örökre. Látja magát, ahogy mint a sarokba szorított állat, megpróbál kutatni utána, megpróbálja megfejteni végső sorainak értelmét, persze, eredménytelenül. Talán az sem lesz véletlen, hogy pont abban az időben kapnak lábra a kincses városban mindenféle zagyva történetek kémnőkről és földalatti szervezkedésekről, idegen hatalmak befolyásáról és mágikus erők játékaikról, okkultizmusról és szabadkőműves játszmákról. Megjelenik majd az ilyenkor szokásos agyalágyultságok teljes spektruma, a lehetséges és a valószínűtlen történetek teljes palettája, és ő úgy érzi, joggal gyaníthatja mindezek után Mitzi eltűnésében akár a tisztikar közreműködését is. Amikor idáig jut a gondolatmenetében, meg is rémül, ismerve ezeknek a billent agyú páváknak a módszereit, már csak abban reménykedik, hogy Mitzi azért életben maradt, és előbb-utóbb ad majd életjelet magáról.

Igen, a részleteken elmerengve egyre reménytelenebbnek látta a helyzetet, ráadásul nyugtalansága növekedéséhez akkor már hozzájárult egy furcsa, nyomasztó megérzés is, talán épp a közlgő világégés szelének érzete. A feszültség növekedését, ezt az érthetetlen ódiumot tapasztalta mindenütt, ugyanakkor a másik oldalon a nagy szövegelések fellángolását, a nagy elvárások gerjesztését is. Szövegek, sejtések és sejtetések döltek mindenünnen, nagyhangúsodás és kardcsörtetés lett a mérvadó viselkedés, egyre erőteljesebben. Visszhangzott a birodalom minden zuga, az eresztékei pedig recsegték-ropogtak. A hadsereg elavult fegyverekkel masírozgatott ide-oda, a tábornokok semmire sem jó felvonulási tervekkel játszadoztak hónapokig, a tisztikar pedig, ez a nagyhangú pávák gyülekezete, csak locsogott, és élte léha életét. Mintha minden a legnagyobb rendben lett volna, mintha senkit semmilyen vesz nem fenyegetett volna.

Mitzi pedig eltűnt, nyomtalanul eltűnt, s ez felettébb megviselte a derék II. Ferenc lelki-világát.

Az este kezdett egyre bátrabb lendületeket venni, a kultúrtitkár igyekezete megtörhetetlen volt.

– Igazad van, bocsáss meg! – hebegett még egy sort és izzadt, egyre jobban izzadt –, nem akarok én nagyon belemászni a magánéletedbe, de tudod, úgy gondoltam, hogy F. elvtárs mégiscsak egy személyiség, mégiscsak kiválasztódott valahogyan, ha felkerült oda, a piedesztálra, a legnagyobbak közé. De látom, valamiféle probléma lehet köztetek, bizonyára családi összekoccanás, hát persze, megesik az ilyesmi, megértem én azt, még egy F. elvtárs családjában is megesik az ilyesmi.

– Tévedsz – mondta erre Gáspár –, nagyon tévedsz, és félreérted a helyzetet. Én az öreggel véletlenül igen jól megvagyok, sőt, azt hiszem, ő is egészen jól megvan velem. Sokat tanultam tőle. Lényegében a lányával sincs különösebb bajom – azon az egyen kívül, hogy a házasságunk nem jött össze. Ő viszont egy egészen tűrhető pasas.

Sajnos, piálni is ő tanította meg, tenné még hozzá Gáspár, de ezt már nem akarja nyilvánosan kimondani, mert annak szétmehetne a híre, pletykák születnének, utána pedig biztosan jönnének a mindenféle kérdések, a görbe tekintetek és a sejtetések. Pedig még ő sem tudta komolyan, sejtette csupán, hogy F. elvtárs is egy hatalmas malomban őrlődik, nem fenékgig tejfel az ő élete sem, annak ellenére, hogy kétségkívül beletartozik – no, nem a felső tízezerbe,

de a felső kétszázba, talán. Ám úgy tűnik, központi pártfunkcionáriusnak lenni sem egy életbiztosítás, aki közelebbről ismerheti, mint mondjuk, én – gondolt bele most, utólag Gáspár –, tudhatja, hogy erős lelki hatásoknak van kitéve, naponta stresszhelyzetek érik, s ezt különböző módokon kell levezetnie. Például alkohollal is, amihez társra volt szüksége. Ez adta tehát az alapot a mi viszonylag jó kapcsolatunkhoz, emlékszik vissza gondolatban, hangosan azonban csak annyit mond:

– Bár a lányával lennék olyan jó viszonyban, mint vele!

Ezen megint viháncolni kezd a titkár, vicces gyerek vagy te, hiszen a feleségedről beszélsz, a gyerekeid anyjáról, ugyan már, vicces, amit mondasz. Nagy kópé vagy, látom, hogy nem lehet minden szavadat komolyan venni, szereted ugratni az embereket. – Nagy kópé ez – mondta ismételten, fennhangon, és őszinte vidámságot színelve a kultúrház-igazgató felé fordult –, vigyázz vele, csőbe ne húzzon téged is! Az ujja köré csavar mindnyájunkat, de hát családi vonás biztosan ez is, ez a taktikai érzék, volt kitől tanulnia.

A titkáron látszik a mű-jókedv, de a gondolatmenetétől nem tud szabadulni, nem tud elrugaszkodni attól a kétségtelen tényről, hogy Gáspár mégis csak F. elvtárs veje, s így, csakis így, ezen a prizmán keresztül nézendő és értékelendő.

– Voltál már valamelyik rendezvényünkön? – mentette meg a helyzetet a kultúrház-igazgató, s Gáspár végül is hálás volt neki, hogy kizökkentette őt lelki gödreiből, elvonta attól a félelmeket keltő gondolatmenettől, amelytől igyekezett mindig is menekülni, s e menekülés következményeként került el végül is ide, erre az összejövetelre is.

– Nem, még nem volt időm – válaszolta a valóságnak megfelelően. – De biztos, hogy a közeljövőben...

Végül is hálás volt ennek a kisvárosi csinovnyiknak, aki kimentette őt a titkárral való kínos játszadozás sehová nem vezető terepéről, s akin látszott az odaadás mindenki irányában, aki a felfelé való kapaszkodásában segíthet neki. Látszott rajta persze, a saját igyekezetének megbecsülése is, az egyfajta „azért ez nem semmi” üzenet testbeszéddel való kifejezése, s végül is igaza volt: szerény képességű emberke létére, az ideológiának való maradéktalan önátadása következtében mégis csak igazgatóvá vált. Igaz, hogy csupán egy kisvárosban, de mégis: az igazgató elvtárs megszólítás dukál neki, s ezt ő fölöttébb élvezi.

Még egy előnye volt ennek az igazgatónak Gáspár szemében: nem hagyhatta figyelmen kívül, hogy az üvegekkel és poharakkal olyan ügyesen tudott cselezni, hogy egy pálinkásüveg és egy teli pohár mindig a keze ügyében legyen. Imponált ez Gáspárnak, egyfajta tehetség megnyilvánulásának tartotta ezt is – s betársult hozzá.

Nagyon gyorsan felmérte, hogy egy ügyes, de félművelt emberrel van dolga: tipikus kisvárosi káder volt az igazgató, tucatfigura azokból az emberekből, akik ilyen vidéki szinten vitték, képviselték a rendszert, akik a párt kiszolgálói és kiszolgáltatottjai voltak, akik pontosan tudták, hogy kiktől függnek, és hogy azok mit várnak el tőlük. A „lefelé taposok, felfelé nyalok” típusú ember megtestesült prototípusa volt ő, ez a kontraszelektációs mintapéldány. Aki persze, meg volt győződve arról, hogy egy olyan társadalmi berendezkedés, amely őt, aki oly mélyről, paraszti családból jött, ilyen egyértelműen érvényesülni engedi, sőt, maga tolja felfelé az érvényesülés létráján, az csakis a legjobb lehet a világon. Így gondolták ezt persze, sokan mások is mindaddig, amíg egyszer csak neki nem szaladtak a falnak, s – hitbuzgóságuk ellenére – le nem cserélték őket más, hasonszőrű, de még nem elhasználódott elvtársra. Vagy le nem váltották őket egyszerűen csak azért, mert valakinek „odafönt” úgy tetszett. Esetleg mert kellett a hely valamelyik kutájuk kölykének...

Gáspár átlátta ezt, az F. elvtárs családjában eltöltött évek nem múltak el nyomtalanul felette, ám az ügybuzgó igazgató még messze nem jutott el idáig a gondolkodásban. Bár az egyértelmű, hogy ott van benne is a bizonytalanság, az állandósult belső feszültség, a félelem a bármikor jöhető guillotine. A pálinkásüveggel való bennfentes kapcsolat mintha az ő esetében is a lelkében tomboló viharokról árulkodna, s Gáspár most, első látásra meg nem mondta volna, mindez társadalmi pozíciójának habzó élvezetéből, a pozíció elvesztésétől fakadó félelméből vagy éppen csak más, magánjellegű okokból ered. Mert azt is észrevette Gáspár, hogy a mellette ülő felesége, már kinézésre is jelesen ambiciózus nőszemély, igen rövid pórázon igyekszik őt tartani. Az a típus, aki annak idején, még gimnazista korában, amikor egyetemista férje már udvarolt neki, imígyen nyilatkozott meg egyetemi felvételre készülő osztálytársai előtt: „Ti csak magoljatok, kedveskéim, hogy igazgatónők lehessetek. Én úgylis korábban leszek igazgatóné!”

Annyi bizonyos, beváltotta ígéretét. A férjét addig nyaggatta, amíg az kisdoktori titulust nem szerzett, s valamilyen egyéb doktori titulust is hozzá, a pártakadémián. Utána pedig nem nyugodott, amíg kultúrház-igazgatót nem csinált belőle. Igen, így történt: nem is annyira a férj igyekezete, mint a feleség elszántsága lett a nyerő, mindent megtett azért – és a férjétől is megkövetelte ezt –, hogy egyszer csak ott találja magát az igazgatóné posztján. Hogy milyen utakon sikerült elérnie mindezt, a káderügyeskedések, a kapcsolati háló mozgásának mely technikái vagy a személyes önbedobás mely trükkjei kellettek ehhez, az most már kibogozhatatlan. Gáspár egy pillanatig erős késztetést érzett, hogy tovább menjen ezen a gondolati úton, s megpróbálja részleteiben is elképzelni, hogy ez a hölgy esetleg valakivel valahol..., és egyáltalán nem valami tucat ügyért, hanem a szent, egyetlen elérendő célért, a vágyott igazgatónéi posztért, biológiaiilag is bedobja magát. Ám ahogy az asszony hájas, már-már gusztustalan idomaira nézett, úgy gondolta, talán mégiscsak egy másik út lehetett számukra a járhatóbb, talán tényleg az esti marxista egyetem elvégzésének és a lojalitás túllihegésének az útja. Mit talán, biztosan: ez az elem nem hagyható ki a történetből, az – úgymond – pártvonalon való nyomulás, az ideológiai felajánkozás, amely egy pilléren: az asszonyka akaratán nyugodott, amely képes volt nekimenni bármely feladatnak, s képes volt bárkit eltávolítani az útból, ha akadályt látott benne.

Gáspár, mire idáig ért a gondolatmenetben, úgy érezte, egy újabb pohárnyi konyakkal kellene megerősítenie magát, ám legnagyobb csodálkozására az igazgató kitalálta a gondolatát, egy ügyes mozdulattal maga elé varázsolta az üveget, előzékenyen töltött Gáspárnak – és utána természetesen önmagának is, profi módon megtalálva a mozdulatban a saját érdekérvényesítésének lehetőségét. Gáspár számára kezdett szimpatikussá válni az igazgató. Ez az ember a túlélés mestere, gondolta, s már szinte féltetni kezdte a természetes nejtől, akiben váltig az igazgató karrierjének kovácsát látta, s akinek kemény, szinte altiszti jellemét már maga is félni kezdte. Egyszeriben úgy gondolta, ez a világ egyszer még hálás is lehet ennek a szintén alulról feltört asszonynak, amiért csupán azt vette be bugyuta fejecskéjébe, hogy igazgatóné csinál magából, nem mondjuk, miniszternét vagy miniszterelnöknét. Mert szentül meg volt győződve, hogy azt is képes lenne keresztülvinni, s akkor nemcsak a kultúra háza állna négyfelől dőlésre, hanem az egész ország.

Bár, ahogy elnézem, rötyögött magában tovább Gáspár, az sem áll fényesebben, vannak, úgy látszik, hasonló amazonok bőven az országban, magasabb szinteken is. Ez egy igazi poszt-indusztriális vagina, nevetett magában Gáspár, s az is meglehet, hogy az ilyen X-nék ezek szerint sikeresebbek lehettek magasabb szinteken is, mosolygott magában a gondolaton, s érezte, egyre jobban érezte, ahogy a pálinka mind erőteljesebben szétárad az ereiben, az agyában, ahogy jótékonyan megfeszíti az ütőereket a fejében. A növekvő lüktetésben mintha mind inkább megtalálná önmagát is, egyre jobban el tudna terülni a mind erőteljesebbé váló delírium-párnán, s már nem is érdekelte őt ez az egész, az egész este, a kultúrtitkár, az

újonnan jött vendégek, de Sándor sem, már az emlékei sem érték őt utol, F. elvtárs és lánya sem tudta már visszacserkészní őt. A két gyerek, a két gyerek képe még hordozott magában némi büntudatot, s egyszeriben úgy érezte, ezt egy újabb pohárral tudja csak gyógyítani.

Óvatosan körülnézett, s látta, a titkár is eléggé sokat ivott már, az igazgató meg messze az élen járt ebben a kategóriában, de igyekeztek az új vendégek is. Lassan mindenből kiolvadtak a belső zsilipek, az óvatosságcsapszegek, és a szinte már bántó zajjá növekedett beszélgetésfolyamban érdekesebb és lazább témák is megjelentek. Összeszokott csapat ez, állapította meg Gáspár, ismerik egymást, és bizonyára azt is tudják, hogy minden, ami itt elhangzik, megjelenik majd másnap valamelyik íróasztalon, jelentések formájában. Egymásról adnak majd információkat ezek a derék káderek, s az illetékes párttitkár vagy biztonsági őrnagy jókat mulat majd azokon a fordulatokon, ahogy az egyes kijelentéseket, nem éppen pártszerű megnyilvánulásokat próbálják meg egymás nyakába varrni.

Hirtelen Sándor jött megint oda hozzá, rajta is látszott már jócskán az ital okozta megviseltség, a szövege azonban kedvesebb volt, elviselhetőbb, mint az est kezdetekor. Az igazgató arcán is egyfajta mennyei mosoly jelent meg, amely az elfogyasztott alkohol függvényeként csak tovább erősödött. Azt kellett tapasztalniuk, hogy egyre inkább elfogadják egymást, már-már barátként tekintettek egymásra. S lám, még a poharuk is egyszerre ürült ki, azt is egyszerre próbálták meg feltölteni ezzel a nem is rossz albán konyakkal, ezzel a Szkander béggel vagy Skenderbeauval, Sándor szerint a szocialista tábor legjobb brandyjével, amelynek üvege oly kellemes előzékenységgel került megint vissza hozzájuk, s melynek tartalma mind jobban bearanyozta számukra ezt az mind inkább elviselhetőbb, bár egyre reménytelenebb estét.

Megtalálni őt,

ez a gondolat cikázott II. Ferenc fejében kolozsvári szálláshelyén, és arra gondolt, mi mindent tehetne még annak érdekében, hogy Mitzit, a szeretett és annyira hiányolt nőt megtalálja valahol. Tudta, hogy a harcot nem adja fel, írni fog barátainak is Bécsbe, nyomoztatni fog utána, ha kell, évekig, sőt, még azután is. A képbe még az is belefér, hogy egyszer csak – és ez lesz az elkövetkezendő hónapok legmeglepőbb momentuma – váratlanul feleségül veszi szülővárosa egyik jó nevű orvosának lányát, Máriát. Azt nem állíthatjuk, hogy Mária lénye a Mitzi által kiváltott érzésekhez hasonló erős érzelmeket keltett volna Ferencben, másfelől azonban az is merő rágalomnak tűnik, amit az esettel kapcsolatban egyik tisztársa mondott kissé beszszelve a kantinban, hogy tudniillik azért választotta Máriát, hogy a Mitzitől kapott ezüst cigarettatárcáját a monogram miatt ne keljen újra cserélnie.

Mária apjával egyébként már régóta ismerték egymást. Annak idején még apjához, I. Ferenc-hez járogatott át hozzájuk némi politizálgatásra. A lánnyal is akkor találkozott először, egy ilyen baráti esten, bár az első eszmecseréjük csak egy udvariassági Isten hoztára és némi időjárással kapcsolatos eszmecserére korlátozódott. Nem is vonzódott akkor a lányhoz, nem is találta se különösebben szépnek, se különösebben okosnak. Egy kisvárosi lányt látott benne, mindennel együtt, ami ezzel a meghatározással jár: zárdai nevelés, stabil, de zárt értéktudat, szülei és a felsőbbség maradéktalan tisztelete, ennek megfelelően némi szűklátókörűség és jelentős fokú konzervativizmus is. A lány apja is megingathatatlan birodalomparti volt, valószínűleg azért jöttek ki annak idején olyan jól az apjával, I. Ferencsel. Maga sem tudta tehát önmagának megmagyarázni, hogy egy későbbi otthon tartózkodás alkalmával miért vette el igazi katona módjára, oly rajtaütésszerűen a lányt. Mindenesetre ennek a lépésnek egy pozitív velejárója mindjárt az elején jelentkezett: megnyugtatta körülötte a hangulatot, s némileg lehiggasztotta a bajtársait. A nőülés ténye azonban nem gátolta meg abban, hogy továbbra is keresse Mitzit, már-már a betegségig fajuló türelmetlenséggel. Igyekezete végül is eredményre vezetett: pár hónap múltán az egyik dunántúli kisvárosban sikerült megtalálnia Mitzi – sírhelyét.

Szinte megkövülten állt a síremlék előtt, s úgy érezte, addig soha nem érzett energiák ébrednek benne. Újabb lendületet kapott kutakodása, rengeteg embert kikérdezett Mitzivel kapcsolatban, de nem sikerült megtudnia semmi érdemlegeset. A rejtély érdekes módon csak fokozta igyekezetét, amely szinte már a megszállottságig növekedett. Kutatta a lány emlékét, úgy érezte, addig meg nem nyugodhat, amíg fel nem fedi utolsó hónapjainak történetét. A fátyol azonban, amely ezt a történetet eltakarta, sűrűbbnek és kitartóbbnak bizonyult minden más elemnél. Nem értette, nem ment a fejébe, miért kellett egy olyan nagyvárosi nőnek, mint amilyen Mitzi volt, eljönnie ide, ebbe az Isten háta mögötti kisvárosba, s bizonytalan körülmények között itt befejeznie életét.

Egy délután azonban kitartó igyekezetét siker koronázta: egy idős hölgy emlékezett a lányra, s azt is elárulta neki, hogy Mitzi annak idején, pár hónappal a városba érkezése után, egy egészséges leánygyermeknek adott itt életet.

Ferencet megrázta a hír. Ha lehet, még elszántabban vetette magát a kutatásba, és kis idő múlva azt is sikerült megtudnia, hogy a kislányt melyik intézetben nevelik.

Így történt azután, hogy II. Ferenc kopottas, kölcsönvett bricskáján jó tempóban haladt a kövezetlen földúton, a várostól jó két kilométerre levő kastély felé. A fák az út két oldalán szinte terelik őt, a kastély sziluettje egyre élesebbé válik, nő, egyre realistábban emelkedik ki a tájból, mignem a bricska ott áll a kovácsoltvas kapu előtt. Néhány pillanat még, s megnyílnak előtte a hatalmas kapuszárnyak, a kocsi lassan megindul, a két ló nekilódul, és ő a környezetet nézi, az elegáns, karbantartott kastélyt, a rendezett parkot, a kiglancolt melléképü-

leteket. Igen, mindezt alaposan megszemléli, ahogy keresztülhaladnak a parkon, egészen a főépület elé, ahol már várják őt, s ahonnan a kölcsönösen udvarias pár kezdeti szó után egy jókora terembe irányítják. Mondani sem kell talán, elegáns, ragyogó az is. Ott az intézet főnöknője vált vele néhány bizalmas szót, amelyből világossá válik számára, hogy az enyhén korosodó, de még így, a dércsípte bájaival is szemrevaló, elegáns hölgy jól ismerhette Mitzit, sőt, néhány elejtett szavából arra is következtetni merészelt, hogy kettejük között talán barátnői kapcsolatnál több is lehetett. Rokoni is talán, s ha valóban így van, ennek fényében azonnal érthetővé válik Mitzi döntése idejövételét illetően, elbujdokolása erre a csendes, fantáziátlan helyre, amelynek annyi hátránya mellett egyetlen előnye nyilvánvaló: hogy itt biztosan nem fogja keresni senki, s ami itt történik vele és gyermekével, az megmaradhat a saját titkának.

Más magyarázatot akkor Ferenc el sem tudott képzelni, ám azt is belátta, mindegy nincsenek bizonyítékai, feltevésekre támaszkodik csupán. A kimért és nem különösebben barátságos hölgy ugyanis finoman, de határozottan megtagadott tőle mindennemű felvilágosítást Mitzi itteni létét, a születést és a halál okát illetően. Bár a nevelőotthoni látogatás után a parókián a plébános készséggel megmutatta neki a halotti anyakönyvet, ahol Mitzi halálának okaként szívelégtelenség volt feltüntetve, ettől sem lett sokkal okosabb. A készséges plébános ugyanis maga is csak a haláleset után került a városba, Mitzit nem ismerte, hírét sem igen hallotta.

Így aztán II. Ferenc esélyei az igazság felderítésére erősen megcsappantak, bár csökönyös alkat lévén, szép szóval is, keményebben is megpróbált még legalább néhány információt kihúzni a főnöknőből. Ám az nem engedett, visszafogott eleganciával kerülte meg a kérdéseket vagy kerek pereg visszautasította azokat. Ráadásul, Ferenc makacsságát látva, kezdeti enyhe kedvessége is elpárolgott, olyannyira, hogy a végén ott maradtak egymással szemben, két gránitfigura, két hajthatatlan küzdő, ahol azonban, az erőviszonyok ismeretében, egy pillanatig sem lehetett kétséges, melyikük hagyja el győztesen a pástot. Ferencnek még azt sem sikerült kiszednie belőle, ki finanszírozza a lány neveltetését.

Ilyen, eléggé kiábrándult állapotában tessékelték azután át egy ugyancsak elegáns, ízlésesen berendezett kisebb terembe, ahol meglehetősen hosszúra nyúlt, idegesítő várakozás után egyszer csak kinyílt az ajtó, és a szó szoros értelmében belibegett rajta egy hat-hét éves szende kislány, ízléses ruhácskába öltöztetve, kerekded arcán komoly önfegyelemmel, tekintetét szerényen a földre szegezve, s ő majdnem felkiáltott meglepetésében, a kislány annyira hasonlított az édesanyjára. Halk szóval köszönt a lány, ő hellyel kínálta, s félelme, hogy nem lesz majd miről szót váltania vele, egy pillanat alatt elpárolgott. A kislánnyal hosszasan csevegett mindenféléről, tanulmányairól, az intézeti életről, kedvteléseiről, barátairól – s egyre jobban érezte magát, egyre otthonosabbá vált körülötte az elegáns terem.

A lány értelmes teremtésnek bizonyult, ezt örömmel nyugtázta. Minél jobban belemélyedtek a beszélgetésbe, annál erősebben érezte, mennyi közös vonás van bennük – s ez a felfedezés furcsa melegséget árasztott szét benne. Hanem az anyjáról – s ez nagy csalódást jelentett neki – tőle sem kapott semmilyen felvilágosítást. A lány persze, nem taktikázott, őszintén elmondott mindent, amit tudott – csak éppen szemmel láthatóan keveset tudott.

– Nem tudom, uram – válaszolt illedelmesen. – Én sohasem láttam őt.

– És apád? Apádat ismered?

– Nem, őt sem.

A lány láthatóan őszintén válaszolt, s ő jóleső érzéssel tapasztalta, mennyire finom, művelt lelkiség nyílik ki előtte.

– Úgy mondják, külföldre utazott. De Júlia kisasszony, a nevelőm azt mondja, ő neveltet engem, rendszeresen gondoskodik rólam – mondta csendes hangján.

Ferencet némileg meglepte ez a közlés, s amilyen nyitott volt ez a pillanat, amennyi tiszteletet érzett most Mitzi iránt és szeretetet ez iránt az aranyos kislány iránt, menten el is határozta: így lesz.

– És rokonaid vannak-e? Ismered őket? Apád vagy anyád családja? Meglátogatnak néha legalább?

Miután ezekre a kérdésekre is nemleges válaszokat kapott, ismét csak a lány mindennapos élete felé terelte a szót. A kislány őszintén, kedvesen válaszolt ezekre a kérdésekre is, még az a helyenkénti vadság sem volt fellelhető benne, ami pedig Mitziben kétségkívül jelen volt, s amely türelmetlenebb pillanataiban eléggé kellemetlenné tudta őt tenni. Igen, Ferenc határozottan úgy érezte, Mitzi fiatal korában teljességgel ilyen lehetett, hiszen zárdai nevelést kapott ő is, s annak nyomai megmaradtak rajta, benne élete végéig.

Ferencben felébredt egy érzés: nem is az addig tapasztalt hiányérzet, hanem valami hatalmas igenlés, bizonyosság, s ahogy így nézte a lányt, egyre nagyobb kedvét lelte nyíltságában, finomságában. Igen, néhány pillanatra mintha önmagát is meglátta volna benne, s ez a felismerés rendkívül boldoggá tette. Maga sem tudta, hogyan futottak el a percek, a félórák, csak arra lett figyelmes, hogy nyílik az ajtó, és a lány mozgású főnökhasszony arra figyelmezteti, hogy a kislánynak mennie kell. Meglepetten fordult hátra, hitetlenül meredt a nővér arcára, a falóra hatalmas számlapjára, amely bizonyította, hogy igazat mondanak, valóban két és fél órát beszélgettek itt, csendes meghittségben ezzel a bársonyos kis lényvel, ezzel a csupa-finom játékbabával, aki ezalatt az idő alatt régen tapasztalt érzések felé vitte el őt. Egyre nyilvánvalóbb bizonyosságok felé, hogy végül is lépésről lépésre feljebb hágjon egy olyan lépcsőn, ahová a lét alternatív lehetőségei képesek csak felkapaszkodni. Ott zúgott feje fölött az Idő, ott kavargott benne annyi minden megélt és meg nem élt, de lehetséges sors-szelet. Ott a kedves, együtt töltött órák és a fájdalmas szakítások, s egyszeriben azt is érezte, hogy az elmúlnak nevezett lét randa hazugság csupán, hiszen itt állnak, nem is állnak, szárnyalnak Mitzivel ebben a pillanatban is, ebben a végtelen pillanat-óceánban, amelyben ott van együtt a kezdet és a vég: első találkozásuk és a fájdalmas búcsúzás megbonthatatlan egységben.

És most ez a pillanat, ez az időtlen varázs tört meg: szinte hallotta a rátelepedett év-mázak pattogását, ahogy kilépett ebből a pillanatból, és megpróbálta magát visszapréselni a jelenbe. Otrombának érezte magát ebben az új jelen-időben, idegennek, tanácstalannak, elhagyatottnak. Azt még érzékelte, hogy a lány egy finom mozdulattal, csendesen elköszön tőle, majd puhán kisuhan a teremből. Az ajtó szinte valószínűtlen villanással csukódik be mögötte, majd egy arc úszik be a látómezejébe, egy idősebb, bár kétségkívül finom vonásokat hordozó arc, a megpróbáltatások ráncaitól a kelleténél kissé markánsabbra szabdalva, majd hang is hozzávalósul a látomáshoz, határozott, de illedelmes hanghordozással:

– Parancsol még valamit, uram?

S a hang, bármely csendes és illedelmes volt is, felszakította a pillanat burkát. Ferencből egy mély sóhaj tört elő, mintha tudná, hogy ezt a pillanatot az életben már soha senki sem fogja visszaadni neki. Ugyanakkor azt is érezte, hálásnak kell lennie a sorshoz, hogy ezeket a csodálatos perceket itt mégiscsak átélhette. Ez persze, nem vigasztalta meg igazán, hiszen maximalista lévén szeretett volna egy kis örökkévalóságot kihasítani magának abból a pillanatból. Beszélni kezdett hát a főnöknőhöz, szép, kerekded mondatokat igyekezve kipréselni magából arról, hogy milyen kellemesen meglepte őt a lány modora, műveltsége, széles látóköre, és hogy mindez az itt szolgálatot teljesítőket, nővéreket és tanárokat dicséri, a

hozzaértésüket, a lelkiületüket. S amikor már úgy érezte, kellő számú tiszteletkört írt le a főnöknő glóriája körül, gyorsan rátért a lényegre: szeretne ennek a lánynak a neveltetéséhez anyagilag is hozzájárulni. A nővér erre elnéző mosollyal reagált, lefegyverző, megközelíthetlenséget sugárzó arckifejezéssel. Halkan, finoman, de rendkívüli határozottsággal biztosította őt arról, hogy a lány neveltetéséről már mások, igen alaposan és körültekintően gondoskodtak. A lánynak tehát nincs szüksége semmire, ám ha nagyon akar, ha mindenképpen adakozni akar, azt természetesen megteheti az intézet részére. Akkor legalább úgy, hajolt meg a finom elutasítás előtt Ferenc, természetesen, számomra így is elfogadható, és örömet okoz nekem, hogy az ilyen magas szintű munka támogatásához hozzájárulhatok.

Azután, minden átmenet nélkül, újra megpróbált valamit megtudni arról, kik azok a titokzatos háttérben lévők, akik ilyen alaposan gondoskodnak a kislányról – ám a nővér az újabb kísérletre is csak egy kedves mosollyal válaszolt, s egy elegáns körmondattal újra elhárította a kérdést, mondván, őt titoktartás kötelezi. Ezt látva Ferenc megpróbálta bevetni legutolsó aduját, gátlásosan és bizonytalanul a kislány apai rokonsága felől érdeklődött, majd látván, hogy így sem ér el semmit, kerek perec megkérdezte, ki a kislány apja és hol van. A nővér ezekre a kérdésekre is csak egy semleges mosollyal válaszolt, egy picit felsőbbrendű, gunyoros beütésű mosollyal, és – apró, árulkodó jelként – talán egy jelentőségteljes pillantással is, amelyből Ferenc azt dedukálta ki, hogy a nővér mindent tud, pontosan és aprólékosan, azt is természetesen, hogy kivel áll most itt szemben, és miért ez a nagy érdeklődés a részéről. Ferencnek az volt az érzése, hogy a nővér ismeri az egész élettörténetét, abból is mindent, ami Mitzihez kötötte. Nyitott könyvnek érezte magát a nővér előtt, ám az, mintha büntetni akarná, pillantását néhány tizedmásodperc után megzabolázva, szavaival mindent megtagadva, ismét csak semleges választ adott:

– Kedves uram, erről én sem tudok mást mondani, mint amit a kislány már elmondott önnek.

Ferenc e válasz után már nem tudta, tényleg valóság volt-e az előbbi árulkodó tekintet, vagy csupán a saját belső akarásának és vágyának köszönhetően érezte úgy. Most már végső soron mindegy, gondolta, és ekkor, ebben a pillanatban feladta a küzdelmet, hogy itt és most bármit is megtud a titokról, Mitziről és a kislányról, bármivel többet, mint amit eddig elmondtak neki. Elköszönt hát a nővértől és kihátrált az ajtón, tehetetlenül, vesztésként visszavonulva egy lebonthatatlan titokfal elől, amelyet oly tökéletességgel építettek elébe.

Gáspárt eddig még mulattatta is a dolog, most azonban már untatni kezdte. Egyre inkább idegesítette a kultúrtitkár makacssága, amely az elfogyasztott alkohol függvényében csak fokozódott. Ő is mind türelmetlenebb lett, most már durvábban válaszolgatott a kérdéseire is. A titkár pedig, félreértve a helyzetet, arra gondolt, milyen beképzelt, arrogáns alak ez a vő – mert ő semmi mást nem látott benne, csakis a befolyásos személyiség vejét, akin keresztül majd ezt-azt esetleg el lehet intézni. Ilyen világ ez, gondolta magában, nincs ezen mit csodálkozni, mindenkinek meg kell találnia a maga útjait, s ez az alak itt most egy új lehetőséget kínál a számára is. De lehetne talán ez az út valamivel simább is, gondolta, csak lenne valamivel kezelhetőbb ez a rokon, legalább egy picivel lazább, ne ennyire arrogáns, de hát megteheti, hogy fönnhordja az orrát, hogyne tehetné meg, egy ilyen helyzetben, egy ilyen szocialista atyaúristennel a hátam mögött magam is ilyen lennék, gondolta. Meg kell mutatni a plebsznek, ki itt a valaki, igen, tenni kell róla, hogy a másik állandóan tudatosítsa az összefüggéseket, az arányokat, a lényegét: ki van fent és ki lent. Mert ez a lényeg a munkásosztály birodalmában is, szötte tovább a gondolatot az alkoholtól kellően inspirált kultúrtitkár: végül is ez a rend alapja, nemde?

– Szóval szeretnél megismerkedni az apósommal? – kérdezte nem kis kajánsággal Gáspár, amiből a jócskán elázott kultúrtitkár már csak keveset érzékelt.

– Nagyon leköteleznél, ha összehoznál vele – csapott le a kérdésre a titkár. – Tudod, én sok embert ismerek, a kapcsolataim kielégítőek, de F. elvtárs mégiscsak F. elvtárs. Azt mondják, nehéz közel jutni hozzá.

– Ugyan, te is tudod, hogy ő is csak egy csavar a gépezetben. (Hű, de arrogáns, micsoda arrogáns, gondolta a titkár, és rá-adásul provokál is.)

– Hogy mondhatsz ilyet? – játszotta meg a csodálkozást. – Ő főelvtárs. Egyike a legfőbbeknek. Személyiség. Nem csavar, ő a motor része – és vihogott hozzá egy kicsit. Nagyon büszke volt magára, hogy egy ilyen eredetinek tűnő gondolatot ki tudott csiholni magából. S arra is büszke volt, hogy Gáspár provokációjából ilyen jól ki tudott jönni.

– S azt is tudom, szívén viseli a kultúra sorsát, amiből az is következik, hogy biztos kész segíteni is, ha a helyzet úgy hozza.

Elégedett volt magával. Úgy gondolta, eléggé kétértelmű volt, amit mondott, de eléggé ravasz is. Mi több: jelzés, óvatos ellentámadás. Látta ez a felfújt vő, hogy nem kispályás játékkal van dolga.

– Nos, összehozhatlak vele – játszott tovább Gáspár. – Mondd meg, mikor volna alkalmas.

– Kitűnő – csapott le a titkár. – Egy barátomnak gyönyörű pincéje van. Fantasztikus hely, meglátod.

– Sőt, a lányát is átpasszolom neked.

– Ezt nem értem – hebegett ijedten a titkár. (Ez csőbe akar húzni engem, riasztott a belső biztonsági rendszere.) – Tudtommal csak egy lánya van F. elvtársnak – válaszolt óvatosan.

– Persze, én is róla beszélek. Átpasszolom neked a volt feleségemet.

(Hű, ez gáz, de milyen gáz! – dohogott magában kínlódva a titkár. – Ez teljesen hülyére akar venni engem, vagy mifene.)

– Ne hülyéskedj! Ő a te feleséged.

– És ez akadály? – fűzte tovább a szót Gáspár. – Csak nem vagy prűd? Különben is, válófélben vagyunk, s ha annyira imádod a te F. elvtársadat, kerülj igazán közel hozzá. Vedd el a lányát, az a legbiztosabb összeköttetés!

A titkár már nagyon bánta, hogy belement ebbe a játékba.

– Hehehe, nagy kópé vagy te, hehehe – égett-izzadt kínjában. A helyzet kezdett elviselhetlenné válni számára, ám abban a pillanatban megszólalt a csengő, s az újabb vendégek érkezése teljesen átrendezte a szobát. Először csak elmosódott szavak hallatszottak befelé, erőltetettnek tűnő jókedv, majd bejöttek az új vendégek is, a helyi gimnázium igazgató-helyettese és neje, s velük egy sovány, szeplős fiatalember. Mérnökember, a textilgyárból, mutatták be neki.

– Hogy ne érezd magad elhagyatottnak – csapott a vállára Sándor. – Ő nagyon jól kijön a helyi szlovákokkal is. Városi képviselő – tette még hozzá sejtelmesen, hangsúllyal.

A hangulat fokozódott, Gáspár sajnálta, hogy az erősödő hangzavarban nem tud szót váltani az újonnan érkezettekkel, akiket érdekesebb embereknek mért be, mint a vendégek első terítését. A házigazda házaspár továbbra is túljátszotta szerepét, ám – bizonyára az elfogyasztott alkoholmenyiségnek köszönhetően is – ez már kevésbé tűnt zavarónak. Gáspár azon kezdett el szórakozni, hogyan ugráltatja az asszonyka Sándort, milyen finom érzékkel, de a célon nem túllőve, a robbanás előtt fél lépéssel mindig visszahűtve a helyzetet. Igen, az asszonyka a manipuláció magasiskoláját mutatta be, és Sándor is észrevetette, hogy Gáspár

élvezi az újonnan kialakult helyzetet. Mindketten igyekeztek humorosra venni a dolgot, bár Sándort láthatóan nem hagyta nyugodni mindez. Egy óvatlan pillanatban Gáspár mellé furakodva, a fülébe súgta:

– Azért aranyos, nem?

Gáspár hirtelenjében nem tudta mire vélni a mondatot, bólintott csak, de tartózkodott bármiféle komolyabb véleménynyilvánítástól. Az est pedig hullámszórt tovább. Körülnézett, ez hát a mi helyi csapatunk, gondolta, ezek a helyi pretoriánusok, akiken az itteni közösség jövője nyugszik. Ezekkel kell majd valahogy zöld ágra vergődnöm. Úgy döntött azonban, később jár az idő ahhoz, hogy bármiféle komolyabb témán kezdjen el gondolkodni, meg az elfogyasztott alkohol mennyisége sem predesztinálta ezeket a pillanatokat arra, hogy a világmegváltás bennük nyerjen új bölcsőre. A könnyebb úton indult, mind inkább belakta az előbb még oly bántóan üresnek és bosszantóan bigottnak tűnő összejövetelt. Egyre mélyebbre sodródott az általános viccelődés terepén, jópofáskodónak szánt történeteken nevetett vagy rájuk kontrázt, sőt, néhány újabb pohár ital után egyszer csak ott találta magát a feltörő dalolásban is, amely rítus megjelenése szinte törvényszerű volt az ilyen összejövetelekkor.

S arra gondolt, hogy most már igazán jól érzi itt magát. Most lépett be igazán ebbe az élettérbe, új lakóhelyének lépésről lépésre feltárulkozó szféráinak egy mélyebb rétegébe.

A háború

pedig eljött anélkül is, hogy valaki várta volna, vagy bárki is komolyan számított volna vele néhány szédült stratégián vagy hírlapírón kívül. Egyszeriben ott feszült a fejük felett, elterült mindenütt, beúszott az életükbe, az agyukba, ott suhogott mellettük, mögöttük, sőt bennük is, teljesen elöntötte őket.

Ferenc számára a háború a személyes katasztrófát jelentette. Alig került ki a frontra, máris megsebesült, s alig ment vissza a lábadozás után, újabb golyó találta el ismét. Otthon, a kaszinóban, a második lábadozása közben nevetve mondta az egyik barátja:

– Ferencem, te úgy vonzod magadhoz a golyókat, mint a mágnes.

Akkor csak legyintett erre a megjegyzésre, ám fél év múlva, a harmadik frontszolgálat során az olasz fronton, amikor megint csak összeszedett egy repeszt (ez már komolyabb volt, mint az orosz golyó, a tüdeje közelébe fúródott), már maga is hinni kezdett e fátumban. Ott, a kaszinóban azonban még csak nevetve válaszolt:

– Legalább látod, hogy a csataterén sem bújok el.

Később azonban kopott egy kicsit a humora, az állandóan bevérző seb okozta fájdalmak nem ihlették különösebb szellemeskedésre.

Harmadik sebesülése után hosszabb ideig kellett otthon maradnia, a csendes felföldi kisvárosban. Minden erejét egészsége újragyógyoztatásának szentelte, ez töltötte ki az életét. Ehhez jött még a szellemi beporosodás elleni védekezés, az olvasás, s később, amikor már lábadozott, a kaszinó.

Igen, az addig sokszor leszólt, kispolgáriásnak tartott kaszinó, ahol mégiscsak társaságra lelt, ahol olyanokra talált, akikkel szót válthatott, sőt vitázhatott is, tekintettel arra, hogy a kisváros teljes elitje megfordult ott több-kevesebb rendszerességgel. Otthon a felesége hiába próbálta meg bebútorozni az életét gondoskodással, echte háziasszonyos pátyolgatással, amelyért hálás volt persze, de mindez nem elégítette ki. A lelke mélyén ugyan elismerte, hogy felesége gondoskodó szeretete nélkül főleg most, a harmadik sebesülése után, félig rokkantan, semmire sem menne, csak épp a lelke vágyott újabb kapcsolatokra. Élt benne a vágy a hírek, a kapcsolatok, a beszélgetések iránt. Bécs, Kolozsvár után némi nagyvilági élet után epedezett, de azt ebben a leüledett, poros kisvárosban nem találhatta meg.

A kaszinó – hm, a kaszinó nagyon távoli rokona volt csak Várad vagy Pest szellemi pompájának. De mégis: volt, s helyi szemmel nézve lehetőséget kínált nemcsak a város elitjének, hanem a szűkebb környéknek is. A hírforrást jelentette, az újságot, eszmecserék lehetőségét, s főleg a nyáj-érzetet, a belső biztonságot, hogy nem vagy egyedül – és persze léha, színvonalatlan hetegést is néha. Mindez azonban akkor, a háború vége felé, helyi szemmel nézve, nem volt elhanyagolandó támasz.

Mert erősen érezhetően közeledett a háború vége. Ijesztő hírek jöttek, növekedtek a káoszra utaló jelek is, nőtt a kiábrándultság, s a történések gyors menete okozta mentális fáradtság. Nőtt a kiábrándulás mindenből és mindenikből, s nőtt a félelem is. Igen, a félelem kezdett egyre meghatározóbbá válni.

S jött az a kopogás is, azon a bizonyos estén.

A kaszinó két hónapja nem üzemelt már, a városban kijárási tilalom volt életben esténként, az utcákon trikolóros polgárőrök cirkáltak, biztosítandó a rendet az elvonult magyar katonaság után. A polgármester polgárőrséget állíttatott fel, civilekből és itt rekedt katonákból, akikből persze maradt azért szép számmal. Nagy volt a fejtelenség, a széthullás, az anarchia jelei

mutakoztak mindenütt. Az emberek persze, akkor még nem gondoltak a legrosszabbra, a teljes lebénulásra, első körben csak a saját kis sorsukkal, a saját jövőjükkel foglalkoztak. A remény élt bennük elsősorban, hogy véget ér a háború, s utána ismét elkezdhetik normális, békebeli életüket. Sejtették azonban azt is, hogy valami átfogóan rossz készül a fejük felett: félelmük szinte kézzel fogható bizonyítéka az a legionárius század volt, amely a vasútállomás környékére masírozott be, s amelynek a jöveteléről a városban már egy hete suttogtak.

Félelmek, koccantások, szürkület utáni ablaktábla-csörrenések uralták a várost. Úgy éltek akkor, begubózva, hajlékaikba visszahúzódva, mint az erdei állatok. Sötétedés után azonban, mivel mégsem bírták a magányt, titokban átszöktek egymáshoz, bujdokolva, összegörnyedve, hogy az őrség észre ne vegye őket. Ilyenkor, a megpróbáltatások idején jöttek csak rá igazán, hogy mennyire egymásra vannak utalva, s mennyire kiszolgáltatottak. Mint a tolvajok surrantak át egymáshoz néhány szóra, emberi közelségérzetre, s mivel az ajtók akkortájt, szürkület idején, mindenhol zárva voltak, az ablakkocogtatások olyan szükségszerű velejárói voltak az ilyen közeledési óhajnak, mint a derűs köszönések máskor az utcán, napközben.

Akkor este is, halk kocogtatás az ablakkereten: a város polgármestere jött el hozzá. Derék, őszes homlokú, erőteljes férfi. Nem régen állt ezen a poszton, addig megbújt valahol, szürkén, a háttérben, nem mutatva sokat magából. Most azonban, amikor férfi kellett a város élére, a bajban egyszeriben megnőtt a tekintélye, és az emberek örömmel nyugtázták, hogy jól választottak. Ott volt egyszeriben, határozott akaratával a város élén, s nyugalmaival, átgondolt szavaival bizalmat öntött az emberekbe.

Akkor este azért jött el hozzá, hogy felkérje őt a város polgárőrségének parancsnoklására. Ferenc állapota azonban akkortájt megint súlyosabbra fordult, újból gennyesedett a seb, szövödmények léptek fel, többet volt kórházban, mint odakint. Járni is csak keveset, nagy erőfeszítéssel tudott. A polgármester mindezt tudta, s mivel Ferenc válasza a fenti okok miatt elutasító volt, legalább tanácsot kért, ötleteket a város megóvása érdekében.

Máig sugárzik felé a kép.

A kisvárosi viszonyokhoz képest elegánsan bútorozott szobában egymással szemben ül a két férfi egy kis asztalnál. A lámpa az asztal fölött bizonytalan kört von kettejük köré, mögöttük a cserépkályha, kellemes melegével, és az ősz polgármester mondja, csak mondja a gondjait, félelmeit, sejtéseit. Ferenc hozzászól, tanácsot is ad, vitatkozik. Úgy viselkedik itt a két ember, mintha tettüktől, elképzeléseiktől bármi is függne, mintha a város jövője csak kettőjükön múlna, s azon, milyen eredményre jutnak itt ma este. Nagy odaadással elemzik a helyzetet, Ferenc hálát ad a sorsnak, hogy akkor, ott, Erdélyben, a tisztí kaszinóban a vitázó tisztek megbeszélték egymással ezt is, ezt a lehetséges forgatókönyvet is, mit lehet és mit kellene tenni, ha egy ilyen helyzet bekövetkezik – s ő most mindebből meríthet. Akkor persze hihetetlennek, agyrémnek tetszett az ország felbomlása, csakis pálinkaközi állapotban merészeltek ilyenről suttogni ott is, de egy igazi katonának – mondták – fel kell készülnie minden lehetőségre. Ez a hozzáállás később gyümölcsözővé vált: legalábbis az elméletek szintjén nem volt számukra új, mit kell tenni az ilyen válsághelyzetben. A legtöbben statárium kihirdetésére esküdtek, s arra, amit Ferencnek annyiszor a szájába rágott az apja: ekkor lesz fontos a hadsereg, ekkor tudja megmenteni az országot a rendezett erő.

Erre gondolt, de mindezt természetesen nem mondta ki a polgármester előtt. Az futott át az agyán, milyen mostoha is a sors, hogy most, amikor éppen cselekedni kellene, nem papolni és hóbörögni, most nincs, aki cselekedjen, s ő maga is tehetetlenül, ágyhoz kötve kénytelen csupán a szemlélő szerepébe szorulni.

A városka vasútállomása, amely talán másfél kilométerre volt a központtól, akkor már a megszálló cseh legionáriusok kezén volt. A rendet jöttek ide fenntartani, mondta a parancs-

nokuk, a vasúti közlekedés folytonosságát, amelyre ebben a zűrzavarban nagy szükség volt. A városba egyelőre nem tették be a lábukat – pontosabban néhányuk bejöhetett egy s mászt vásárolni, a polgármester engedélyével. A többiek ott maradtak kint, a nagy ideiglenességben, az állomáson és annak környékén. Ők ketten azonban, ott, az asztalnál már tudták, hogy ez a nagy ideiglenesség véget ér majd egyszer: a szerény jelenlét akkor majd duzzadásnak indul, egyszer csak hadoszloppá dagad, amely behömpölyög a városba, az utcákba, a térre, magára a városházára is, s kiönti őket, mint az egyszeri ürgeket, eleinte kíméletes módon, később azonban keményebben, akkor már a szuronyok segítségét is igénybe véve.

Nincs ezen mit csodálkozni, hiszen ezek hódítani jöttek ide. Megszállni egy idegen területet, egy gyarmatot, amely soha nem tartozott hozzájuk. Megvalósítani egy mohó akaratot.

Egyelőre azonban csend volt, este az utcáról még az őráratok okozta neszek sem hallatszottak be hozzájuk. Ferenc, szokásától eltérően sokat beszélt, a polgármester meg szorgalmasan jegyzetelt. A gyenge fény által körülhatárolt világ fölforrósodott körülöttük, s ők szinte izzottak benne. Már a polgármester is öntötte magából a szót, s egy kívülálló azt is érezte volna talán, hogy nem a szavak, nem azok jelentése volt fontos itt, hanem a kapcsolat, a kommunikáció, a hit, hogy most tesznek valamit, pontosabban előkészítenek egy lépést, mert az, hogy megvalósul-e bármi is ebből, már nem csak rajtuk, sőt nem is elsősorban rajtuk múlik majd. Ferenc, katonáember lévén, talán az egyetlen elfogadható lehetőségnek – az ellenfél fegyverei ellenében – épp a fegyveres ellenállást választotta volna, az akció és a reakció logikus elve alapján, mit sem tudva arról, hogy a fővárosban egyik előljárója pár nappal azelőtt már világgá kiáltotta, hogy nem akar többé katonát látni. Pedig most éppen azokra, katonákra, minél több nem demoralizált és lehetőleg jól felszerelt katonára lett volna szükség, hogy mentsen a hazából valamit, ami még menthető. Ám a talaj kicsúszott alóluk, ki a jó szándékú polgármester lába alól is, aki pedig a leginkább segíteni akart a városon, meg akarta volna védeni azt – csak sem idő, sem eszköz nem állt már a rendelkezésére.

Ferenc látta ezt, de csak hallgatta őt, bólintott vagy közbeszúrt néhány megjegyzést, helyeselt vagy érvelt, konkrétan és tárgyyszerűen, csakis a felvetett problémához szólva, óvatosan, hogy el ne vegye kedvét a cselekvéstől. Az idő pedig ment, futott, a végére már nagyon mély és nagyon kétségbeejtő felismerésekhez is eljutottak. Ott, abban a helyzetben jutott el a bizonyossághoz, hogy ez az ember, ez a tisztességes városvezető nem is annyira naív, nem is annyira tudatlan és tapasztalatlan politikai vagy katonai ügyekben, mint azt ő eredetileg vélte. Másról lehet itt szó, ébredt fel benne a gondolat: a tisztességről, az elemi tisztességről, amely akkor is megköveteli az embertől, hogy megtegye, amit abban a helyzetben meg kell tennie, ha a körülmények állása már teljes reménytelenséget sugall. Ebben a pillanatban kristályosodott ki benne a gondolat, ez a pillanat tanította meg arra, hogy fölismerje: az ember egyedüli esélye abban van, ha nem adja föl, soha nem adja föl a küzdelmet, s még a lehetetlenség résein keresztül is megpróbálja mozgásban tartani a dolgokat. Igen, első látásra az ember vesztésre ítéltetett ebben a hatalmas univerzumban: ám ha nemcsak látszatlétre vágyik, hanem hagyni is szeretne valamilyen nyomot maga után, akkor tennie kell, minden körülmények között. Ez lehet az emberi lét legerősebb parancsa. S csak így lehet egyszer-egyszer győztes is.

Gáspár lassanként belakta a várost, létének új életterét. Kezdte megismerni az embereket is, a munkahelyén csakúgy, mint odakint, a városban.

– Megszokodt ezt is, légy nyugodt! Tucatvároska ez, tucatemberekkel, tucathelyzetekkel. Belerázódsz, ne félj, lefelé könnyű belerázódni a dolgokba.

Ezt új barátja, Lajos mondta, aki némileg illuminált állapotban ült le mellé a kávéházi asztalhoz. Lajos, akit a helyi magyar közösségben a leginkább értelmiségi jelenségnek tartottak, amely pózhoz elengedhetetlenül hozzátartozott a szinte állandósult spiccesség is. Gáspár nem tudta eldönteni, kezdődő alkoholizmus volt-e ez, vagy csak valami felszínes allűr.

Lajos pedig magyarázott. Ilyenkor mindig, megállíthatatlanul magyarázott.

– Látom rajtad, hogy nyughatatlan alkat vagy. Állandóan keresel valakit vagy valamit.

Gáspár meglepődött.

– Szeretnék beilleszkedni – mondta.

– Ugyan! – legyintett Lajos. Ezt meséld a többieknek! Te mást keresel, valami mélyebbet. A lelkedben nincs valami egyensúlyban.

Gáspár rácsodálkozott.

– Miből gondolod? – kérdezte hitetlenkedve.

– Lerí rólad. Te valamit nagyon keresel, s amilyen örült vagy, képes vagy érte otthagyni mindent. Mi az, ami bánt?

– Nem bánt semmi. Csak épp szeretnék már valahol megüledni.

– Ez dicséretes – bólintott Lajos. – S épp a mi csendes kisvárosunkat szemelted ki e nemes célra?

– Véletlen volt, hogy ide kerültem. A munkám hozott ide.

– S a családot?

– A feleségem nem akart ide követni. Egyébként is megromlott a viszonyunk.

Lajos bólogatott.

– És most új életet kezdesz. Derék dolog.

– Ne legyél cinikus, kérlek. Nemsokára negyven leszek, valamit kezdeni kell magammal.

– Te mondd ezt? Országos hírű szakember vagy!

– Magasabb szintre kellene emelni azt is.

– Miből gondolod, hogy ez éppen itt menni fog?

– Miért ne?

– Ebben a tönkretett városban?

– Miért tönkretett?

– Valamikor egy értelmes város volt ez. Azután ledózerolták, a történelmét meg eltüntették. Kívülről hoztak ide embereket minden fontosabb posztra, még csak nem is a városból húzták elő a kádereiket, hogy véletlenül se kötődjenek hozzá, érzelmileg sem. A magyarokat kitelepítették, elüldözték. Aki itt maradt, mind sérült valahogy. A magyar is, a szlovák is. Ugyanazon elintézetlen számla két oldala miatt. Nézz csak körül, nem látsz itt egy egészséges lelkű, egyenes embert sem.

– Ez azért túlzás...

– Na jó, mondjuk, engem. De azt hiszed, véletlen, hogy ez a féldecis pohár mindig a kezem ügyében van? Miből gondolod, hogy éppen ebben a betonrengetegben lesz majd elviselhető az élet a számodra?

- Mindenütt meg lehet élni, ha az ember megtalálja hozzá a belső pilléreket.
- Most nagyot mondtál! Itt épp arról szólt a történet hat kemény évtizeden keresztül, hogy a belső pilléreket legyalulják. Eltüntessék. Mi a bűnjel vagyunk, érted, s a hatalmasoknak miattunk van lelkiismeret-furdalásuk.
- Engem ők nem érdekelnék. A saját bajaikat oldják meg egyedül. Engem a saját életem érdekel.
- Nem mondasz igazat. Látom rajtad az elemi belső nyugtalanságot. Te lelkileg nem vagy egyensúlyban. Mit keresel? Meg tudod mondani, honnan hová akarsz eljutni?
- Nem hagy nyugton ez az egész... És a családom története sem.
- Na, ugye, megmondtam! – kiáltott fel diadalittasan, s kihasználva a pillanatnyi szünetet, újabb féldecit rendelt. – De miért most? Miért éppen most kezdett el érdekelni ez a téma? Mihez akarsz ezzel kezdeni?
- Csak tisztába akarom tenni magamban a dolgot.
- Szembenézni a múlttal nem veszélytelen dolog – emelte fel az ujját Lajos. – A múlt veszélyes kút, beleszedülhetsz.
- Nem fogok beleszedülni, ne félj!
- Azért csak vigyázz! Látod, hogy itt minden, amit csak látsz körülöttünk, meg amit nem is látsz, minden azt a célt szolgálja, hogy a múltunkról elfeledkezzünk. Így akarnak új nemzetet kreálni ebből a csordából. Így lesz ez itt egy szép, új világ.

Közel hajolt a füléhez.

- S ha szabad egy tanácsot adnom: fontold meg mindig ebben a városban, ki előtt mit mondasz. Ez egy ilyen város. Visszhangzik. Néha nagyon hülyén visszhangzik – kacagott furcsán, fennhangon.

Az arca már szinte eltorzult, ahogy nevetett. A huzamosabb alkoholizálás jelei egyre nyilvánvalóbb módon kezdtek megjelenni rajta.

Lajos észrevette a kétkedő tekintetet.

- Akármit gondolsz is rólam, én vagyok a kevés profik egyike ebben a városban. Rajztanár – vagyis festő, más szóval művész. Nem olyan amatőr szegénylegény, mint ti vagytok. Nekem nem kell nyolc órát legüriznem ahhoz, hogy meg tudjak élni, s utána fussak a hivatásom után. Ne ellenkezz! – mordult rá az éppen közbeszólni készülő Gáspárra –, ez így van. Nézz csak körül, ez a társadalom így épül fel! Mindenkinél van munkahelye, de az esetek többségében csak kamu. Utána meg mindenki rohan a másodállás, a megélhetés után. A párttagok is, ne viccelj: a pártiskola micsoda? Nem a megélhetési forrás alapbiztosító? Nekik az jutott, másoknak a kiskert vagy a szőlő. Te még a tisztességesebbek közül való vagy: neked szellemi másodállásod van. A mérnöki güri után a hivatás. Ugyan, ne mondd nekem, hogy nem így van! De ezt szeretem benned.
- Nézd, én már kezdek letenni arról, hogy a világot meg kell váltani. Attól tartok, hogy a világ olyan, mint a sziklákról lezúduló vízszugár: zuhan a saját törvényei és szeszélyei alapján.
- Ó, te egy filozófus vagy! – kiáltott fel teátrálisan Lajos. – Szláva az úrnak, a mi kis városunkba is megérkezett végre az écesz! Alkohol elvonási tüneteid vannak, fiam? – kérdezte gúnyolódva.

Gáspár, maga sem értette, miért, nem vette fel a kesztyűt, komolyan válaszolt.

– Szeretnék hinni valamiben. Hülyeség, ugye, de hinni akarok valamiben.

– Ugyan már! – tárta szét a kezét patetikusan Lajos. – Nézz körül, mi mindent kínál neked ez a mi kedves, fejlett világunk! Miért nem jó neked az a lét, amit ez a miliő kínál? Hisz mindenki ezt teszi körülöttünk. Mindenki csak visszahúzódik a maga kis csigaházába, s azt hiszi, így nyugta lesz.

– Nem fogadom el, érted? – nyögte ki Gáspár mély, erősen artikulált hangon, s maga is elcsodálkozott azon, miért keveredik hitvitába egy ilyen kétes, félig részeg kisvárosi ficsúrral. Aki – és erről meg volt győződve – belül ugyanolyan üres, mint a túlnyomó többség ebben a városban. Bár az is igaz, s ezt a javára kell írni, hogy szabadszájúbb a többinél, sok olyan dolgot is kimond, amit mások bévül sem mernek végiggondolni. Bár ez nem is biztos, hogy szabadságvágy – lépett működésbe benne egy láthatatlan fék.

– Majd te is beletörödsz – mondta nyugodt hangon Lajos. – Előbb-utóbb mindenki beletörődik. Előbb-utóbb mindenkit megtör a kor – mondta szomorúan, s most látszott rajta, hogy komolyan beszél. Néhány pillanatra egy teljesen józan ember benyomását keltette. – Hittél te egyáltalán valaha is valamiben?

– Persze – vágta rá Gáspár –, most is hiszek. Ezért csinálom.

– Akkor lázadj! – kiáltotta szinte Lajos. – Rúgd fel a konvenciókat! Menj neki a falaknak!

Gáspár hirtelen nem értette, miről van szó. Nem tudta, komolyan beszél-e, vagy csak heccelni akarja őt. Lajos meg úgy bámult rá, mint egy kigyóbüvölő.

– Na, elfogyott a merszed? – gúnyolódott. – Te hülyefej! – csattant fel a hangja. – Mást is tudsz, mint moralizálni és nyafogni? Azt hiszed, te vagy az egyedüli, a kiválasztott? Azt hiszed, mi nem hittünk hatvannyolcban oly sok dologban? S azt is hiszed, hogy majd éppen téged nem fognak bedarálni?

Egy percig, egy hosszú percig csend lett közöttük, s abban a percben benne volt létük minden tragédiája. Lajos egy újabb féldeci után kapott, Gáspár pedig nézte az arcot, amely egyre torzultabb lett, s a nemrégiben elhangzott figyelmeztetés jutott eszébe, hogy vigyázni kell ezzel az emberrel, mert ez provokátor is lehet. Az mindenképpen gyanús, hogy bár azt suttogják róla, fiatal lányokat hord fel a műtermébe nem éppen modellállási célokkal, a rendőrség, amely más dzsigolókra könyörtelenül lecsapott a városban, neki eltűri. Együttműködhet tehát velük, jó lesz óvatosnak lenni. Gáspár a figyelmeztetésre gondolt, s arra, hogy lám, ez az ember most itt is egyre kiállhatatlanabbul viselkedik, és nem történik semmi. Ebben a társadalomban, amely látszólag nem enged egyetlen pici eltérést sem az általa álszent módon hirdetett kódexből (amelyet persze fű alatt mindenki megsért, a legfőbb hirdetői leginkább, de hivatalosan mégis őrzik a Patyomkin-falu látszólagos kontúrjait), igen, ez a hatalom most mégis tolerálja itt, ezt az első pillantásra veszélyesnek tűnő kilengést. Mert az nem lehet, hogy Lajos bikahangját senki ne hallotta volna meg a teremben. Sőt, néha úgy tűnt, mintha Lajos nem is neki, Gáspárnak mondaná, amit mond, hanem valaki másnak, aki itt lehet valahol, hallgatja őket, és figyeli a reakcióikat.

– Lajos, haza kellene már mennünk! – próbált meg hatni rá.

– Nekem nincs hazám! – ezt már szinte kiáltva mondta Lajos. – Itt senkinek sincs hazája, ez egy kupleráj, érted, egy kupleráj az egész!

Gáspár belátta, hogy itt ma értelmes témáig nem fognak eljutni. Váltottak még néhány szót a városban uralkodó viszonyokról, majd otthagya őt.

Egy hónap is eltelt már

a polgármesterrel történt találkozás óta. Ferenc állapota javult valamelyest, immár kijárt az utcára, délutánonként a kertbe is. Mozgott egy kicsit, friss levegőt szívott legalább, úgy érezte, ez növeli életerejét. Hírek is jöttek persze, nyugtalanító hírek arról, hogy a legionáriusok erősítést kaptak, hogy már nem annyira barátságosak, mint azelőtt voltak, s hogy egyre többször látják őket az emberek menetelni, gyakorlatozni. Tapasztalt katona számára ez azt jelentette, hogy küszöbön áll a város megszállása, az olasz parancsnok valószínűleg azt készíti elő.

Az egyik nap azután beteljesedett a jóslat: a cseh katonák birtokukba vették a magára hagyott települést. Részükről nem volt ez különösebb teljesítmény, tekintettel arra, hogy a királyi csapatokat (vagy a köztársasági csapatokat?, vagy az őszirózsás csapatokat?, az Isten nem ismerte ki magát abban a zűrzavarban) már jóval előtte kivonták a városból, az akkorra jócskán megcsappant számú helyőrség pedig nem tanúsított ellenállást. Az történt csupán, hogy a csehek felsorakoztak az állomáson, és beballagtak a főtérre. A puskájukat azért a biztonság kedvéért lövésre készen tartották. A polgárok pedig a házak mélyén remegtek, és gyűlölködő pillantásokat vetettek rájuk.

A „hadművelet” végül is minden inzultus nélkül játszódott le. A parancsnok annak rendje és módja szerint beköltözött a városházára, hogy ezzel is jelét adja, ki itt az úr. Azután rendelkezéseket fogalmazott meg, amelyeket emberei lefordítottak az új alattvalók nyelvére, és kiragasztottak minden utcasarkon.

A legelső rendelkezése azonban kudarcba fulladt. Ki akarta tűzni ugyanis az új államhatalom zászlaját a városházára, de mivel illet a városban nem talált (az egység tépett zászlaját pedig nem tartotta megfelelőnek, mondjuk ki: szégyellte) parancsba adta egy új zászló megvarrását. Igen ám, csak hogy a városból egy szempillantás alatt eltűnt az összes alkalmas színű textília. A piros és fehér mellett zöld színű szövet akadt zsákszámra, de kék egy centiméternyi sem. Így történt, hogy a városháza a státusváltás után három napig zászlódísz nélkül volt kénytelen tudomásul venni a párizsi urak akaratának megvalósulását.

A polgármester hevesen tiltakozott a kisváros erőszakos birtokba vétele miatt, ám ez a bevonulók közül senkit nem zavart. Az addigra erősen megcsappant kapacitású polgárőrség lefegyverzése gyorsan megtörtént, amiért a parancsnoknak azután alkalma nyílt kiosztani emberei között néhány kitüntetést.

A város bezárkózott, és némán remegett, ellenségesen viselkedett. Az újdonsült városparancsnok hiába próbált meg nap nap után elégedettebb és kedélyesebb arcot vágni, katonái nem viszonzták kerekded mosolyát, mert érezték, ez a város nem fogadta be őket. Nincsenek itt biztonságban, attól tartottak, hogy itt még bármikor bármi megtörténhet. Mások a viszonyok, mint amilyeneket ígértek nekik, nem érezték semmit a felszabadítók büszkeségéből, épp ellenkezőleg: eléggé egyértelműen kinyilvánított közutálat tárgyai lettek, mert a lakók éreztették velük, hogy ezt a várost ők nem meghódították, nemesen, elegánsan, ahogy álmodtak róla, hanem megerőszakolták, leigázták. Így hát, mint idegen, ellenséges területen levő katonák, nem hogy biztonságban nem érezték magukat, de még csak jól sem, hiszen minden megnyirkorduló kapualjban, minden megrezzenő ablaktábla mögött orvlövészt sejtettek.

Így történhetett, hogy mindjárt az első héten, a kijárási tilalom életbelépte után (az új államhatalom első ajándéka a városnak) le is lőttek néhány kóbor kutyát, no és Hollenmitter Jánost, a szegény, szivacsagyú alkoholistát, aki egy este – idült szeszbarát lévén – másfél deci bortól keményen berúgva épp hazafelé tántorgott, amikor beleütközött az egyik őrzőjébe. Esze ágában sem volt megállni, engedelmeskedni a felcsattanó parancsnak – egyrészt, mert

nem tudott csehül, még ilyen erősen beszszelt állapotban sem, másrészt pedig ebben a lelkiállapotában magyar járőrnek sem állt volna meg, őt ilyenkor egyszerűen lehetetlen volt bármiféle módon korlátozni. Most azonban az őrségnek nem volt kéznél még a szerény kincstári humorérzéke sem, csak a félsz. Így történt tehát, hogy még el sem érték az érthetetlen cseh szavak a szerencsétlen János agyáig, máris beletántorgott az ideges őrk által kilőtt golyók egyikébe, oly pechesen, hogy a szerencsétlen találkozásba mindjárt a helyszínen belehalt. Ez volt egyébként a városban a megszállással kapcsolatos egyetlen tragédia, de facto a körülményekhez képest elhanyagolható semmiség, amely azonban bőven elég volt arra, hogy az emberek közt a történetek százszorosa terjedjen el képtelennél képtelenebb rémhírek formájában.

A hatalom tehát bizonytalan volt, a polgármester a városparancsnok minden rendelkezése után tiltakozott, mindez azonban semmit sem használt, pontosabban annyit, hogy egy idő után, mivel a polgármester állandó protestálása a városparancsnok idegeire ment, az egyszerűen leváltotta őt, és a helyére saját helytartót ültetett. Ez a gyakorlatban annyit jelentett, hogy a letaszított polgármestert a kapuban strázsáló őrség nem engedte be többé a város-házára. A város erre sajátosan reagált: a polgármestert egyszeriben teli torokból polgármester-uramozni kezdte mindenki, még az is, aki eddig utálta őt, messziről megsüvegelték, ha megjelent az utcán, és tüntetően csakis az ő parancsainak voltak hajlandók engedelmeskedni. Odabent pedig ezalatt az újonnan kinevezett helytartó betelepedett a polgármester gyönyörűen faragott íróasztala mögé, s mivel félt kimozdulni, a szemben lévő falat nézte, itt-ott kitekintett az ablakon, vagy játszott néhány kártyapartit a szintén csak unatkozó tiszt urakkal.

A városka egyik legszebb utcájában pedig ugyanaznap este, az elülső ablakon, ismét felhangzott a kopogás. Hivatásos katonatiszt léteére Ferenc soha nem gondolta volna, hogy egyszer, egy ilyen esti ablakkeret-kopogtatáskor, a hideg fog futkosni a hátán. Most pedig futkosott, eléggé érezhetően, s hogy éppen a szülővárosában, az volt a dologban a legborzongatóbb.

Ültek hát otthon, a tél kellős közepén, teát ittak, és ő éppen arról panaszkodott, hogy valószínűleg az időjárási frontnak köszönhetően kiújultak a fájdalmai, annyira, hogy szinte biztosra vette, két napon belül újból felszakad a seb és gennyezni kezd, amikor valaki odakint eléggé durván megkocogtatta az ablakkeretet.

Mária, a felesége, még fel is sikoltott egy picit, olyan váratlanul érte őket az eset. Mint szökésben levő üldözöttek, pillantottak össze, tanácstalanság és ijedelem, de főleg kérdés, ezernyi kérdés volt ezekben a tekintetekben. Ferenc, ahogy később visszaemlékezett arra az estére, maga sem tudta megmagyarázni, mi váltotta ki belőlük abban a pillanatban azt a páni félelmet, hiszen a bizonytalansággal, a félelemmel együtt éltek már hetek óta, s az a tény, hogy aznap estére nem vártak látogatót, elégtelen magyarázatnak tűnt.

Mária ment tehát ki, és jelent meg szédelegve az előszobaaajtóban, s ahogy megfordult, mögötte fenyegető frontegyenruhában egy valódi, hús-vér colonel nyomult be a szobába. Ferenc teste az első pillanatban megfeszült a széken, még szerencséje talán, hogy felállni nem tudott. Így azonban csak a szék karfája reccsent egyet a hiába feszülő akarattól, és a kínlódó test lassan, megadóan visszahanyatlott.

Szokatlan volt ez a védekező reakció. Az uniformis látogatása végül is törvényszerű volt, lehetősége napok óta a levegőben lógott. Tudta, hogy mindez csak idő kérdése, hiszen maga is olvasta az utcán kiragasztott rendeleteket, a kijárási tilalom megszegéséért megtorlásokat kilátásba helyező fenyegetőzéseket, s esténként az őrző csizmáinak kopogását is hallotta az utcaköveken.

A látogatás tehát törvényszerű volt, ám némiképp meglepő az a kövérkés, kackiás bajusszal ékesített, mondhatni jóságos férfiarc, amely a colonel tulajdona volt. Ferencet meglepte, de

egyszersmind meg is nyugtatta az a derű, amely a tekintetéből áradt. A felesége hiába állt meg az ajtóban, hiába tördelte a kezét kétségbeesetten és próbálta groteszk némajátékkal értésére adni, hogy a colonel nem egyedül jött, s a kísérete, valószínűleg csak kiskatonák, ott strázsál az ajtó előtt, ő csak a tiszt tekintetébe kapaszkodott, ami alapján azt érezte, nem kell nyugtalankodnia, ezzel az emberrel ő egyezsége tud majd jutni.

Bejött tehát a colonel, egy pillanatra megállt az asztal túlsó oldalán, a mellett a szék mellett, amelyen néhány napja még a polgármester ült, katonásan megmerevedett, s biccentett a fejével. Úriember, gondolta Ferenc, és a gesztust viszonzandó megpróbált volna újból fel-tápázkodni. Az olasz azonban, látva igyekezetét, egy gyors mozdulattal odalépett hozzá, és visszanyomta őt a székbe. Közben valamit még mondott is, ugyan hagyja csak, nem szükséges, valami ilyesfélét, meglepően jó franciasággal. Majd látva, hogy Ferenc a jobbját nyújtja neki üdvözlésre, megragadva azt, bemutatkozott: Picconetti ezredes. Ferenc is elmondta a nevét, kissé ugyan zavartan, mert közben arra gondolt, a rangját is mondja-e. Végül úgy döntött, fölösleges, így csupán a névnél maradva a szemben levő szék felé intett.

Az ezredes helyet foglalt. A két ember néhány pillanatra éles tekintettel meredt egymásra, megpróbálva az idő töredéke alatt felmérni a másikat. A kondícióik nagyon eltérőek voltak: az egyik oldalon Picconetti, az ereje teljében levő férfi, aki mögött katonák százai állnak, s vele szemben Ferenc, e néven a második a családi dinasztiában, gyakorlatilag mozgás-képtelenül, háta mögött remegő feleségével. A colonel, valószínűleg tudatosítva a helyzetet, elsőnek szólalt meg.

– Megtiszteltetés számomra, százados úr, hogy látogatást tehetek önnél, bár őszintén szólva szívesebben vettem volna, ha valahol másutt, más körülmények között találkozunk – mondta udvariasan. – Bizonyára alkalmasabb lett volna ez a találkozás mondjuk, egy kaszinóban, egy kártyaasztalnál vagy akár a táncparketten.

– Számomra a megtiszteltetés, hogy személyesen jött el hozzám, szerény otthonomba – replikázott Ferenc, és mindjárt arra gondolt, felesleges volt titkolóznia, ez az ember, úgy látszik, mindent tud felőle, hiszen a rangfokozatát is ismeri, biztosan jó informátorai vannak. – Bár az igazsághoz részemről is hozzátartozik – folytatta –, hogy én is jobban örültem volna az ezredes úrral való találkozásnak az említett helyek valamelyikén, s főleg más időpontban. A békeidőre tett utalását őszintén szólva üdvözlőném, bár tudtommal csak fegyverszünet van érvényben...

– Ugyan! – legyintett az ezredes –, mind a ketten tudjuk, hogy még nincs vége a dolognak. Bár ami a demarkációs vonalat illeti, abból könnyen határ is lehet.

– De hiszen... – Ferenc nem bírta türtőztetni magát. – Ez a mi hazánk! Mi kellene maguknak? Az egész ország?

Remegett a hangja az izgalomtól.

– Százados úr, én katona vagyok – tért ki a vita elől az ezredes. – Ráadásul olasz. Azt hiszem, ez elsősorban az önök és a csehek ügye...

– ...Kellene, hogy legyen – vágott közbe Ferenc indulattal. – De nem ön jött ide szuronyokkal? Nem önök akarnak itt diktálni mindenkinek? Még a szlovákok sem azt akarják, amit az urak Prágában és Párizsban!

– Nézze, százados úr, ez a politikusok dolga! – mondta nyugodt hangon az ezredes.

– De akkor mit keresnek itt önök, olasz tisztek, a cseh katonasággal? S mit délen a franciák?

– Látom, jól informált – jegyezte meg epésen az ezredes. – Nem egyszerű a mai világban ilyen pontos információkhoz jutni.

– Csak annyit tudok, amennyit mindenki tud – visszakozott gyorsan Ferenc. – S azt is, hogy a politikát nemcsak a csatatéren és a palotákban, hanem arra délen az ágyakban is nagyban művelik.

Maga is megijedt, amikor kimondta. Az ezredes arca azonban alig észrevehetően mosolyra húzódott.

– Az a franciák ügye. Mi itt vagyunk, tehát itt kell elvégeznünk a feladatunkat.

– Egyetértünk – lendült bele Ferenc. – Menjünk ki tehát az utcára, és kérdezzük meg az embereket. Kérdezzük meg tőlük, mit akarnak. S kérdezzük meg azt is, akarják-e önöket itt, a városban. Szuronyokkal, géppuskákkal a hátuk mögött könnyű vitatkozni. Ha önrendelkezési jog, akkor egyenlően, mindenkinek: nekünk, magyaroknak is.

– Ne legyen már ennyire naiv, kérem! – az ezredes szinte gyerekesen jóságos arcot vágott. Mária, a szék mögött, némileg megnyugodott. Az előbb már jóformán hallotta a colonel hangját, ahogy az őrséget szólítja.

Az ezredes hangjából azonban eltűnt az udvariasság.

– Százados úr, nem azért vagyok itt, hogy erről vitát folytassak önnel. Olyan hírek birtokában vagyok, hogy a városban fegyveres ellenállást szerveznek, s annak konkrétan ön a parancsnoka.

– Ez rágalom! – csattant föl Ferenc. – Különb is, az ezredes úr láthatja az állapotomat.

– Az nem jelent semmit – legyintett a colonel. – Kar van elég a városban, fej nincs.

– Egyébiránt pedig... – Ferenc nem tudta abbahagyni, gunyoros volt a hangja. Mária ijedten kapott a vállához. – Egyébiránt pedig, ezredes úr, én idegen földön szoktam félni, otthon soha.

– Természetesen... – Picconetti ezredes nem hagyta magát kizökkenteni nyugalmaiból. – Természetesen, én mindent megértek, százados uram. Mindazonáltal azt kérem öntől, ön is értse meg az én helyzetemet. Én most itt bizonyos realitásokra vagyok kénytelen figyelmeztetni önt. Már megbocsásson, engem igen meglepett, hogy ön a mi bevonulásunk ellenére itt maradt.

– Nincs félnivalóm – Ferenc hangja határozott volt. – Szolgálaton kívüli császári és királyi százados vagyok, civilként maradtam itt, egyénként az otthonomban, lévén ez a város a szülőhelyem. Az elmondottakból az is kiderül, hogy az új magyar kormányra nem volt módom fölesküdni.

– Méltányolom az őszinteségét, százados úr. Azt is, hogy válaszában induktíve benne van, hogy ha lett volna rá módja, fölesküdt volna az új magyar kormányra. Így némileg megkönnyíti a helyzetemet: mint katonaembernek, nem kell különösebben megmagyaráznom, hogy ez a város csapataink felvonulási vonalába esik, s mint ilyen, hadműveleti területnek számít. Gondolom, az elmondottak alapján magától értetődik, hogy ezen a területen nem tűrhetünk meg ellenséges tiszte.

– Nem vagyok ellenség, beteg vagyok!

Ferenc szinte remegett a dühtől.

– Már megbocsásson, de ezt nem ön dönti el! Önnek bizonyára vannak tapasztalatai azt illetően, hogyan intézik hasonló helyzetekben ezeket az ügyeket minden hadsereg katonái. Nem tagadom, mi ugyanúgy fogunk eljárni.

Gyorsan, szinte hadarva mondta ki ezeket a mondatot, látva, hogy Ferenc megint bele akar szólni. Nem adta meg neki ezt a lehetőséget, rezzenéstelen arccal folytatta.

– Tekintettel arra, hogy a szövetséges hatalmak és Magyarország között most amolyan fegyverszüneti időszak van, méltányos megoldást javaslok az ön számára is.

– Tiltakozom!

Ferenc most már nem hagyta magába fojtani a szót, a hangja határozott volt.

– Semmi kivételezést nem kérek a magam számára, osztózni akarok bajtársaim sorsában.

– Nem kell úgy mellre szívni a dolgot – a colonel már megint szelíd nagyapó volt. – Egyébiránt pedig éppen ezt akarom felajánlani. Tekintettel arra, hogy épkézláb tisztársai a csapatok kötelékében vagy individuálisan, de még a bevonulás előtt elhagyták ezt a területet, a százados úr számára is ezt a megoldást látom a legelfogadhatóbbnak. Felszólítom tehát, hogy negyvennyolc órán belül hagyja el a várost, különben kénytelek leszünk más megoldást foganatosítani!

– Tiltakozom, az ilyen módszerek ellen a leghatározottabban tiltakozom! Én, mint említettem, civilként...

Ferenc az asztalra csapott, csak úgy visszhangzott az öreg tákolmány.

– Százados úr, hagyjuk ezt! A tisztí becsületszavát kérem, hogy negyvennyolc órán belül elhagyja a várost. Ennek fejében én is a becsületszavamat adom, hogy mindezt mindennemű bántódás és korlátozás nélkül teheti meg. Kérem önt, tartsuk be ezt a megállapodást! Ne kényszerítsen arra, hogy kénytelen legyek letartóztatni önt! És méltányolja, kérem, az eljárást is, hogy sok gondom mellett személyesen jöttem el önhöz mindezt megbeszélni!

Ferenc erre semmit nem szólt. A colonel felállt, parolázott, és megindult kifelé.

– Még valamit, százados uram – fordult vissza két lépés után. – Lamarti százados úr üdvözlét küldi önnek.

– Lamarti, Lamarti... ismerős név, de... Ferenc habozott.

– Piave, egy istenverte, esős vasárnap, 16-ban... Akkor épp önök támadtak. Elfogták őt, és a századából még pár embert. Ön akkor rendkívül gálánsan viselkedett vele szemben, mondhatnám, az életét mentette meg.

– Igen, mintha már derengene valami...

Ferencnek az egymásba mosódó történések közül, bármennyire igyekezett is, nem sikerült kihalásznia a Lamarti-esetet.

– De hogy jön ez ide?

– Lamarti százados az unokaöcsém. Ajánlom magam, százados uram! Ne feledje, hogy negyvennyolc órája van! Többet nem tehetek önért.

A szobában elhalt minden mozgás, ahogy az ajtó becsukódott. Ferenc még a felesége pár perc utáni döbbsét sem regisztrálta:

– Mi lesz most?

Abban a néhány percben teljességgel időn kívül állónak érezte magát.

– Mi lesz most velünk? Nem hallod, mit teszünk most?

De nem tudott válaszolni, idegpályáinak fő vonalaihoz fel sem értek ezek a kérdések. Ebben a pillanatban, mint valami magas hegyről, egyszeriben fantasztikus élességgel kívülről látta

magát. Apró Mózesnek érzékelte a saját testét, ahogy ott áll a hegy aljában, várakozva, hogy mikor lesz képes megpillantani valamiféle ígéret földjét. Igen, gondolta Ferenc, Mózesként tud csak szerepelni ebben a történetben – nem is egyedi, pusztában vándorló, magányos Mózesként, hanem több tízezer társával együtt kiűzött, megtaposott társ-Mózesként, otthont, megnyugvást nem találó Mózesként. Látta magát, amint mégis csak összepakolja a dolgait, szinte a csodával határos módon egy lovas kocsit is szerez, majd ingóságainak töredékével megkezdí vándorútját. A látvány maga nem volt szokatlan azokban az időkben, népvándorlás söpört végig akkor számos vidéken, ő csak – mondhatni – beállt a sorba, hogy egyik kiszemelt cél után a másik irányába vándoroljon, s hogy minden úticél-tervének dugába dőlése után ne találjon otthonra sehol.

(Koloszvárra? Hová gondol uram? Ott karácsony óta már románok vannak! Ha jót akar, oda ne menjen, nagyon rossz hírek jönnek onnan. Maradjon csak itt velünk, húzza meg magát közöttünk, amíg át nem megy ez a vihar fölöttünk! Hogy micsoda? Az ország? Viccel, uram? Ezt ma még a legmagasabb urak se tudják, nem egy ilyen tudatlan falusi jegyző, mint én vagyok. Egyet mondhatok csak, uram, rossz hírek járnak, furcsa hírek járnak, mondom, ha jót akar magának meg a családjának, meghúzza itt magát egy ideig, mi szívesen látjuk. Ha másra nem, legalább a feleségére legyen tekintettel, beteg szegény, nagyon rossz bőrben van, meg ez a szegény gyermek is... És az igazat megvallva, maga sincs valami jó bőrben, százados uram. Én már sok mindent megéltem, azt hiszi, nem ismerem a bujkálást magam is, azt hiszi, nem bujkáltam már eleget én is úgy, mint maguk? Hová, Budapestre? Az Isten szerelmére, csak oda ne! Ott most akasztanak, nem hallott róla? Mindenüvé, uram, csak oda ne... Ilyen sorsra jutottunk, látja, ilyen sorsra jutott az ország is... Pedig vannak, itt is sokan vannak, leszerelt katonák, meg tisztességes polgáremlerek, akik azt mondják, nem lehet hagyni, hogy ez történjen az országunkkal, valamit tenni kellene, mi készek vagyunk fegyvert is ragadni, de ezt a szégyent, ezt a széthullást nem nézhetjük tétlenül. Szabadkára? Uram, uram, mi van magával? Oda meg a szerbek vonultak be, bebörtönöznek minden magyart, mert félnek, félnek ezek a mihasznák is tőlünk... Csak hát, mi meg csak ülünk itt, ahelyett, hogy harcolnánk, ahelyett, hogy megszerveznénk magunkat, ebben igaza van, uram, ebben száz százalékgig igaza van. S nekünk épp az olyan emberekre volna szükségünk, mint maga, tapasztalt, világot látott katonaemberekre... Csak látom, a sebe, mintha a sebe kiújult volna. Uram, mi van magával, százados úr, ébredjen, Terka, Terka, gyertek gyorsan, hozzatok vizet, maga is jöjjön, Mariska, gyorsan szaladjon valaki orvosért! Ez vér, Istenem, vér, hallja, százados úr, egy percig bírja még ki, mindjárt hozunk orvost, szaladjanak már orvosért, a mindenségít, hiszen ez itt...)

... és csak egy magas hegyet lát, mintha időtlen idők óta látná ugyanazt a hegyet, felhőkbe vesző csúcsokkal, és egy magas, erős, sikolyszerű hangot is hall, amely nem vész el, hanem ott kereng, eltávolíthatatlanul a hegy körül, és a hegyen csak egy valaki van, egy innen, lentről nehezen kivehető alak, és ő szinte csodálkozik a többiek tanácstalanságán, a bizonytalanságon, amellyel próbálják megfejteni az alak kilétét. Igen, azt hiszi, ezt csak ő, egyedül ő tudhatja, hogy az az alak ott, a hegyen nem lehet más, csakis ő, Ferenc, e néven a második a családi dinasztiában, egy nyughatatlan, örök-kereső vándor, az örök Mózes, egy a számtalan, örök-vándorló Mózesek közül, aki állandóan körbe-körbe járva, új világot keresve csak megy és megy, pontosabban nem is egy világot: az egyedüli, értelmes, örök-ígéret világát keresi állandóan és fáradhatatlanul. Indulna is már felfelé, már nyújtaná is karját örökbolyongó énje felé, ha éppen nem azt érezné, hogy a talaj egyre inkább kicsúszik a lába alól, s már csak az ábrándjai merednek szálás árbocokként a magasba, az álmái, szikár nekifeszülésükkel, az elérhetetlen, örök-fehér csúcsok felé, amelyeken túl az ő váltig szeretett, vágyott, lelkében ezerszer felépített Kánaánját sejtí. Pontosabban álmainak, ábrándjainak maradékait, roncsait csupán, sőt, már ebben sem biztos, már a hegyben sem, s a földben sem, amelyet mögötte sejtí.

Már önmagában sem, saját Mózes-voltában sem, egyre bizonytalanabban áll ott a mind inkább kifakuló kép előtt, az elhalványuló hegykontúr előtt, az egyre inkább szétszakadozó elképzelései, álmofoszlányai előtt, mind jobban megtelve tanácsstalansággal, félelemmel, bizonytalansággal – és már csak egy dolog fénylik fel előtte tisztán és visszavonhatatlanul: hogy csakúgy, mint Mózes, az első, a nagy, már ő sem lép be soha semmilyen ígéret földjére.

Gáspár, bár sokat ivott az összejövetelen, azért emlékezett az est minden lényeges történéására. Emlékezett az eszmecserék fontosabb elemeire, a kölcsönös ugratásokra, s emlékezett az irányában megnyilvánult érdeklődésre is, amelynek alanya érzése szerint sokszor nem is ő, hanem apósa, a felkapott pártkader volt. S a legfőképpen arra a lenyomatra emlékezett, amelyet az az este egészében a lelkében hagyott.

A társaság éjfél után itt is szinte szertartásosan elénekelt mindazt, amit ilyenkor el szokott énekelni, a vidám és szomorkás dalok után az irredentát, a nemzeti kesergés összes dalát is. Kellő tisztelettel és pátosszal megemlíttetett tehát Krasznahorka büszke vára csakúgy, mint Erdély, minden színben és hangfekvésben, a kiengedett hangok az ilyen szintű alkohol-mennyiség hatására már nem voltak óvatosak, nem érdekelt akkor már senkit, tetszik-e ez a szomszédoknak, vagy bárki egyébnek, attól sem görcsölt már be senki, hogy ki kinek fog majd jelenteni a szomszédok – vagy ne adj’ Isten, a jelenlévők – közül. Csak igyekeztek jól érezni magukat, a toronyházak közé beszorított szürke életek némi szabadulási lehetőséget láttak a maguk számára ebben a fellángolásban.

Gáspár a fiatal mérnökember mellé keveredett, együtt indultak haza is. A fiú talán produkálni akarta magát, állandóan beszélt, újabb és újabb témákba kezdve, szinte leállíthatatlanul, s az igazat megvallva mindez Gáspárt nemigen érdekelte. Fáradt volt már a mindenféle kesergésekhez, amelyekkel a fiú éppen most hozakodott elő. Fáradt az irreális álmokhoz, az ilyenkor szokásos világmegváltó elképzelésekhez, amelyekről ez a fiú álmodozott, s látszott rajta, mennyire hisz abban, hogy a világot, ezt a megfáradt, színtelenné vált, kiüresedett világot egyszer majd éppen ő, csakis ő fogja elszántságával és terveivel megmenteni. Gáspár egy régi barátnőjére gondolt, még az egyetemi időkből, aki – angol lévén – nem a közép-európai kis gödrökből szemlélte a világot, s nem is volt terhelt az itteni létre annyira jellemző, fátumszerű beidegződésektől (bár ő is terhelt volt, persze, csak másképpen, a naiv kis angolok világra csodálkozása tette őt szinte a nevetségességig korlátozottá).

– Kívánnék nektek egyszer egy jó kis diktatúrát, némi kitelepítést meg néhány koncentrációs táborkát, egy-két vicces körömlépet, veseleverést és miegyebet, amin mi itt, Kelet-Európában oly gyakran keresztülmentünk – húzta fel a szemöldökét a naiv szövegek hallatán Gáspár. – Na, nem sokat, csak éppen annyit, hogy leszáradjon ez az idióta felsőbbrendűséget sugalló mosoly az arcotokról, és kapjatok egy kis képet, egy picit kis tapasztalatot arról, hogy mi is a valós világ, milyen mély lehet az emberi gonoszság és a kiszolgáltatottság, milyen is a szabadjára engedett állati ösztönlény, amely leveri a vesédet és szétrugdálja a májadat, ha éppen úgy adódik. Nem sokra, néhány hónapra kívánom csak, hogy ez az idétlen, elpuhult, finomkodó nyugat-európaiság be tudja mérni a maga súlytalanságát és bosszantó nevetségességét, és legalább egy picit, egy icipicit megértse, miről is szól az élet itt, Európának eme szerencsétlenebb felén).

Körülnézett tehát a habcukorban nevelkedett angol kiskisasszony, Kenneth, s miután látván látta, hogy mi történik körülötte (csak éppen megérteni nem tudta), így szólt:

– Nem értelek benneteket. Ti itt szinte lubickoltok a mazochizmusban. Összejöttök, az ember azt gondolná, vigadni, lazítani fogtok, ám ti előbb vagy utóbb leisszátok magatokat, majd utána minden fájdalmatokat előszeditek. S ami a legérdekesebb, nem a személyes fájdalmak jönnek ilyenkor elő belőletek, hanem a közösségi, nemzeti betört tüskék. Bizonyára azt is

tudjátok, hogy ezzel, ilyen körülmények között az ég egy világon semmit meg nem oldotok, még csak nem is tisztáztok semmit, mégis csak mondjátok a magatokét, énekeltek, és egymás nyakába borultok. Mindenféle érthetetlen dalokat harsogtok körbe-körbe, ami egyébként szimpatikus nekem, a belőletek feltörő érzelmi vulkán is az, de mi lesz utána? Mit oldotok meg ezzel? Cselekedni is tudtok? Mert ha csak ez van, az ilyen üres hóbörgés, az nem visz előre titeket, egy jottányit sem. Ez így önmagában bizony nem más, csupán harmadrangú pótcselekvés. Bizonyára lehet egy érzelmi funkciója, de egyébként csak önbecsapás, nem gondoljátok?

Igen, valami ilyesmit mondott akkor az angol lány, komoly arccal, a szempilláit kimerően lelezárva, abban a pillanatban semmit nem sejtve arról, hogy hozzáért a magasfeszültségű érzelmi vezetékhez. Gáspár arra is emlékszik, mennyire feldühödtek a szavain. Valamelyikük meg is jegyezte:

– Most már értem, miért ment tönkre a brit világbirodalom. Ha ilyen értetlen polgárai vannak...

– És akkor kíméletlenül nekiugrottunk szegénynek – emlékezik vissza Gáspár. – Úgy gondoltuk, a világon mindenki elárul bennünket, aki nem hajlandó vagy nem akar megérteni minket, minden valós vagy vélt sérelmünket. A fejére olvastunk akkor mindent, Seton-Watsontól, sőt magától sir Lloyd George miniszterelnöktől kezdve Churchillen keresztül mostanáig, az ő saját szavaiig, kiemelve a legutolsó mondatát, amelyet csakis egy olyan halvérű brit mondhat, akinek sejtelve sincs a kelet-európai ember lelkének sokszínűségéről, fájdalmairól, tapasztalatainak keserves voltáról, érzelmeinek mélységeiről. Szinte szavanként vertük szét előtte fennkölt brit gondolatmenetét, tompa, semmire sem használható, idegesítő bölcselkedését.

– Igen, ne pótcselekvésekhez folyamodjunk – mondtuk neki –, rendben, oldjuk meg a problémákat, csak éppen a lényegről ne feledkezzünk meg, drága angolkám, arról, hogy ti is nagyban benne vagytok ebben a történetben! Semmit nem értettetek belőlünk, de azért oda-löktetek a franciáknak abban az idétlen versailles-i palotában, füttyültetek akkor ránk, most meg idejöttök okoskodni és rajtunk trambulinozni, hogy nem működik az, amit ti rontottatok el. Van egyáltalán sejtelmetek arról, hogy volt itt egy szellemiség, nem tökéletes, persze, de úgy-ahogy mégiscsak működött itt egy civilizációs kör, amely összekötötte a közép-európai nemzeteket? Amint látod, nem a birodalomról beszélek, az inkább csak velejárója, eszköze volt mindennek. A fontos a civilizációs erőter volt, egy közös alaphabitus, ami akkor többé-kevésbé össze felé sodorta ezeket a népeket, amelyek így, egy országba bezárva mégis csak arra kényszerültek, hogy valamilyen fokon odafigyeljenek egymásra. Igen, a helyzet a felé szorította őket, hogy úgy-ahogy együtt is működjenek. Mindenesetre az egymás iránti gyűlölet foka akkor jóval alacsonyabb volt, mint most itt, ebben a szocialista tábornak nevezett vegyes felvágottban.

Még egyszer hangsúlyozom, nem a tökélyről beszélek, volt akkor is mindebben lila köd és volt bumfordi korlátoltság elég, volt acsarkodás és idétlenkedés is – csak épp a keretek, a politikai és a lelki keretek korlátozták az emberi lélek negatív torzulásainak durva megjelenését. Az a gebin úgy-ahogy stabilitást jelentett,

1848 billenéséről és 1867 ráncfelvarrásáról sem feledkezve meg, s ezt ti vertétek szét, kedves anglusaim, ti, akik felfuvalkodott gőgötökben azt hiszitek, mindenhez értetek a világon. Mert hiába vannak közös kulturális kódjaink, ha ti, mérhetetlen dilettantizmusotokkal, képzelt felsőbbrendűségetek idétlen felfuvalkodottságával épp a legrosszabb beidegződéseket szabaddítotátok ránk. Ne merészed tehát számon kérni rajtunk, éppen te, te pudingzabálók ivadéka, a mi valóban meglévő torzulásainkat!

Zúgott a vád a szerencsétlen lány nyakába, aki persze semmiről nem tehetett, csupán ügyetlenül alábecsült egy helyzetet, s csodálkozott rajta, hogy néhány mondata milyen érzelmlavinát indított el a vele szemben ülők lelkeiben. A panaszfolyam pedig, ha már egyszer elindult, zúdult alá tovább.

– Te csodálkozol azon, hogy mindeközben sebeket is kaptunk, és deformálódtak a lelkeink is? Tényleg csodálkozol ezen, te kis Chamberlain-ivadék? Amikor segíteni kellett volna nekünk vagy egy kicsit megérteni bennünket, akkor Scotus Viatorokat küldtetek ránk, most meg álszent módon azon siránkoztok, mennyi emberi tragédiával, panasszal és rosszakarattal találkoztok itt. Igen, ti hoztatok létre birtokon bévüli és birtokon kívüli kategóriákat, s ma csodálkoztok azon, hogy a birtokon kívülre taszítottak is megszólalnak, élni akarnak? A lehetőségeket, az esélyeket vettétek el tőlünk, s most furcsálljátok, hogy épp ebben vagyunk a legkiszolgáltatottabbak mi, kisebbségiek?

Szegény lány, aki kelet-európai nyelveket tanulni jött ide, és tele volt jószándékkal, rádöb-bent, hogy neuralgikus pontra tapintott. Már visszaszívta volna, amit mondott, inkább meg nem történtté tette volna megnyilatkozását, de késő volt. Megállíthatatlanul, visszafordíthatatlanul folyt belőlünk a szó, áradtak a kérdések, a szemrehányások, nem érzi-e, hogy tartozása van velünk szemben, ezt kértük tőle számon, de nemcsak tőle, hanem rajta keresztül országától, minden vétkes és minden ártatlan brittől, s az arcába vágtuk, hogy ha már segíteni nem tud, vagy nem akar rajtunk, ha megérteni nem képes a helyzetünket, akkor legalább ne froclizzon bennünket. Akkor fogja be a száját és hallgasson, hagyjon békén bennünket, és legalább azt vegye tudomásul, hogy olykor-olykor elsírjuk egymásnak a gondjainkat, visszagondolunk egy régen volt világra, kicsit újraszínezzük azt a lelkeinkben, és így talán egy fokkal elviselhetőbbé válik itt ez a zord valóság, amelybe beleszorítottunk. Ilyenkor igyekszünk kiszakadni ebből a mai, szürke és lélekölő falanszterből, s ha látszólag visszasírunk is valamit, az legalább annyira a jövő irányában kinyilvánított vágy arról, hogy egy emelkedő, normális, egymást tisztelő világot szeretnénk, mint múltba nézés.

– Szeretnénk végre egy olyan világot, ahol mindenki otthon érezhetné magát, s amely tényleg olyan lehetne, mint az álmainkban visszajáró, bár sosemvolt, utólag kiszínezett, de mégis, legalább utólag boldog békeidőknek nevezett tákolmány. S nem fogadjuk el, érted, kedves Kenneth, nem fogadjuk el, hogy már nem is álmodozhatunk róla.

Szegény Kenneth, ez sok volt neki. Úgy hagyott ott akkor minket, letorkolva, szótlánul, erős dühkitörésünk után, amely által minden belső feszültségünket rá öntöttük, hogy pár perc múlva már megsajnáljuk őt. Talán meg kellett volna magyaráznunk neki (mert nekünk mindig magyarázkodnunk kell), érthetővé kellett volna tennünk előtte, mi minden robbant be akkor szavai által közénk, a lelkeinkbe, az énünkbe. Talán a múltból, a történelmünkről, igen, a mi kis, féloldalas, provinciális történelmünkről is kellett volna mondanunk neki valamit, amely persze csak másnak lehet provinciális, de nekünk az életünket, az alfát és az omegát jelenti. Bizonyára évtizedes megpróbáltatásainkról is mondhattunk volna egy-két mondatot, a hamvába halt kezdeményezésekről, reményekről és a sors általi letaglózásokról. S talán a balsorsról is, mert az nekünk nagyon hű partnerünk: ha nem lenne, nem lenne kire mutogatni. A balsors nekünk igazán megbízható társunk, mert amikor emberi tökéletlenségeink kulminálnak, s tehetetlenségünk az egekbe hág, akkor támaszkodhatunk a legjobban rá: mert ugyan kire lehetne akkora hatékonysággal rákenni a hibáinkat, a tehetetlenkedéseinket, közösségi impotenciáinkat, mint rá? S mennyivel kényelmesebb az, rákenni mindent másra, valakikre vagy valamire, ahelyett, hogy tennénk a dolgunkat, és sikerebben vennénk a történelem által számunkra kimért akadályokat! Ennek az angol lánynak bizonyára mondhattunk volna valamit a sikereinkről is, arról, hogy nagyon magasról indultunk, s fájó, hogy mennyire lecsúsztunk. Mondhattunk volna valamit Mohácsról és Muhi pusztáról is, s arról, hogyan

tartottuk itt a hátunkat évtizedekig, sőt évszázadokig, hogy fogtunk föl előlük, beképzelt nyugatiak elől minden keleti és déli hordát. S hogy deformálódtunk közben! Istenem! Végigbukdácsoltunk a sorsgöröngyökön, de meg is edződünk közben!

Mondhattunk volna neki valamit ama Herder úrról és jóslatáról is. Igen, a legrészletesebben bizonyára Herder úrról kellett volna szót ejtenünk, aki kétszáz évvel ezelőtt már temetett bennünket, bár az is igaz, hogy viszonylag tisztességesen, még szomorkodott is vélt eltűnésünk fölött, és jobb sorsra érdemes népnek mondott bennünket. Mindenesetre ő, tőled eltérően, kedves Kennethem, éppen felfogott valamit évezredes küzdelmeink mélységéről és kockázatairól, arról, hogy minden emberi számítás ellenére élünk itt, és továbbra is élni akarunk. Ám az kétségtől igaz, hogy az intelme itt lebeg a fejünk felett, bizonyára neurózisokat is kivált belőlünk, s így nem lehet meglepő, hogy néha a tudat alatt is meghatározza gondolataink és cselekedeteink irányait. A magyar érzékenység legfőbb oka talán tényleg a félelem a nemzethalál gondolatától, s ha alaposan megnézzük történelmünket, még csak azt sem mondhatjuk, hogy ez a félelmünk alaptalan.

A lány azonban ezt már nem várta meg.

– Torzultak vagytok mind – valami ilyesmit mondhatott. – Neurózistól szenved az egész társaságotok! – kiáltotta indulattal és otthagyt bennünket.

S most itt, ez a fiú:

– Te tényleg együtt jártál ezzel a Sándorral az egyetemre?

– Persze. Annak idején.

Hazafelé ballagtak, a fiú is arra lakott, amerre ő. Mindkettőjüknek jólesett az éjszakai séta.

– Én nem ismerem őt. Ma láttam először, de az igazat megvallva, nem nagyon vagyok elragadtatva tőle.

– Én már régóta ismerem, és én sem vagyok elragadtatva tőle.

– Akkor miért tartod vele a kapcsolatot?

– Nem tartom. Nemrég érkeztem a városba, összefutottunk, és meghívott.

– Csak arra gondoltam, hogy az ember válogassa meg, kivel barátkozik.

– Nem válogathatjuk meg teljességgel az embereket magunk körül.

– Ez a mai társaság is... Nem volt valami felemelő látvány.

– Túlzol. De ez van.

– Milyen érzés egy nagykutya kommunista főnök vejének lenni? – kérdezte azután hirtelen, bármiféle átmenet nélkül.

Már ez is? Gáspár feldühödött.

– Nem hagynád a fenébe...!

– Félreérvés – visszakozott azonnal a fiú. – Csak éppen azt furcsállottam egész este, hogy azért tekintenek rád valamiféle tisztelettel, mert egy kiemelt nő vagy. Nem azért, ami önmagad vagy: művészember, sztár.

– Nem vagyok semmiféle sztár.

– Ugyan már, kiváló népi táncos vagy! S azon kívül te vagy az egyik legjobb koreográfus. Ha nem a legjobb.

– Ma már nem táncolok. Táncsoportot sem vezetek.

- Akkor mi vagy?
- Semmi. Pontosabban senki.
- Ez érdekel engem. Mondd el, hogyan jutottál idáig! A fiú még pimasz is volt ráadásul.
- Majd egyszer... Lehet...
- Félsz, hogy elárullak? Hogy nem értem meg?
- Tudod mit? Menjünk aludni.
- Várj! Annyi mindent szeretnék még kérdezni tőled. Szeretnék megérteni...
- Majd... egyszer... lehet...

S otthagyta a fiút. Azt is érezte azonban, hogy nem fog tudni elaludni.

Az este felcsigázta a lelkét és emlékeket ébresztett benne.

Gyerekkoromból

kevés élményre emlékszem. A városra szívesen gondolok vissza, hiszen végtére mégis csak itt nőttem fel, gyerekkorom legszebb éveit itt töltöttem.

Az egyik halvány emlékem egy vasárnapi egyházi körmenethez fűződik.

A háború alatt történt, azt biztosan tudom. A pompára is emlékszem, a csillogásra, bár akkor eléggé kicsi lehettem még, talán négyéves. Apa nem volt otthon, mert arra is emlékszem, hogy a sokaságból valaki beszélt a mamával, épp a papát illetően, de az már nem a körmenetben, hanem utána történt. Valaki megkérdezte hát a mamát a papával kapcsolatban, és én arra emlékszem, hogy a mama hirtelen előkapta a keszkenőjét, és a szemére szorítva mondta, hogy az orosz fronton van, és éppen most kapott róla eléggé lehangelő híreket. Én akkor hallottam életemben először a front szót, fogalmam sem volt, mit jelenthet, de akkor nem volt érdekem megkérdezni a mamát, pontosabban merszem nem volt, annyira megcsapott annak a felfoghatatlan hírnek a szele, amiről a mama említést tett. Emlékszem, nagyon lehangelődtem én is, és nemcsak rosszkedvű, hanem kimondottan dühös voltam, amit úgy juttattam kifejezésre, hogy durcásan senkivel nem álltam szóba. Dühös voltam, amiért a szép emlékemet, az ünnepi színben csillogó főtér képét ilyen csúnyán kettétörték.

Mert a délelőtti történések nagyon szépek voltak, látványosak: a felvonulás elején huszárok meneteltek, ami nekem rendkívüli módon tetszett, különösen az egyik barna hajú, bajuszos tiszt tett rám mély benyomást. Akkor, gyerekként, azon frissiben el is határoztam, hogy ha megnövök, csakis huszár leszek, bajuszt növesztek, és mindig díszegyenruhában fogok járni.

A családi összejövetel viszont már unalmasabb volt számomra – emlékezett vissza III. Ferenc. A család persze – mint ilyenkor mindig – jól érezte magát. Mint általában, összelocsogtak mindent, elbeszéléseik középpontjában persze a világ történései és a hadi események álltak. Különféle katonai és diplomáciai jelszavak röpködtek az asztal körül, a szokásos városi pletykák csak az összejövetel végén, rövid időre kerültek szóba. Érezhető volt, hogy a háború kimenetele izgat mindenkit, még bennünket, gyerekeket sem engedtek ki játszani, ott kellett lennünk a hallban, viselkedést és társalgást tanulni.

Mit mondjak, magam nem igazán szívleltem a társalgástanulásnak ezt az erőltetett módját, de mit tehettem, engednem kellett a családi elvárásoknak. Apa szavaira gondoltam, aki szintén nem lelkesedett az ilyen semmitmondó locsogásokért. Később értettem csak meg, hogy épp a lehúzó, tartalmatlanság felé sodró üres kispolgári magatartásformát nem szerette benne. Egyszer még konfliktusba is keveredett a nagyapával ezzel kapcsolatban, elannyira, hogy komolyan megemelték egymással szemben a hangjukat, sőt, a nagyapa annyira megsértődött a papa egyik kijelentésén, hogy fél évre ki is tiltotta őt a házából.

Ez akkor történt, amikor a papa első sebesülése után otthon lábadozott. Nem is kellett kívánnia a nagyapa által kiszabott fél évet egyébként, csakhamar rendbe jött egészségileg, legalábbis annyira, hogy visszavezényeljék a frontra.

Apa tehát búcsúzott, s a mama, nem bírván tovább a szemébe nézni, a vállára borult, és hangos zokogásban tört ki. Apa természetesen csitítgatni kezdte a mamát, simogatta, cirógatta őt, és én akkor éreztem először életemben, hogy most valami olyasmi történik körülöttem, amiben rám semmi szükség nincs – így fogtam magam, és csendben kisompolyogtam a szobából. Ekkor odakint, az udvar hűvösében éreztem meg, hogy apa és a mama között valami megfoghatatlan kettősség feszül, a vonzalom mellett jelen van egy nehezen palástolható másság is. Ez abból fakadhat, hogy a mama, tisztos kisvárosi családban felnövekedve szükségszerűen másként kell, hogy lásson néhány dolgot a világon, mint apa, aki bár szintén itt született, de bejárta a fél világot, s a látóköre jóval tágabb volt ezáltal.

Később, amikor tovább gondolkodtam a dolgon, arra is rá kellett jönnöm, hogy maga apa sem volt mindig ilyen. Megtudtam ugyanis, hogy a háború előtt ő is a császári és királyi tisztek léha életét élte, és távolról sem foglalkoztatták őt az olyan gondolatok, amelyekről most a mamának beszélt. Egyik jó barátja később el is mondta, hogy ezt a változást valamilyen nagy szerelmének halála váltotta ki belőle.

A háború végén viszont menekülnünk kellett apa tiszti volta miatt. Az már apa második sebesülése után történt, a város megszállása után, amikor egy este egy olasz tiszt kereste fel őt, és ultimátumot adott neki, amely szerint két napon belül el kellett hagynunk a várost. A mama szipogott, apa szótlan volt és falféher – bár arra is emlékszem, hogy azt mondta, még eléggé elfogadható ember ez a colonel. Határozottan emlékszem, hogy apa ezt a szót használta, az ezredes olasz megnevezését, aki némi hálát érzett apa iránt amiatt, hogy a fronton apa gálánsan viselkedett valami közeli barátjával annak ellenére, hogy hivatalosan ellenségek voltak.

– Nem emlékszem már – nézett anyára apa –, viszont egy dolog bizonyos: csomagolnunk kell, mielőtt valamilyen internálótáborban találjuk magunkat.

Anya erre hangos zokogásban tört ki, apa odament hozzá.

– Figyeljen ide, Mária! – mondta apa nehézkesen. Láthatóan fájt a sebe, nehezen mozgott, nehezen is lélegzett.

– Maguk maradjanak itt, ne jöjjenek velem! Az lenne a legjobb, ha itthon maradnának a gyerekekkel. Csak én vagyok tüske a szemükben, maguknak nem lesz bántódásuk.

Anya erre még hangosabban zokogott, szinte már hisztérikus erősséggel.

– Hová gondol, Ferenc, térjen észhez, ilyen időkben, ilyen állapotok közepette egyedül engedjem el magát? Hogy juthat ilyesmi egyáltalán az eszébe, hát már semmit nem érez irántunk, hogy ilyeneket mond?

– Ellenkezőleg – vontá anya fejét a vállára apa, így próbálva meg őt csitítani. – Éppen ellenkezőleg, kedves Mária, nagyon szeretem és félttem magukat, ezért volna talán biztonságosabb a maguk számára itthon maradni. Ez a város mégis csak biztonságosabb hely, mint az utak ilyen időkben, ez a megoldás jó a maga számára és jó a gyerekeknek is.

De anyára semmi nem hatott. Mintha megéreztette volna, hogy apa számára ez az út végzetes lehet, s hordozzon bár akármilyen megpróbáltatásokat, élete végéig nem bocsátotta volna meg magának, ha nincs ott apa mellett annak utolsó perceiben. Mert ez következett: apát az elviselhetőnél jobban próbára tette az út, s ott is halt meg, Békéscsabán, a helyi jegyző házában, aki befogadott minket.

Mi anyával sokáig nem voltunk képesek felfogni, mi történt tulajdonképpen, főleg azt nem, hogy ami történt, az végérvényes és visszafordíthatatlan. Apa annyira a család központi alakja volt, hogy azokban az első napokban el sem tudtuk képzelni jövőnk életünket nélküle. Csak tengtünk-lengtünk, miután eltemettük őt. Anya igyekezete, hogy azon a tavaszon a koporsóját hazahozassa, kudarcot vallott, nem akadt ugyanis vállalkozó, aki ezt megtette volna.

Akkor ugyanis éppen egy katonai offenzíva indult észak felé. Egymást követték a hadoszlopok, az utánpótlást szállító szekerek, vonatok. A végén annak is örülnünk kellett, hogy legalább minket, a holttest nélkül, hazaengedtek. Igaz, könnyebb lett akkorra, mert a támadás sikere miatt a front északra tolódott, és nekünk nem kellett mindenféle demarkációs vonalakon átvergődnünk. Az ingóságaink is, amelyek ugyanazon a kocsin voltak, amelyre jó három hónappal előtte felpakoltuk őket, jócskán megcsappantak: eladogattuk vagy szétlopkodták azokat.

Így értünk haza, anyagiakban megfogyatkozva, apa nélkül, de egészségben. Amiért Istennek hála, ma is mondom, mivel sok furcsa dolog is megtörtént akkortájt az utakon. Hazaérkezésünk után pár héttel én átmenetileg a nagyanyámékhoz kerültem, akkor született meg ugyanis a kishúgom, Erzsébet. Utószülött Erzsébet, ahogy később hívtuk őt.

Az otthonra a továbbiakban már kevésbé emlékszem. Anya eléggé katonásra szabta az életemet, iskolába jártam, nyelveket, zenét tanultam – összemosódnak az akkori évek. Arra emlékszem csak az utána következő időkből, hogy anya egyszer azt mondta:

– Fiam, szeretném, ha többet látnál a világból, és komolyabb dolgokat is tanulnál, ezért egy rendes iskolába íratlak.

Ezeket a szavakat hallva, emlékszem, csodálkozva néztem rá, mintha apa szavait hallottam volna vissza a szájából. Azt is megfigyeltem egyébként, hogy hazatértünk után a mama kevesebbszer járt el a szokásos családi összejövetelekre, s csak ritkán ment be a városba is. Megfigyeltem, hogy a legszívesebben otthon volt: zárkózottá vált.

Velem rendszerint nem sokat beszélgetett, a húgommal már inkább, de emlékszem, akkor, továbbtanulásom bejelentése után, sokáig és melegen elcsevegtünk, ami ugyancsak meglepett. Ekkor még nem is fogtam föl teljességében, amit mondott, csak jóval később, este, amikor a nagyapának – aki ekkor már nagyon öreg volt, de azért még rendszeresen eljár hozzánk – elismételte döntését. Nagyapa megütközött a terven, nem helyeselte, hogy anya el akar engem küldeni, fiatalnak tartott még az ilyesmire. Anya azonban hajthatatlan volt:

– Apa, én így tartom helyesnek.

– De miért olyan messzire? Egy ilyen fiatal gyereket! Vannak itt is jó iskolák. És miért éppen Pestre?

– Ismerkedjen a világgal, az emberekkel! Szívjon más levegőt!

– De miért nem várhatunk, amíg jobban felcseperedik?

– Elég nagy már, nem kell őt félteni! Egyébként is csak átmenetileg küldöm Pestre, szeretném, ha később továbbjutna. Németországba vagy akár Párizsba is.

A nagyapa erre még jobban megdöbbszent. Emlékszem, én is. Az öreg leült, hápogott csak, alig jött ki hang a torkán, amikor dadogva megszólalt:

– Lányom, neked elment az eszed. Hol van neked erre pénzed? Mindig is féltettelek, hogy valami bajod esik, annyira begubóztál itthon, s most itt van. Megvisel a magány, értem én, de a józan ítélőképességedet nem kellene elvetned.

– Nem – mondta határozottan anya, és akkor olyat hallottam tőle, amit magam sem értettem. – Én azt akarom, hogy legyen belőle valaki. Ne maradjon olyan provinciális, mint mi vagyunk.

Ettől a szótól külön megriadt az öreg, s ha nem tartotta volna vissza gyorsan beállt átmeneti bénultsága, bizonyára el is rohant volna a szó elől. Így azonban csak hangtalanul hápogott, és az ajkai reszkettek.

– Azt akarom, hogy ne vesszen el a világban – mondta még anya. – Így akarom, így lesz.

Ez azonban már sok volt a kemény, konzervatív öregnek. Összeszedte magát, és ha ordítva nem is, sziszegve szólt a lányára:

– Kozmopolitának akarod nevelni? Akinek minden mindegy? Aki majd jól cserbenhagy minket, és a világ kaszinóiban fog hőzöngeni? Nem itthon van a mi gyerekeinkre a legnagyobb szükség?

– Éppen azért, hogy ne hagyjon cserben – válaszolta anya. – Éppen azért, hogy tudjunk majd kire támaszkodni, ha úgy hozza a sors. A bezárkózásunkkal semmit nem nyerünk, apa.

– Ha legalább azt mondanád, magyarságot megy tanulni Pestre...

– Biztos, hogy oda kell menni magyarságot tanulni? – kérdezte erre anya.

Én mindebből keveset értettem, de arra emlékszem, hogy az érzélem, amely akkor a hatalmába kerített, az ijedtség volt. A félelem attól, hogy el kell hagynom az otthonomat, hogy egy idegen, ismeretlen világ vár rám. Meglepett azonban anya kemény kiállása, és éppen nagyapával szemben. Ez, bárhogy vesszük is, szokatlan volt. Ekkor azonban sok mindent meg is értettem: a leginkább az éjjelente hosszan világító lámpát anya szobájában, s az éjjeli szekrényen hagyott könyveket. Az egyiknek, emlékszem, Ady Endre volt a szerzője.

Otthagytá a fiút és elindult haza. A város kihalt volt, közel lehetett a hajnal.

Az igazság az, hogy nem volt kedve visszamenni a négy fal közé egy ilyen túlpörgetett este után. Az, hogy nem volt jókedvében, enyhe kifejezés: megint egy depressziós hullám hatalmasodott el rajta. Az utóbbi hónapok belső nyomása tört új utat a lelkében. Már hónapok óta nem találta a helyét ebben a közegben, s egyre kisebb esélyét látta annak, hogy a közeljövőben megnyugvásra lel.

Azt sem tudta pontosan megfogalmazni, mi nyomasztja. A családi élet biztonsága, amelyet néhány évvel ezelőtt még stabil háttérnek tartott, mára bizonytalan mozaikká mállott szét. A társadalmi biztonság, amelyet apósa védőszárnyai jelenthettek, eltűnt, a kapcsolat mára inkább teherre vált. Szakmája, a tervező mérnöki szféra, mintha válságba került, kiüresedett volna. A nagy indulás, a beatkorszak szabad szellemiségébe vetett hite megfakult. Az utána jövő fordulat, a népi kultúra iránti vonzódása eltompult, megfáradt, lanyha érzéseket váltott már csak ki belőle. S az élettér, a korábbi, majd a mostani kisváros, távolról sem töltötte fel őt lelkesedéssel, életerővel: inkább a színtelenség, a kiégettség, a letargia felé sodorta.

– Mindannyian túléljük magunkat – mormogta maga elé. – Nem tudunk mit kezdeni az életünkkel, ezek az évek szétporlasztanak, a nihil felé sodornak bennünket. Ez az egész huszadik századvég szürke és bágyatag csupán.

– Talán valamiféle új út képzete segíthetne – gondolta. De mindjárt legyintett is rá: hol van ő az új utaktól! S egyáltalán, hol van ez a kor az új lehetőségektől!

Lelkileg égett ki, s nemcsak ő: úgy érezte, a teljes korosztálya. Úgy érezte, nem képesek ők már semmiféle nekifeszülésre, csendben megadták magukat a sorsnak. Ami maradt: a képmutatás, a hazudozások, a jellegtelenség. A huszadik század végébe hajló kor jellemzői: a fád színtelenség, az örökös alkalmazkodás.

Hatvannyolcra emlékezett, akkori fogadkozásaikra, hogy őket majd biztosan nem lehet megtörni, azt a társadalmi lendületet, amelyet akkor tapasztalt, már nem lehet visszagyömöszölni semmiféle palackba. Hiába az orosz tankok jelenléte, hiába a kommunisták egymást is kikészíteni igyekvő mesterkedése, hiába az – úgymond – normalizációs massa, amely leönt, beragacsoz mindent: ők megmaradnak, tisztának maradnak, és kierőszakolnak majd egy értelmesebb világot.

Fiatalok voltak, naivak – de tisztességesek, forradalmárok.

Őszintén gondolták, amit mondtak, a hatvannyolcas szubkultúra letéteményeseinek tartották magukat. Energiák pezsegtek körülöttük mindenütt. Akkor jött össze a feleségével, Ágnessel is, akkor találkozott F. elvtárrsal, akiben szintén érezte a lángot, a párt megreformálásának igyekezetét.

S azután minden másként lett. Az élet kegyetlen tanító, s még kegyetlenebb rendező. Átrendezte az életüket, őket is teljesen más emberekké tett.

Beleremegett, amikor arra a találkozásra gondolt. Még most is – csakúgy, mint akkor – bennszorul a lélegzete. A kietlen irodára, a kopottas íróasztalra, a katonás, fémből készült, lezárható szekrényekre a fal mellett. Az írógépre az asztalon, amelyben papír feszült, s amelyre a vele szemben ülő kis ember feljegyezte a mondatait. A félelemre, amelyet akkor érzett, a gyomrában megjelenő, eddig soha nem tapasztalt vibrációkra. S arra, hogy szinte leereszt a lelke, mintha megállíthatatlanul szívárogni kezdett volna belőle valami, amit eddig bátorságnak, tartásnak érzett. Félt, szinte remegett, arra gondolt, ilyen érzésekkel viaskodhat egy csapdába esett állat is.

A kis, kopasz ember meg csak nézte őt. S letegezte. Ezzel is keményen jelezte, ki itt az úr.

– Nem kellene ennyire keménykedned! – szólt rá szinte nyájasan, de Gáspár beleremegett. A színlelt kedvesség mögött iszonytatóan rideg volt a hang. Ez lehet a profizmus, gondolta, ezeket tényleg kiképezték erre.

– Nincs értelme trükköznöd. S abban se reménykedj, hogy majd valaki segít neked. F. elvtárs idehívott, s megkérdezte, igaz-e, ami történt, de utána azt mondta, tegyétek, amit ilyenkor mindig is tesztek.

Gáspár számára világos volt, mit akar ez a kis, első látásra semmirekellő ember. Megtörni őt. Beleszorítani egy olyan helyzetbe, ahonnan többé már nem tud előkecmeregni. S azt is tudta, ezt csinálják a többiekkel is, a barátaival – vagy legalábbis azokkal, akiket eddig azoknak hitt. Hányingert kapok, ha utólag is rá gondolok, rázta ki őt szinte a hideg, hogy itt mindenki képes így lealjasulni! Hogy ezek tényleg azt hiszik, ilyen módszerekkel, az emberi lelkek megtörésével jövőt lehet építeni?

Fintor volt az arcán, amit mosolynak hitt. Fintor a gondolatai miatt, a saját naivsága miatt: mert azt is érezte, sőt, tapasztalatai alapján tudta is, hogy igenis, meg lehet rendszabályozni egy társadalmat ilyen módszerekkel is. Csak az kell hozzá, hogy kiszolgáltatottakká tegyék az embereket. Meg kell őket fosztani a biztonságuktól, a magántulajdonuktól, amely esetleg anyagi támaszt jelenthet, egy kicsit fel kell turbósítani az egész ideológiával meg némi kapitalistaellenes lötyökkel, s máris kész a huszadik századvég szocialista embere: a robot, amely készséggel kiszolgálja irányítóit. Ki van ez találva.

Szinte kárörvendő volt a kis ember arca. Ezt aztán megtalálták, gondolta Gáspár. Gátlásokkal küszködő ember lehetett, akinek átmosták az agyát, és hatalmat adtak neki. Erre a munkára ideális. A feje olyan, mint egy keselyűé. A fej a lélek tükre, kezdett el kuncogni magában. Ez a torzult fej a torzult lélek tükre. Sőt, az egész torzult valóságé.

Egy kicsit már bánta, hogy olyan elővigyázatlanok voltak. Jobban kellett volna ügyelniük, amikor az autóba rakták a szamizdatot. S jobban számon kellett volna tartaniuk, ki mindenki tud a dolgról.

– A magyar elvtársakkal mi jóban vagyunk – mondta sejtelmesen a kis ember magyarul, a magyar többségű kisvárosban, elégedetten elterülve székében a csehszlovák címer alatt. – A budapestiekre gondolok, természetesen.

Gáspár hallgatott, nem tudta mire vélni a kijelentést.

– Mi mindenkivel jóban akarunk lenni, aki nem fordul szembe velünk, hanem együttműködik. A többség érdekében, a társadalom érdekében.

– Én is azt akarom – mormolta Gáspár. – A társadalom érdekében fel kell őket rázni.

– Jól hallottam? – csattant fel a kihallgató tiszt. – Még itt is pofátlankodni mersz velem? Tiltott irodalmat hozol be Budapestről, s még neked áll feljebb? Itt nem lesz több Palach, érted, itt nem lesz több balhé! Ha azt gondoljátok, hogy azt fogtok csinálni ebben az országban, amit a csőcselék barátaitok Amerikában vagy Párizsban, akkor nagyot tévedtek! Itt rend lesz és nyugalom! Nem marihuánából előszívott zagyva képzelgések. Ez a nép állama, nem az anarchistáké!

Elfáradt a nagy kiabálásban, csendesebbre váltott.

– De nem kell nekünk rosszban lennünk. Itt írd alá, és már mehetsz is! Ne legyél hülye! Az értelmedre van szüksége a társadalomnak, az éles szemedre, nem érted?

– Nem – mondta elszánt hangon. – Ezt soha. Állítsatok bíróság elé, akkor sem.

Szinte maga is meglepődött a határozottságán. Sejtette, hogy ezzel a mondattal sok mást is kimondott. Most ért véget a házassága végérvényesen, amely az utóbbi időben amúgy is billegett. Most dőlt el, hogy ilyen feltételek mellett nem lehet tovább F. elvtárs veje. Azt is tudta, hogy ezek után el kell mennie a városból, más városban kell letelepednie. Azt sem feledte, hogy a hatalom ott is utoléri majd, ezek a keselyűk oda is utána nyúlnak. S az is világos volt számára, hogy tiltott irodalom becsempészéséért néhány hónap börtön is vár rá.

Ez utóbbiban tévedett. Jöttek még a tortúrák, de a börtönt elkerülte. F. elvtárs vejét ugyanis nem lehetett csak úgy lecsukni. Azt F. elvtárs karrierje is megsínylené. Meg a párt imázsa is. Már F. elvtárs családjában is felütötte volna fejét a revizionizmus? Oda is befurakodott már a burzsoá nacionalizmus? A rendszer ellenségei már a lányaink ágyában vannak?

Így – csodák csodája – eltussolták az ügyet. De a többi következmény rázúdult csőstől.

Az indulásra otthonról,

látod, alig emlékszem. Pozsonyba kerültem a mamával, hogy hogyan, azt már nem tudom, de arra határozottan emlékszem, hogy Pozsonyból Budapestre az utat hajón tettük meg. Igen, erről az útról nagyon élénk emlékeim vannak. Pontosan emlékszem a képre, ahogy elúszott mögöttünk Komárom, és feltárult Esztergom, a vár, a bazilika, majd Visegrád lassan, méltóságteljesen, ahogy az öreg gőzös haladt lefelé a folyón. Arra is pontosan emlékszem, hogy mozdulatlanul ültem a hajó hátulsó részén, egyazon helyen Pozsonytól Pestig, és csak egy dal, egy dallam motoszkált állandóan a fejemben: elindultam szép hazámbul...

Pesten a rokonság teljes pompával fogadott. Átmentünk a budai oldalra, a rokonaink ugyanis ott laktak, a várdomb aljában, egy eldugott, kis utcában, ám egy annál inkább tekintélyt parancsoló, szép nagy házban. Akkor jártam náluk először, nem győztem kapkodni a fejem, annyi újdonságot láttam. Szokatlan volt, ahogy nyújtogattam nekik a kezem, sorban, ahogy bemutatkoztam. Megismertem így a nagybátyámat, a feleségét meg a két gyermeküket, akik közül a kisebbik, a lány, éppen velem volt egyidős. Mindnyájukat akkor láttam először, őszintén örültem nekik, oldódott is ezáltal valamelyest a nagyvilágba szakadástól belém nőtt félelem. Szimpatikusak voltak számomra.

A lakásukban a cselédszoba lett az én birodalmam. A nagynéni segített a kicsomagolásban, a nagybácsi pedig, vacsora előtt, dörgegelmes fogadóbeszédet mondott a tiszteletemre.

A várost lassan megszoktam, az iskolát is. Azután megszerettem. Éles, behatárolható képem azonban mégsem maradt abból az időszakból, egészen az egyetemi évekig: pontosabban egy igen, de az a hazajövelelem volt, amikor a mamát jöttem meglátogatni.

Az otthon, noha külsőleg alig változott, belülről mégis más, mintha idegen lett volna. Szóvá is tettem ezt a mamának, de ő csak rázta a fejét:

– Kirepültél innen, máshoz szoktál, nem történt itt semmi különös. Talán kicsit alkalmazkodtunk a körülményekhez, talán valamelyest más képet vágunk a dolgokhoz, de a lényeg megmaradt. A viszonyok persze változtak, hogyne változtak volna, de – és anya ekkor jelentősegteljesen rám nézett – hidd el nekem, hogy ez a város lényegében megmaradt annak, ami volt. Mindannak ellenére, amin keresztülment. Megőrizte a lelkét.

Anya szónoklata meglepett. Nem ilyennek ismertem őt azelőtt: régebben főleg a család ügyeivel foglalkozott, a háztartással, a gazdasággal. A közügyekkel való foglalkozást apára hagyta. Most viszont nem győztem csodálkozni: egyszerűen véleménye lett mindenről, s visszafogottan, de határozottan el is mondta azt, ha úgy hozta a helyzet, bár maga ritkán kezdeményezett ilyen tárgyú beszélgetést. Mostanra nyugodtabb, kiegyensúlyozottabb is lett. Ám mintha valami soha nem látott tűz lobogott volna a szemében.

Másnap este a kaszinóba mentünk. A kaszinó működött még akkor, bár a fénye sokkal halványabb volt már, mint annak idején, a háború előtt. De legalább volt egy hely, ahol össze lehetett jönni, híreket cserélni, kapcsolatokat ápolni. Némileg a folytonosság érzetét is keltette az emberekben, akiknek erre nagy szükségük volt: ha másra nem, legalább a stabilitás képzetére. Hiszen a város mégis csak változott, még akkor is, ha az itt élők nem érzékelték ezt az araszolást. Fokozatosan vetette le régi arcát, és vette fel lépésről lépésre az újat. Igen, ez kétségkívül így volt: a város a status quo megváltozása után egyre lejjebb csúszott, a magára maradottság állapotába, lakói egyre inkább elveszítették a lábuk alól a talajt. Egyre inkább pattogtak le az addigi mázak, és deformálódtak a régi kapcsolatok. S hónapról hónapra nőtt az idegen betelepülők aránya, az idegen szó, az idegen módszerek és viszonyok átformáló hatása. Ez nem azt jelentette, hogy a szétmálló magyar kultúra helyébe más, szláv kultúra

került. A nihil növekedett inkább, a semmi. Úgy tűnt, hogy a jobbára falvakból származó újonnan betelepülők nem is igényelnek kultúrát, nem voltak szellemi igényeik.

Az emberek a kaszinóban igyekeztek a régi képet fenntartani. Igaz, ide az idegenek, az újak akkor még nem jártak be, ez mintha megmaradt volna az őslakosok kiváltsága.

– Ó, a fiatalúr! – mondták, amikor megláttak anya oldalán. – Mennyire megnőtt már, kész úriember, gratulálunk – hízelegtek a mamának. S beszéltek, dőlt belőlük a szó, mígnem a nagy társalgás kellős közepén felállt egy hatalmas testű, jókora hangú öregúr, és eldörögte:

– Látod, fiam, mi itt, tartjuk magunkat. Nem adjuk ezt a várost, ez a miénk volt, és a miénk is marad! Bár Budapest lenne ilyen határozott!

Meglepett a bejelentés, hiszen senki nem kérte erre, senki még csak nem is jelezte, hogy jó lenne egy ilyen demonstratív felszólalás. S éppen előttem, egy friss egyetemista előtt. Ám azzal, hogy megtörtént, kétségkívül jelezték, ez az a téma, amely most a legjobban izgatja őket.

Később megtudtam, hogy az úr a régi garnitúra tagja volt, s egyelőre valóban a város egyik prominens személyiségének számított. Azt is megtudtam, hogy komolyan gondolja, amit mondott. Még egyfajta ellenállást is megpróbált összeszervezni.

– Szörnyű helyzetbe kerültünk, s valamit kezdeni kellett magunkkal az új viszonyok között is. Mi nem adjuk fel, azt üzenjük Budapestre. Érted, fiam? Ez a város mindig is magyar volt és az is marad.

– Nincs itt semmi baj – mondta egy másik, szakállas úr később, borozgatás közben. Róla csak később tudtam meg, hogy ügyes üzletember. – Nem emberevők ezek a csehek sem, ki lehet velük valahogy jönni. Kell egy kis fifika hozzá, meg a fontosabb posztokon közülük is sokan szeretik a pénzt, meg lehet velük egyezni.

– Így adod el az országot? – csattant fel anya, aki éppen akkor ért oda mögém.

– Ugyan, Mária, ezt ön sem gondolja komolyan! – mondta megszeppenve az előbb még önbizalomtól duzzadónak tűnő úr. – Tudja, hogy én a városért mindent... Csak hát meg is kell élni valahogy.

– Nem valahogy – mondta anya határozottan. – Tisztességgel.

– Én is úgy gondoltam, persze – bólintott az úr csendesen. Hosszan beszélgettek még, s én örömmel tapasztaltam, hogy anyának tekintélye van ebben a társaságban. Büszke voltam rá.

Gáspár otthon ült és a falat bámulta. A fehér, egyenetlen, gyorsan összezsapott, valamilyen élmunkás készítette falat. Komoly erőfeszítés kellett hozzá, hogy kiszakítsa magát a pesszimista hangulatból, s a love storyra gondoljon, az életét meghatározó estére.

A megismerkedés romantikus volt, hogy is lehetne másképp. Egyetemi klub, ötödéves egyetemisták, zártkörű bál, jó hangulat, borgőz, lányok. Kitűnő zene, általában magyar beszéd – s erre ő kiszúrta a kevés nem magyarul beszélő lány egyikét.

Vesztére, szép lány volt. Jó alakú, jó mellű, jó járású. Sőt: okos. Egy hónap múlva azon vette észre magát, hogy terveket sző arról, hogy ezzel a lánnyal lehetne kezdeni valami komolyabbat is.

Hogy szlovák? S mit szólnak majd mindehhez a szülei? A barátai? Mindez kezdett egyre inkább másodlagossá válni számára. Azt gondolta, hogy majd ők lesznek a kivétel, a toleráns mintaházasság. Nemzetköziesek is lesznek, európaiak meg miegyéb, fölülről nézik majd a világot, s abban az elszántságában is szilárd volt, hogy a magyarsága sem veszik el ebben a

kapcsolatban, s fennmaradnak a hálón a gyerekei is. Európéer lesz meg minden, majd ő megmutatja, hogy az ember hű maradhat önmagához egy ilyen helyzetben is. Személyisége alapjaiban nem fog megváltozni, értékek alapján kapaszkodik majd egyre feljebb és feljebb.

Az ilyenkor szokásos nagy fogadkozásokkal barikádozta tehát körül magát. S nagy nekiveselkedéssel: hogy neki ez a téma fontos és az is marad.

Be kell, hogy lássa, naiv volt akkor. Azt hitte, a nagy érzelmek majd minden akadályt elsimítanak. Nem így lett.

A lány persze okos volt, nem sürgetett semmit. Csak éppen néhány dolgot, amit kimondott, nem gondolt komolyan. És ő, naiv kisfiú, mindennek bedőlt. Mert hinni akart az ábrándjaiban.

– Holnap meglátogat a papám. (Teljesen véletlenül, persze, semmi hátsó szándék, semmi fals célzat.) Ha van kedved (ő, megadatik a szabad választás lehetősége?), találkozhatasz vele. Bemutatlak neki, ha úgy gondolod. (Hoppá, már rajtad is a háló!) Válthatnátok néhány szót (ez már felszólítás, iránymutatás, záróakkordként. Mondhatsz erre nemet?).

Úgy tűnt, habozik, pedig nagyon is tudatos volt.

– Hát persze, szerintem is helyes lenne. Találkozási kombinációk cimbalomra meg cselesztára – próbált meg humoros lenni.

Fáj, rohadtul fáj a feje. No, de ez egy olyan történet, amelyet nem lehet csak úgy abbahagyni.

S jött a papa. Valami nagykutya, központi bizottsági. Vizslatva nézte, bemérte őt. Enyhén jelezte is, nem ilyen vőre vágyott. De hát a lánya... (Kegy, amit kapsz, fiam, jól jegyezd meg. De teher is, mert ezentúl mindenben az én elvárásaimnak kell megfelelned. Hogy a lányom? Ugyan már! Ő is az én elvárásaimnak fog megfelelni, ne félj. Itt mindenki az én elvárásaimnak felel meg. Csakis.)

Sok szó nem is esett közöttük. (Örülök, hogy megismerem önt. Hallom, a papa is... mármint hogy elvtárs ő is.)

Ez meg hogy jön ide? Gáspár teljesen ledöbbszent.

(S azt is hallom, hogy eminens diák. Mikor végez? Már az idén? Utána egy év katonaság, ha jól tudom, ugye? Na, majd keresünk valami megfelelő helyet magának...)

– Uraim – izé, elvtársam, álljon már meg a menet! (Gondolta csak persze, szólni egy nyikkanatot sem mert.

– Hogy gondolja mindezt? Társadalmasít engem is? Erről nem volt szó!

Ugyan, kis nímand, torkolta le azután magát, egy ilyen bemutatkozás alkalmával mi egyébről lehet szó? Hiszen a Nagy Ember éppen ilyen ügyintézéshez szokott, ez nagyon érződött rajta. A többit intézze el a titkárommal, szokta ilyenkor még hozzátenni, jelezve, hogy kevés az ideje. Most nem mondta, de éreztette: a többit intézze el a lányommal...)

Végső soron, ha jobban belegondol, még tetszett is neki a helyzet. A tata (nézd, mennyire veszem a lapot, rökönyödött meg magán) határozottsága. Az, hogy olyan nagyon tudja, mit akar. És ígért is valamit, végső soron...

Igen, Gáspárt is meglegyintette a fuvallat: a klasszikus társadalmi felvonóval találkozott, miért ne használná ki? Épp ő ne lehetne valaki? Miért épp ő ne vinné valamire? Itt van előtte kiterítve az alkalom. Huszonéves fejjel – hisz annyian vagyunk ilyenek! Pont ő lenne alkalmatlan a társadalmi felemelkedésre? Ki kellene persze egyezni a párttal, nem kellene feszegetni világnézeti meg egyéb, mondjuk: hozzáállásbeli kérdéseket. Hiszen annyian tesznek így, mások is...

Sejtette, hogy meg fog törni. Csak a hülye hagyja kiaknázatlanul az előtte felnyíló lehetőségeket. Végére is ügyes fiú ő, s az ügyes emberek mindenütt helytállnak. Igen, ez az, a korkíváncsi: helytállni mindenáron, kibekkelni minden helyzetet. Megvédeni magunkat mindenféle támadástól. Végző soron ez a lényeg, a tata homlokráncaiból is ezt látta: tudni megvédeni magunkat, a magunk kis posztját, a magunk apróska, de nem elhanyagolható érdekét. Ezen alapszik a rendszer, ez a stabilitás. Ezen nyugszunk mi is, ezért kell minden eszközzel... Hát igen, minden eszközzel? Ez bizony lényeges, az érzékeny gyomrok nem ide valók. De végül is minden kis szemétdomb hasonló elvekre épül. Elvekre? Mechanizmusokra. A fő, hogy működjön. S még inkább: hogy mi is rajta legyünk azon a hajón.

Igen, valahogy így indult. Azután szerencséjére – szerencséjére? – jött az első gyerek. Ezek a kérdések többé nem kerültek szóba.

A boldogság az első gyerek megszületéséig tartott. Ott egy törés következett be, amely végzetesnek bizonyult.

Futószalagon jöttek utána a nagy összezördülések és a nagy kibékülések. A nagy fogadkozások mindkét részről. Még csak az sem mondható, hogy a lány nem volt fogékony, vagy nem akarta volna megmenteni a házasságukat. Tényleg megpróbálta hozzá csiszolni magát, de nem ment. Attól mindketten erősebb személyiségek voltak (s önzőbbek is talán), hogy föladjanak magukból bármit is. A közösnek mondható felületek pedig egyre fogytak. Nemsokára jött a második gyerek is, mint potenciális stabilizáló tényező, de ő sem tudta betölteni a szerepét sokáig. Fogyott, fogyott körülöttük a levegő.

Amíg én próbáltam meg alkalmazkodni hozzá, úgy-ahogy ment a dolog – emlékezik Gáspár. – Akkor reményteljes irányba haladtunk, akkor nagyon európaiak voltunk. Csakhogy én úgy éreztem, ez az én elfogyásom. Ő az elején persze azt is megígérte, hogy megtanul magyarul. Azután ebből sem lett semmi.

– Ne haragudj – mondta –, a ti nyelveteket egyszerűen nem lehet megtanulni, lehetetlenség.

Így aztán nem lett igazgató huszonévesen, de azért egy jó kis meleg helyet kerítették neki. Osztályvezető lett a vezérigazgatóságon, ahogy az após mondta, egyelőre. Tetszett is neki az elején, bele is melegedett a dologba, de nemsokára érezte, üres ez így, hiányzik valami.

A házasságában tovább nőttek a feszültségek.

Ő pedig (pótcselekvésként talán?) rákapott a népi táncra, a folklorisztikára. Annyira belemélyedt, hogy néhány hónap múlva már minden szabad idejét annak szentelte. Mint egy megszállott járta a falvakat, idős embereket faggatott, tánclépéseket gyűjtött, népviseletet, használati eszközöket. Kis magánmúzeumot állított össze belőlük, menedzselte a tánccsoportot, és kisvártatva a legjobbak közé emelkedtek. Őt magát országos hírű szakemberként kezdték emlegetni.

A családban azonban egyre fagyosabb lett a légkör, különként kezelték. A funkcionárius após többször is jelezte neki, hogy nem erről volt szó. Nyíltan ki is mondta, hogy erre semmi szükség, a múltban való vájkálás a gyenge, perspektíva nélküli emberek menekülési útvonala. A jövőbe tekintő ember a párt által kínált horizonton keresi a saját jövőjét. S az esetek többségében meg is találja azt.

– Ugyan, minek ez most – gondolta, és zúgó tarkóját próbálta megmasszírozni. – Ez a hajnal teszi. Ez a hajnal borítja rá az egészszet, az emlékeket, a kínlódo szembenézést. Kicsontozza, kizsigereli őt. Egyébként is: a néprajz, a néptánc jobb híján maradt neki, a beat-kultúrából való kiábrándulása után. Az, hogy beleszeretett, más dolog. De a lényeg valahol mégis csak ott van, hogy az volt az a szféra, ahol még mozogni lehetett, amelyet a rendszer még úgy-

ahogy tolerált. Dalolgassatok, táncolgassatok – csak ne politizáljatok, ez volt a sugallat. Azt hagyjátok meg nekünk.

Így csúszott ide az egész kisebbségi értelmiség, ez volt az a szint, ahol még megmutathatta magát. Az amatőr tevékenységek szintje. A könyvírásban is, az újságok szintjén is: a kompromisszumok ideje, a visszafogottság burája. A kisebbségi limitált zsenialitáskodásé. Csak semmi úttörő gondolat, csak semmi forradalmi hevület. Ami marad, az a tiétek: az eddig és ne tovább filozófiájának elfogadása. S a törvénytörően vele járó vegetálásé.

Á, nincs ennek értelme. Az önmarcangolás tényleg sehová sem vezet.

Ha már, akkor a vívódásairól beszélne. Az adok-kapok egyensúlyokról, amelyekkel előbb-utóbb mindenkinek szembesülnie kell. S az otthoni, egyre növekvő feszültségről.

Gomolygott, kínlódott otthon minden. Egyre jobban megundorodott az ideológiától is, az egész hazugságrendszerétől, amely behálózott mindenkit. Hetente odacsapta kesztyűjét az asztalra, mondván, elég volt, nincs értelme az egésznek. Azután csak felvette, és hajtott tovább. A tánc, a táncban tudott csak megnyugodni. Az hiányzik most is a legjobban...

Ugyan, hülyeség! Most már nem is lenne képes rá. Pedig lehet, igen, meglehet, hogy úgy kezdődik majd a holnapi nap, hogy a kultúrtitkár felhívja őt, és ajánlatot tesz neki az itteni tánccsoport vezetésére. Igen, ez majdnem biztosan így lesz, bár az is meglehet, hogy a kultúrház-igazgató hívja majd föl és mondja ugyanazt, édes mindegy. Jó, ha az embernek új barátai vannak, ugye? – nevetése egy torz grimasz volt. Tudta, hogy így lesz. Előbb-utóbb így lesz.

S ő újból ott áll majd a döntések előtt, a kérdések megválaszolása előtt. Egyáltalán, az újrakezdés lehetősége előtt, s talán másoknak nem is, magának meri már csak bevallani, hogy nem akarja már ezt, nem vállalja az új nekifeszüléseket, az újabb és újabb újrakezdéseket. Nincs már ereje hozzá, elfáradt, elfásult, kiégett. A lelki tartalékait örölte fel ez a kegyetlen, érzéketlen huszadik századvég. Nincs már ereje a nekifutáshoz, elfogytak az energiái az araszolgatás újrakezdéséhez. Szinte látja magát előre, ahogy tartja a telefonkagylót, és rázza a fejét tagadólag, imbolyog belé az egész felsőteste: nem, nem, ez már nem megy, hagyjatok engem békén. De azt is sejti, hogy az igazság más lesz: nem szól majd egy szót sem, csak imbolyog, és a kagylóból hallózik a rekedtes hang...

Egy biztos: már most érzi, hülye nap vár rá. A főnök megint biztosan szűkölni fog majd valami miatt, problémái lesznek, az is lehet, hogy nagy problémái, amelyeket kétségkívül meg kell majd oldani. Igen, a randa melléfogásokat ismét csak toldozni-foltozni kell, ez csak természetes, hiszen ebből áll ez az egész rendszer, az egész társadalom a toldozás-foltozás végtelen folyamából sodródik össze. S talán még Irmuska, igen, az egyébként biztos pontnak tekinthető Irmuska, a mindig csilingelő, mindig jókedvű Irmuska sem lesz kirobbanó formában, olyanban, amilyenben tegnap volt például. Igen, lehet, hogy holnap már jobban az értésére adja, hogy az ő életeleme az, hogy körülzsongják őt, körülzsongják mindenféle, általa befolyásosnak tartott, vénebb dongók, akik közül az egyik előbb-utóbb csak fennakad majd a kellemetes Irmuska-mázon. Igen, holnap maga is szépen besorol majd ebbe a kategóriába, hiszen világos, hogy Irmuska tudja, hogy Gáspárnak a valakije, már nem is tudja pontosan kije, de valamilyen közeli rokona nagykutya valahol.

Ezért udvarolja őt körül olyan gyakran a főnök is, bár valami mást is hallott újabban Irmuska, nevezetesen, hogy Gáspárnak rosszul áll a szénája, az előző helyéről sem jószántából kellett elmennie. Magyarkodott vagy mi, valamilyen illegális dolgot is találtak az autójában, amiatt csapták orrba, legalábbis ezt mondták róla, az ilyesmit sehol nem nézik jó szemmel. De az is lehet, hogy nem Gáspárnak, hanem az említett befolyásos rokonnak kellett mennie, ideológiai elhajló lett vagy mifene, a mai világban az Isten se ismeri ki magát. Irmuska szinte megijed

ettől a gondolattól, de a leginkább attól, honnan is tudott egy ilyen szókapcsolat beleúszni az ő kis elmécskéjébe. Szegény Irmuska fejében ugyanis néha iszonyatosan összekeverednek a gondolatok, csupa gubanc lesz ilyenkor az agya, összekutyulódnak az agytekéi, gubanc lesz az egész Irmuska, aki azután tényleg szerencsétlen lesz az egésztől, s ebből az egész összekeveredett helyzetből a maga számára azt a konklúziót vonja le, hogy az a legjobb, ha ő már nem is fog gondolkodni, ha annak ilyen veszélyes következményei lehetnek. Igen, ide jut majd el gondolatmenetében a kis Irmuska, akire pedig – eddig úgy érezte – bizton számíthat. Csak hát semmi sem változtathatatlan a világon, minden változó és bonyolult, bizony, egyre bonyolultabb, s a jelek szerint ebbe a kategóriába újabban a kis Irmuska lelke is beletartozik.

Nagyot harapott a friss, hűvös levegőbe, ám az sem vigasztalta meg igazán. A hajnal erősen derengett már körülötte, s ekkor nem tudta már lekötni őt az egyébként ördögien csinos Irmuska képzelet sem. Talán a tánc, a régen próbált tánc lehetne most a megváltás számára, gondolta, amikor némi forgolódás után sikerült végre néhány órára elaludnia.

Jogászdoktor lettem,

ledoktoráltam, annak rendje és módja szerint. Az akkori felfogás szerint valakivé váltam: ez után jogot formálhattam akár arra is, hogy megnősüljek.

Maga az egybekelés érdekes volt. A jövődöbelim kitalálta, hogy azt csak ideát ejthetjük meg, az új Csehszlovákiában, ráadásul, romantikus alkat lévén, azt is hozzátette, hogy valahol a hegyekben lehetne a legcélszerűbb. Volt a családnak egy közeli ismerőse, és annak egy gyönyörű vadászháza fent, a Tátrában. Ott jött létre a frigyünk. A felhők között, ahogy a drágám mondogatta párás szemekkel, még a szertartás előtt, álmodozva.

Felutazott hát a tisztos rokonság, teljes parádében, a mi szeretett Tátránkba. A vidék valóban nagyon szép volt, gyönyörű tiszta nyár eleji idő, a kastélynak is beillő faházban étel-ital felhalmozva, egyszerűen nagyon szépen indult minden. Jó kis társaság voltunk, még a pap is velünk utazott, igen, saját papot vittünk magunkkal.

– Biztos, ami biztos – mondta az atyai nagybátyám, a hatodik kupica után –, nehogy már valami kétes magaslati lelkiatya ne minőségileg adjon össze titeket.

Az igazság azonban az volt, hogy istenfélő volt a család, a jövődö feleségem családjá, s az én kedves jövődöbelim csak a család szinte külsős tagjának számító baráti paptól volt hajlandó elfogadni engem.

Nem volt hát semmi baj, a tisztos rokonság jórészt már az ünnep előtti napon összegyűlt. Alaposak voltak, hogy véletlenül se késsék le az egészet. Már estére olyan jó hangulat kerekedett, olyan sikeresen eláztunk a horec nevű pálinkától meg a jóféle bortól, hogy zengett tőlünk nemcsak az itteni, hanem még a lengyel Tátra is. Az én drágám nem győzött éjjél után figyelmeztetni: ne igyál már annyit, édes Ferencem, a holnapi nagy napon is helyt kell állnod. Ezzel persze csak felheccelte a tisztos társaságot, amely csak azért is beleerősített, úgyhogy már jócskán ránk vöröslött a hajnal, amikor végre nagy nehezen aludni tértünk.

Másnap azután délben, amikor jól kialudtuk magunkat, és megjött a maradék vendég is, kelle-mesen megebédeltünk. Menyasszonyom igencsak elemében volt, ott cikázott a kedves vendégek között, mindenkire volt néhány baráti szava, koccintott is mindenkivel bátran, mondom, tényleg elragadó volt. Ebéd után aztán felsorakoztunk – a tisztelendő úr előre ment –, és vidáman, nagy hanggal megindultunk a mintegy másfél kilométerre lévő kápolna felé.

Diadalmasan, jó kedvvel indultunk neki az útnak, elől mi, a párommal, utánunk a mintegy hetvenfős ünneplő sereg. Az idő különösen szép volt, énekeltünk vígan, és ugrattuk egymást, magam is jókedvű voltam, mintha nem is a szabadságom lefejezésére készültem volna. Az út két meredek hegyoldal között kanyargott, és ahogy kiértünk az első forduló mögé, a meglepetéstől alig akartam hinni a szememnek. A keskeny úton egy hatalmas tehéncsorda vonult előttünk a fene tudja, hová. Nem ment a fejembe, miért éppen most, a délutáni szieszta idején kellett ennek az ütődött pásztornak erre korzóztatnia a csordáját, ilyen magasan, s ilyen akkurátus tempóban. Füstölgésem azonban hiábavaló volt, a tény attól még tény maradt, a csorda, imbolyogva ott előttünk, amolyan testté vált, örült délibábként.

A társaság először humorral vette a dolgot, később azonban, hogy fél óránál is tovább tartott a bókászás a tehénfertályok árnyékában, kezdett mindenkinek idegeire menni a helyzet.

– Rossz jel – mondta erős hangján Amália néni –, rossz idők jönnek ránk, meglátjátok.

A díszes társaság meg csavargatta erre a fejét, de mivel más út nem volt, hegyet mászni meg nem akaródzott, botorkáltunk hát a csorda után, tempónkat engedelmesen a vezérállathoz igazítottuk. Billegett a tehénhátsók mögött a puccos lakodalmas sereg, élén annak rendje és

módja szerint a kikent-kifent menyasszony-vőlegény, előttünk az akkurátusan jobbra-balra ringó tehénfenekek. Jobbra-balra hullámozott a kiglancolt násznép is, óvatosan kerülgetve a tehéncsorda biológiai maradványait, vigyázva a tekintélyre és a felemelő ünnepélyességre, s egyszersmind odafigyelve arra is, hogy egynémely kurjantások ne irritálják a kelletténél jobban a csorda izgágább tagjait.

Végső soron ez volt az egyedüli incidens azon a nagy napon, a többi ment magától, mint a karikacsapás. Nem váltak be az ijedtebb rokonok jóslatai, amelyek szerint a szürrealista csorda megjelenése rossz ómen, és szerencsétlenséget zúdít ránk. Hála Istennek, nem így lett.

Jól teltek házasságom első évei, már egész szépen kezdtem belejönni a családfőszerep kellő eréllyel való alakításába, amikor egy szép napon – ez már a bécsi döntés után történt – eszembe ötlött, mi volna, ha hazajönnék, és itthon nyitnék irodát, anya biztosan nagyon örülne ennek. Mire azonban komolyabban meggondolhattam volna a dolgot, hirtelen katonai behívót kaptam, s az egy időre véget is vetett ábrándozásaimnak. Bevonultam, s még meg sem melegendhettem az angyalbőrben, villámgyors átképzés után máris vonulhattam a sereggel Erdélybe, Észak-Erdély visszafoglalására.

Voltam katona azelőtt is, persze. Prágában, hat évvel korábban, annak rendje és módja szerint lehúztam a két évet, az ott rendszeresített Škoda-ágyúkhöz egészen használható legénységet faragtak belőlünk. Tiszt lettem, kaptam egy képet az akkori csehszlovák viszonyokról, legalábbis ami a hadsereget illeti. Hanem, ami a magyar királyi honvédségben várt, az nem volt valami felemelő. Az ágyúink ugyan kiválóak voltak, a legújabb német gyártmányok, s az egyéb felszerelés is megtette. Elitalakulatnak számítottunk az első magyar hadseregben, s hiszem, harci érték szempontjából képesek voltunk felvenni a versenyt a világ bármely hasonló alakulatával.

Hanem a szellemiség – az a mérhetetlen góg, lenézés, amelyet az anyások gyakoroltak irányunkban – nagyon kiábrándított. Nem értettem, miért kellett egy igazságtalanságot helyreállító seregben, amelynek az erkölcsi fölényét kellett volna csillogtatnia, néha szinte középkori módszereket alkalmazni a katonákkal – és főleg velünk, a cseh seregből átvett tisztekkel és katonákkal szemben. Miért kellett bennünket lecsehkommunistázní, miért kellett velünk nyíltan éreztetni, hogy megbízhatatlannak tartanak. Ha tényleg azok voltunk a szemükben, akkor nem kellett volna besorozniuk bennünket. Ha meg már átvettek, akkor jobb lett volna a lehető leghatékonyabban felhasználni az ország védelmének céljaira, nem öncélúan fricskázni, és fölöslegesen megalázni bennünket. A kedvünk, az igazságosságba vetett hitünk csorbult ezáltal.

Nem csoda hát, hogy nem alakult ki jó véleményem a magyar tisztikarról. Tudtak ezek inni, nagyhangúskodni, káromkodni, vagányul tengeni-lengeni, kölcsönkérni – igen, ez utóbbit főleg nagyon tudták. Ám kisvártatva arra kellett rádöbbsennem, hogy ezek az urak valamiféle lilásított monarchia-ábrándban élnek még mindig, semmit nem tanultak az elmúlt két évtized történéseiből, s abban nagyok, hogy fényesre vikszelt légvárakat képzelnek maguk elé.

Ugyanakkor a sereg egészében gyengén felszerelt volt – hogy is lehetett volna másképp a trianoni tiltás miatt, ám a vezetők sokszor átgondolatlanul léptek, s még ezt a gyengén felszerelt sereget sem használták ésszerűen. A szlovák, a román seregeket persze képesek voltunk lelépni bármikor, de az oroszokkal messze nem voltunk egy súlycsoportban. Még akkor sem, amikor negyvenben mindenki azt gondolta, hogy a kvalitásaik nem érnek fel a lengyel hadseregéhez sem. S a politikusaink is mintha vakok lettek volna, mintha nem látták volna mindezt: szinte egy nap üzentek hadat a Szovjetuniónak, Nagy-Britanniának és Amerikának! Mi nem besodródtunk a háborúba, aktívan, dalolva masíroztunk bele. S olyan is lett a vége.

Ám, amikor negyvenben Erdélybe mentünk, akkor még nem látszott mindez. A román hadsereghez képest jó volt a felszereltségünk, s különben is, a bécsi döntések erkölcsi erőt is adtak, növelték az igazságérzetünket. S az is fontos volt, hogy ezek politikai döntések voltak, nem kellett csatatéren harcolnunk értük.

Vonultunk tehát Erdélyben, s nem győztünk csodálkozni azon, mennyire képes a vidék, mennyire képesek a falvak és a városok megváltozni két évtized alatt. Váltig azon járt az eszünk, csak külső változások-e ezek, vagy ugyanígy megváltozott az emberek lelke is. Látod, mondogatták azok a kollégáim, akik megfordultak itt már korábban is, mennyire lehúzza a Balkán a csodálatos Erdélyt! Milyen pompája volt még húsz évvel ezelőtt is Nagyváradnak, Kolozsvárnak, Vásárhelynek! S milyen fád, mennyire szürke ma itt minden.

Az igazság azonban az, hogy vonulásunk a legtöbb helyen diadalünnep volt. Az emberek lelkesek voltak, és örültek nekünk, meg kell, hogy mondjam, boldog voltam én is, s bizony felszabadítónak, igazságtevőnek éreztem ott magam. Állandóan anya elbeszélése járt a fejemben, amikor harmincnyolc karácsonyán részletesen elmesélte az otthoni változásokat: a bevonulást, az ünnepléseket. Az örömet, hiszen mindenki az igazság helyreállításának nagy győzelmét ünnepelte ekkor, nem holmi nagypolitikai praktikákat. Az utca embere a bevonuló katonákat látva kicsit meglepődött, hogy a magyar csapatok lovas kocsikon jöttek a csehek motorizált egységei után. Azt is furcsállották, hogy később az üzletekben is megcsappant a választék meg a minőség is, amire pedig többen kényesek voltak a városban.

De akkor még bonyolultabb összefüggésekre nem gondolt senki, mindenki csak a bevonulás örömét élvezte, meg a magyar szót, a nemzeti trikolórok tobzódását a szélben. Könnyező szemekkel vettek részt a hálaadó istentiszteleteken, és csillogó tekintetekkel énekelték újból, húsz év tiltás után, a Himnusz. Voltak persze sanda tekintetek is, hogyne lettek volna, ám nemhogy jellemzőek nem voltak, de kisebbségbe szorultak. Azt is el kell, hogy mondjam még, ha a mi erdélyi bevonulásunkat összevetem a mama által elmondottakkal, hogy a miénk csendesebb volt, visszafogottabb, némileg talán bizonytalanabb is. Ezt is csak utólag éreztem így, persze, talán Dél-Erdély miatt volt az egész egy kicsit szomorkás, vagy valami más belső bizonytalanság miatt, meg nem mondom. Az sem kizárt, hogy mindez egyfajta utólagos beleérzés csupán, hiszen akkor eszembe nem jutott volna ilyesmi. Akkor én is erősen a történések hatása alá kerültem, és sok dolgot valószínűleg hajlamosabb voltam szebbnek látni, mint amilyen az valójában volt.

Visszatérve azonban a történethez, az egyik szombat este Tordához érkeztünk éppen, ahol eligazítás várt, amelynek értelmében gyakorlatilag az első vonalba kerültünk. Ez persze, nem valamiféle fronti első vonal volt, hanem csupán a vonulás, az ék eleje. A románok ugyanis előttünk vonultak vissza, a legtöbb helyen kiürítették a terepet, de akadtak olyan helyzetek is, amikor összeütközésbe kerültünk velük, s tüzelniük is kellett egymásra.

Torda mellé érkeztünk hát akkor, szombat este, egy kis faluba, és elszállásoltunk. Másnap, vasárnap a terv szerint pihenőnapunk volt, s a parancsnokunkat, egy ludovikás főhadnagyt, felrendelték Kolozsvárra.

Engem egy takaros kis házban szállásoltak el, este meg – amint az már lenni szokott – elmentünk a kocsmába inni egyet. Velem jött a főhadnagym is, mielőtt nekiindult volna – ahogy mondta – a másnapi nagy útnak, Kolozsvárra. Ez egyébként is megszokott programunk volt, jól benne voltam akkortájt én is az ilyesmiben. Gyakran felöntöttem a garatra a főhadnagyyommal, bár igaz, az italbírás terén messze elmaradtam a ludovikát végzett hivatásosoktól.

A kocsmában szép számban összejött a falu férfilakossága is. Jó hangulat volt már, amikor beléptünk, s csak fokozódott, ahogy öregbedett az este. A helyiek sorban jöttek oda az asztalunkhoz, hordták az italt, annyira, hogy éjjél utánra bizony szépen el is áztunk mind-

annyian. Daloltunk, egymás vállára borultunk, még az asztalok körül is táncoltunk azokkal a jó erdélyi atyafiakkal, amikor...

Amikor történt valami, ami miatt máig szégyenkezem.

Jóval éjfél után, bizonyára a sok elfogyasztott innivaló hatására is, főhadnagy fölöttesem ahelyett, hogy elment volna aludni néhány órát másnapra tervezett útja előtt, meglepett bennünket: egyszer csak úgy gondolta, neki most szónokolnia kell. Fel is tápáskodott mindjárt az első székre, és elkezdett ott mindenfélét összezagyni. Először csak frázisokat és különféle szóballonokat lövöldözött föl, nemzeti együvé tartozásról, sorsközösségről meg felszabadulásról beszélt. Kisvártatva azonban elkapta őt is a kor nyegle, keménygallér-stílusú retorikája, s vitte őt az elfogyasztott szeszmenyiség is (ami önmagában nem lett volna olyan nagy baj, megtörtént ez nálánál nagyobb urakkal is). Hanem egyszer csak megemelte a hangját, és már a román megszállóknál tartott hirtelen, majd a velük nem szembeszálló, hanem nyakukat behúzó, meghasonult magyarokhoz ért. A jó góbék, akik eddig vastagon tapsoltak neki, egyszerre csak elbizonytalanodtak, egyre bizonytalanabbul pislantottak egymásra, vagy feltűnően hosszan bámulták az asztalt maguk előtt. Ki tudja, talán arra is gondoltak titokban, nem mindenki örül ám itt sem ennek a bejövételnek, s mi lesz akkor, ha – mint már annyiszor – megint fordul egyet a történelem kereke, s mint mindig, annak megint csak ők lesznek a kárvallottjai. Igen, akkor, ott, abban az ivóban, megint ráéreztem valahogy a kisemberek keserű kiszolgáltatottságára, s valamit megértettem abból, miért nézik sokszor oly reménytelenül alacsonyról a történelmet.

A parancsnokom viszont egyre jobban belemelegedett, pontosabban egyre inkább elgaloppírozta magát. Már a román bérenceknél tartott, akiknek majd megmutatjuk, hol lakik az Atyaúrsten, s akiket példaszerűen gatyába fogunk majd rázni. Itt már nagyon értetlenül kezdtek egymásra pislogni az atyafiak, nem volt ugyanis világos, kikre gondol a főhadnagy úr ezeknél a szavaknál, mert nagyon úgy nézett ki a dolog, hogy a célozgatás felénk is irányul, ők is egyre inkább célpontjaivá válnak a főhadnagy úr szómenésének. Én pedig egyre nyugtalanabb lettem, mind inkább éreztem, hogy ez a dicsőnek induló szónoklat kezd félrecsúszni, valamiféle bornírt szűklátókörűség, vagy inkább enyhe agyalágyultság felé, s nagyon, nagyon elrontani készül valamit.

Ő ebből persze semmit nem értett meg, egyre inkább elszállt vele a pálinkagőz, és előjött a saját üressége, s mivel az emberek nem mozdultak, én próbáltam meg lerángatni őt a székről. De ő nem hagyta magát, különben is konok természet volt, ilyenkor meg, amikor beivott, különösen. Képzelheted, milyen épületes jelenet lehetett ez ott, az ivó közepén. Odafront egy tiszt szinte magán kívül, a felszabadító hadsereg egyenruhájában üvöltözik, alant meg én, ugyancsak tiszt egyenruhában rángatom őt lefelé. Nem nevetséges volt ez a kép, inkább siralmas lehetett, a szegény emberek elnémultak, egyikük-másikuk fejében még talán az is megfordulhatott, hogy igazán nem ilyen változásra vártak. Igen, hideg zuhany lehetett ez sokuk számára még akkor is, ha talán belekalkulálták a sok elfogyasztott pálinkát, meg annak az agytekevénységre és a beszélőkére kifejtett hatását is. Úgy érezhették, alig takarodott el egy idegen, rideg hatalom a fejük fölül, mindjárt itt egy másik, amely megint csak dirigálni akar, a nyakukba ülni és élősködni rajtuk. Olyan ijedten néztek össze azok a szegény emberek, hogy megsajnálván őket már bele is szóltam a főhadnagy szövegébe, megpróbáltam őket megnyugtatni, s miután sikerült leráncigálnom őt, úgy-ahogy fellazítottam a már-már fagyossá váló hangulatot. A főhadnagy pedig leroskadt a székre, hátradőlt, és el is aludt egy perc alatt.

Csend lett az ivóban, hatalmas csend, kívülről behallatszott a kutyák ugatása. Az emberek hallgattak, néhányan összenéztek, s énnekem akkor, nem is tudom, honnan, olyan érzésem támadt, hogy most valaki kintről beront ide, és miszlikbe szabdal bennünket. Már-már

sajnáltni kezdtem, hogy nem kísért el bennünket néhány markosabb legény, egy-két fegyveres, elvégre ez mégiscsak művelési terület, s hiába állnak őrszemeink a falu végén, hol a biztosíték, hogy nem szívárognak be a faluba valamilyen diverzáns csapat. S talán ebben az ivóban is...

Amikor viszont idáig értem a gondolattal, nagyon elszégyelltem magam, nem is elsősorban ezek miatt a tiszta tekintetű helyi emberek miatt, hanem inkább miattunk, akik idejöttünk, felszabadítókként, s nem voltunk képesek fenntartani ennek a felemelő napnak a szép állapotát. S akkor nagyon utáltam mindazokat, akik ha kell, ha nem, felkapaszkodnak mindenféle székekre, és a nyálukat kezdik el fröcskölni szerteszét. Azokon az embereken is azt láttam, hogy nem először üvöltöztek így velük, láttak ők már ilyet, s bizonyos fokig hozzá is vannak szokva. Csak éppen a sajátjaiktól nem várták ezt, pontosabban, éppen itt döbbszentek rá, hogy ha azoktól hallanak ilyet, az csak elidegeníti őket a nemzettől.

Igen, a csalódás veszélye volt az, ami nagyon lehangolóvá tette ezt a történetet. A csalódás a hit szertefoszlása miatt, hogy lehet ezt másképpen is csinálni, jobban is, a világ nem csak abban tud változni, hogy egyszer az egyik van fölül, máskor pedig a másik. A csalódás árnyékát láttam rajtuk, azt, hogy hiába próbálom én lelket önteni beléjük, a megtörténtet meg nem történné tenni már nem tudom. Látszott rajtuk, hogy nem hisznek nekem, a tartásukon, a szemük állásán látszott, hogy nem először üvöltöztek így rájuk, lucskos kocsmaasztalokról. Szólni azonban nem szóltak semmit, hanem csodálatra méltó önfegyelemmel összeszedelőzködtek (a kocsmáros alig egy-két csendes szóval jelezte, hogy záróra van), és megindultak szépen, egymás után, hazafelé. Csak egyikük, egy izgága arcú, szólt oda félhangon, ahogy elment mellettünk: ezért aztán igazán kár volt az uraknak idefáradniuk.

Másnap, vasárnap

azután apám nyomdokaiba léptem, én is beszereztem az első sebesülést. A főhadnagym kora reggel bement Kolozsvárra, így én vettem át a század irányítását. Hogy mit gondolt az esti affért illetően, soha nem tudtam meg, mert korán reggelre úgy eltűnt a kocsijával meg a legényével, mintha kergették volna. Az este pedig már engem talált a katonakórházban.

Elment tehát a főhadnagy, az előőrs parancsnoka így nekem jelentette, hogy a völgyön túl, a domboldalon, gyanús mozgolódást észlelt. A tűzparancs megerősítését kérte arra az esetre, ha ellenség bukkanna fel előtte.

Nem volt ez olyan egyszerű eset, mint amilyennek az első pillantásra látszik. Az eligazításnál ugyanis szigorúan a lelkünkre kötötték, hogy nem lövöldözni jöttünk ide (voltak józan emberek is a vezérkarban), hanem egy nemzetközi szerződésnek érvényt szerezni, így csak az ellenség esetleges tüzeit volt szabad viszonzoznunk. Ez persze salamoni döntés volt, konkrét helyzetekben a csapattestek parancsnokainak kellett döntenüik. Ezt tettem én is, amikor megerősítettem, hogy egyelőre semmit ne tegyenek, csak ha megtámadják őket, akkor szabad a tüzet viszonzozniuk. A századot azért riadóztattam persze, minden eshetőségre készen, de többet egyelőre nem tettem.

Délután négyre megjött a felettesem, eléggé labilis lelki állapotban, az előző esti szálkás mámor után. Nagy hangon kijelentette, hogy most ő veszi kezébe a dolgok irányítását. Az volt az érzésem, estélig meg akarja nyerni a háborút is.

Úgy járt el egyébként, ahogy az ilyen esetekre a mindenféle katonai kis- és nagykönyvekben meg van írva. Rohamsisakot öltött (ez még csak hagyján), mindenféle jelzőpisztolyokat aggatott magára, majd némi faágakat is. Emlékszem, ezen a legénység tapasztaltabb része már igencsak derült, majd kiadta a parancsot, és megindultunk a völgynek.

Ott azonban hátrányos helyzetbe kerültünk. Fejünk fölött a domboldal, ahol az őrparancsnok a gyanús mozgást észlelte. El ne felejtsem mondani, az őrparancsnok reggel még azt is jelentette, hogy egy embere eltűnt az őrségből, nyomtalanul, senki nem tudott róla. Gyanús jel volt ez is, óvatosságra intő. Néhány katonai kézikönyv tartalmának birtokában magam is biztos voltam benne, hogy ellenséges felderítők fogságába esett. (Két nap múlva a fiú megke-rült: a környékről származott, egyszerűen fogta magát, és hazament. Hadbíró-ság elé állították, persze, s hogy azután mi történt vele, nem tudom.)

A helyzetet tehát komolyan vettük, a golyószórókat előírá-sos módon felállítottuk, a századot csatárláncba fejlesztettük, és annak rendje és módja szerint megrohamoztuk a domboldalt. Hogy pontos legyenek, az elején csak a még mindig enyhén delíriumos főhadnagy rohamozott, maga állván a csatárlánc élére. Alig nyomultak azonban pár percig előre, azt vettem észre, hogy a csatárláncot alkotó katonák egyre inkább lemaradnak, előreengedve a főhadnagyt. Képzeld, az a zshivány társaság ott, az erdő szélén kihasználta a főhadnagy másnapos beszámíthatatlanságát, s előre küldték őt kipróbálni, mi is fog történni. Történni pedig annyi történt, hogy pár perc múlva maga is rájött a turpisságra. Egyszer csak megfordult, s már galoppozott is visszafelé, istentelenül lekáromolva a frissen kiképzett, egyszerű parasztgyerekeket, akikből jószerével a század állt. Azok pedig mit is tehettek, a nagy atyaúristenezésre csak összeszedték magukat, és újból nekiindultak a domboldalnak. Egyszerre azonban a dombhát oldalra eső kanyarulatából olyan erős tüzet kaptunk, hogy hirtelenjében azt se tudtuk, hová bújjunk fedezékbe a sűrű golyózápor elől. Nemsokára viszonzottuk mi is a tüzet tisztességesen, a golyószóróink kitűnő munkát végeztek, megszórták alaposan a föntieket. Ám amikor újból megindult volna a csatárlánc felfelé a domboldalra, hirtelen nagy ütést éreztem a fejemen, és elájultam.

Este, a kórházban tértem magamhoz, ott mondták csak meg, hogy pár percig tartott még a csetepaté, utána csend lett. A mieink is visszavonultak, majd másnap megszállták a domboldalt, de semmi áruló jelet nem találtak arra vonatkozólag, kivel is csatáztunk mi ott tulajdonképpen. A legvalószínűbb az, hogy egy román utóvéd lehetett ott beásva, de az sem kizárt, hogy egy előrefutott magyar előőrsbe ütköztünk. A töltényhüvelyek nem voltak perdöntőek, hasonlókat használtak mindkét seregben.

A legjobb hír azonban az volt, hogy az orvos megnyugtatóan, a sebesülésem nem veszélyes, néhány nap után elhagyhatom a kórházat. Köszönjem meg a rohamsisaknak, amely megfogta a nagy ütést – és talán az őrangyalomnak is, ha hiszek benne. Mert ha két centivel lejjebb ér a találat, most nem lábadozóként, hanem hősi halottként feküdnék hasonló alkalmatosságon.

– Családi vonás – mondta néhány hét múltán anya, amikor találkoztunk. – Úgy vonzod magadhoz a golyót, mint annak idején szegény apád. Vigyázz, őt is ez küldte idő előtt a sírba!

Erdély visszafoglalása után,

ahogy felépültem a sebesülésből, visszarendeltek civil szolgálatra, a közigazgatásba. Negyvennégyben kaptam újra SAS behívót, akkor már komolyra fordult a dolog. A Kárpátokba kerültem, az első vonalba, az oroszok ellen. Ez már keményebb dió volt.

Talán nem kell különösebben hangsúlyoznom, hogy a háborúért soha nem lelkesedtem, hősi ambícióim soha nem voltak. A bécsi döntéseket még örömmel fogadtam, a magyarlakta területek visszacsatolásában őszinte akarással vettem részt. De a nagy háborúba való ilyen mérvű belesodródást, azzal a gyengén felszerelt hadsereggel, felelőtlenségnek tartottam. Bár abban nem vagyok biztos, hogy ezt el lehetett volna kerülni.

Így, amikor az újabb behívót megláttam, az első gondolatom a szökés volt. No de hová lehet szökni olyankor, gondolhatod, ahhoz, hogy falhoz állítsanak még a frontra kerülésnél is kevesebb kedvem volt. Így azután meghunyászkodtam, mint annyian, és igyekeztem berendezkedni a túlélésre.

Most, ahogy ezt így elmondom neked, úgy érzem, némi magyarázattal azért szolgálnom kell hozzá. Nem szeretném, ha azt hinnéd, hogy egy száraz, lelkesedni semmiért nem tudó ember voltam. Nem. Tudtam én lelkesedni sok mindenért, lelkesedtem is előtte, Erdélyben is, negyvenben, de akkor, ott negyvennégyben már olyan hiábavalónak és idegennek éreztem mindent, hogy teljes apátiába süllyedtem. A demagógia soha nem fogott rajtam, s akkor már egyre világosabban azt éreztem, hogy egy sarokba szorított, leírt pocok vagyok, beszorítva két hatalmas, csupa-acél buldózer közé, ahol vannak még örültek, akik a végsőkéig való kitartásról és ennek a szerencsétlen helyzetnek a megfordításáról papolnak. S eme örültségek oltárán még szemrebbenés nélkül áldoznak fel százezreket. Én akkor már rendszeresen hallgattam Londont, és pontosan tudtam, a mi véráldozatunk ott, a Kárpátokban teljesen hiábavaló, mert nem lesz balkáni partraszállás, Sztálin kapja meg Kelet-Európát, s nincs erő, amely ezt megakadályozhatná.

Tehetetlenséget éreztem akkor, ott, valami elemien rémisztőt sejtettem meg az elkövetkezendőkből, ami elől el kellene menekülni – csak hát a haza, az ország, az emberek, a szülőföld hogyan meneküljön el saját helyéről? Nem a frontra, a támadásokra, a vörösen izzó állapotig szétlőtt géppuskacsövekre gondolok, nem is az orosz hullahegyekre az állásaink előtt, nem a saját áldozatainkra, még a szovjet páncélosok láncaltalpával a földbe trancsírozott, magatehetetlen foglyokra sem, akik ugyan megadták magukat, s akiknek valamiféle genfi konvenció értelmében bizonyos jogaik is lettek volna. Ezeket azonban az elállatiasodott ellenfél nem tartotta be – mint ahogy nem tartották be sokszor a németek sem, s gyakran a mieink sem, bő három évvel azelőtt, az előrenyomulásunkkor. Valami többet éreztem meg ekkor, ott, azokban a lövészárkokban: egy civilizáció, egy kultúra bukását, a normális európai jövő esélyének végleges szertefoszlását.

Sejtettem, hogy egy világ bukása a tét, egy világlátásé, egy értékrendé, amelyet el fog sodorni a hatalmas szibériai szél, s amelynek pusztulása ugyanakkor ebben a széthulló világban már senkit nem érdekel. Pontosabban, akiket érdekelhetett volna, azok éppen hasonló helyzetben vannak, mint mi vagyunk: kiszolgáltatva az erőszaknak. Igen, Európa nyugati fele, amelyhez mindig is mérni igyekeztünk magunkat, szintén romokban hevert, s a büszke franciák, olaszok, belgák és osztrákok, de keleti társaik, a lengyelek, románok, csehek és szlovákok is azzal voltak legfőképpen elfoglalva, hogyan csússzanak ki a történelmi hurokból, hogyan mentsék át magukat a bűnrészes pozíciójából az áldozatába. Mi pedig ástuk a fedezékeket és lőttünk...

Igen, akkor valami kimondhatatlan kilátástalanság-érzet szakadt rám, nemcsak az akkori helyzetünk, hanem az egész jövőnk miatt. Úgy éreztem, zuhanunk valahová. A zuhanást éreztem, a gyomrom emelkedését, az idegszálaim tiltakozását, s valami elemi sejtést, hogy ez az egész, ez a visszataszító, aljas öldöklés itt távolról sem az a megtisztító tűz, amelyet oly sokan reméltek. Ez nem a biztató, új kezdet első hulláma, inkább egy alagút torka, ahová egész Kelet-Európa becsúszni készül, egy alagúté, amely felfal bennünket, s amelynek a végét még csak megsejteni sem lehet. Igen, kétségbeesést éreztem ekkor, s olyasmi járt a fejemben, hogy míg apám az ő naiv lelkületével csodálkozott a rászakadt, visszataszító megpróbáltatásokon, s hogy ő még tiszta, elvi megoldásokat várt el a világtól, én már feladtam az elvárásaimat is, és teljesen más viszonylatokban láttam a helyzetünket. Döbbenet és kellő önutálattal tudatosítottam, hogy én már nem is számolok a jobbik, erkölcsösebb megoldásokkal, én már eleve az undokabb, hatalmilag motivált, zsigerből tisztességtelen megoldásokkal számolok. S innentől kezdve már azt sem mertem megkérdezni magamtól, mi végre volt ez a nagy világ-rengés, mi végre halt meg itt annyi ember az elmúlt években, ha a világ csak ott fog tocsogni-locsogni tovább, ahol a háború előtt tartott. Ráadásul azt is tudomásul kellett vennem, hogy ebben a megfáradt, elfásult realitásban ezek a kérdések már senkit nem izgattak. Legyen vége már, sóhajtották a megtépázott emberi lelkek, majdnem mindegy, hogyan, csak kapjunk már egy kis levegőt, s legyen már egy kis nyugalomunk annyi szörnyűség után.

Három hét után kerültünk ki az első vonalba, addig valamivel hátrább voltunk, szoktattak minket a tánchoz. Beástuk magunkat, viszonylag jó fedezékeink voltak, bár ez a hitünk csak addig tartott, míg úgy istenigazában meg nem szólalt az orosz nehéztüzérség, és el nem kezdett alattunk táncolni a föld. Nehéz leírni azt az érzést, amikor először élsz át hasonlót. Állandó menekülési reflex munkál benned: futni szeretnél, kiugrani az állásokból, és elrohanni valahová, messzire, távol ezektől az örülségektől, nem itt gubbasztani a föld alatt, mint egy sírban, s várni, mikor temetnek be valóban a lövedékek által rád dobált földkupacok.

Voltak persze, közöttünk tűzviselt katonák is, ők meglepő egykedvűséggel vették tudomásul az égzengést. A lövészárók lecsiszolja az idegrendszerét, ez egyértelműen meglátszott rajtuk. S bennem erősen munkált, hogy ide nem szabad lesüllyednem, ezt a helyzetet el kell kerülnöm, ha csak lehet. Részben sikerült is, talán.

Van egy szép emberi történetem is azokból az időkből, máig kísértő emlék. Egy dombtetőn voltunk beásva a szakasszal, kevesen, itt is kevés emberünk volt. A fiúk, bár fáradtak voltak, éberen figyeltek. Mindenféle hírek terjengtek akkor közöttünk az orosz felderítők trükkjeiről, mozgékonyaságukról, nagy tűzerejükről meg a vérszomjukról: mire az ember felfedezi őket, már egy géppisztolysorozat a hasában van, mondták a regék. Így hát vigyáztunk, az éjszaka sötétjét gyakran szakították meg a hátulról fellőtt világító lövedékek.

Úgy éjfél felé járhatott az idő, éppen néhány órányi alváshoz készülődtem odalent, a bunkerban magam is, amikor berobbant az egyik emberem kintről, mennék már ki, odalent valami mozgolódást észleltek. Már ugrom is, lépek is ki, amikor meghallom a golyószóró hangját. Összegörnyedek, rohanok előre, csend. A fiúk figyelnek, mindegyikük kibiztosított fegyverrel, égő arccal, föl-le járó ádámcsutkával: nem történik semmi. Fellövünk egy jelző-rakétát, kettőt, hármat – egyszer csak látjuk, hogy valaki a völgyből jön felénk. Egy ember, de nem bujkálva, görnyedve, álcázva magát, hanem egyenesen, mintha sétálna. A keze a feje fölött, s valami van benne. Üvöltünk rá, a feje fölé lövünk, de ő csak jön, megállíthatatlanul, mint valami túlvilági jelenés, s akkora hatással van ránk, hogy nem lövi le őt egyikünk sem. Máig nem értem, hihetetlen, megfoghatatlan bénultság egy olyan helyzetben: olyan biztonsággal és természetességgel jött felénk, mint valami megváltó a vízen. Esküszöm neked, a többiek is erre gondolhattak, mert egyszer csak azt vettük észre, hogy fegyvereink csövei nem követik többé a mozgását, az idegek is lecsillapodtak, az arcok kisimultak. Én máig meg

vagyok győződve arról, hogy akkor, ott csoda történt. Az az ember egy kevés békét hozott közénk, életükért remegő, elvadult, alig-emberek közé. Minél közelebb ért, a katonák csodálatos módon annál inkább megnyugodtak.

Ennek ellenére azért nyugtalanító volt a helyzet, mi van, ha ez csak trükk, hasított belém a félelem, s már nyúltam is a pisztolyom felé, már célba is akartam volna venni őt, de valahogy nem működött a karom, mintha valami bénultság szállt volna rám is. Az agyam is mintha lelassult volna, s azt sem értettem, miért nem lőnek legalább az oroszok, hiszen mindez egy dombtetőn történik, amelynek történéseit a szemközi oldalról ők is jól láthatják. Addig lőttek, a legkisebb mozgásra is hatalmas golyózáport zúdítottak ránk, nem voltak érzelműek. Most meg csendben vannak ők is, érthetetlen. Erőt vettem magamon, elővettem a revolveremet, de addigra már ott állt fölöttünk az ember, teljes nagyságában, a lövészárk fölött. És én akkor föllélegeztem, s mint valami varázslatból, ocsúdtak a többiek is.

Egy pásztor volt, egy siketnéma pásztor, akit ismertünk már, láttuk őt többször is errefelé, itt volt az akla valahol a közelben. Egy kárpáti pásztor, akit már az előttünk visszavonuló csapatok is megpróbáltak elküldeni innen, sikertelenül. Siketnéma volt az istenadta, nem lehetett vele érdemben kommunikálni. Itt maradt hát, s mintha az égvilágon semmi nem történne, legeltette tovább a bárányait a környező domboldalakon. A golyók eddig elkerülték őt, ám most a karjában egy kisbárány volt, amellyel az imént végezhetett egy golyó. Azt hozta fel nekünk félelmetes nyivákolással, és tette le a lövészárk szélőlt mellvédjére. Ott állt előttünk, fölöttünk ez a szerencsétlen, s egyszerre volt félelmetes és szánandó, ahogy a bárányát siratta.

És sehol egy golyó, sehol egy jelzőrakéta. A honvédek is mind, mint valami közös gyónáson, megbabonázva meredtek rá, és ha akkor, ott az oroszok támadtak volna, ott mészároltak volna bennünket halomra, annyira le voltunk bénulva. Néztük csak döbbsen a szerencsétlent, azután egyikünk felocsúdott, kiugrott hozzá és megpróbálta berángatni őt a fedezékbe. Az erre még jobban megrémült, hátára kapta a bárányát és valószínűtlen gyorsasággal rohanni kezdett lefelé a lejtőn. Ez még jobban megdöbbsentett bennünket, ordítani szerettünk volna, üvölni, hogy vigyázzon, ne menjen arra, a nyílt terepre. De csodák csodája, egy hang nem jött ki a torkunkon, némán tátongtunk csak, az izgalomtól majd szétrobbanva. Szinte már hallottuk az orosz géppuska hangját, a golyók vijjogását, tompa becsapódásait, szinte már láttuk a rohanó test megbicsaklását. Odakint azonban semmi sem történt, csend volt, szinte nyomasztóan sűrű csend. Nem tudtuk megérteni, az oroszok miért nem lőnek, s kisvártatva már abban sem voltunk biztosak, valóban láttuk-e a pásztort ott, előttünk, a senki földjén, vagy csupán az érzékeink játszottak velünk.

Talán jel is lehetett ez a történet, már azt sem tartom hihetetlennek. Két nappal később ugyanis kivontak minket a tűzvonalból, és harcedzett katonákat küldtek a helyünkre. Nagy támadást várt a parancsnokság, s ezek a mélyen barázdált arcú, egykedvű veteránok voltak hivatottak arra, hogy azt felfogják. Meglátszott rajtuk, hogy már vagy százszor szembenéztek a halállal: szinte élő halottaknak tunk, a nyugalomuk borzongató volt. Minket pedig mind hátrább vontak, bevagoníroztak, szétbombáztak, újracsoportosítottak – míg egy szép napon arra ébredtünk, hogy vége a háborúnak.

Végül is a parancsnokunknak köszönhetjük,

hogy viszonylag olcsón megúsztuk azt az utolsó időszakot. Addig manőverezett velünk, amíg ki nem vitt Németországba, s ott amerikai fogságba nem kerültünk. Akkor tudtuk csak meg, hogy a parancsnokunk – egyébként echte ludovikás százados – angol kém volt. Mi, a tisztársai, sejtettük, hogy éjszakánként a BBC adásait hallgatja, de úgy tettünk, mintha nem tudnánk róla. Amikor viszont az amerikaiak közelébe kerültünk, nemhogy kikerültük volna őket, hanem egyenesen beléjük futottunk. Ott aztán a parancsnokunk viszonylag jó angol-sággal bemutatkozott, egy számot is mondott az amerikai parancsnoknak, aki leparolázott vele, és magával vitte. Hogy aztán mi történt vele, nem tudom, mert többet nem láttam őt. Minket egy nagy gyűjtőtáborba vittek. Ott voltunk egy nagy mezőn, talán húszezren is, egy bekerített táborban, németek, magyarok vegyesen. Négy hónap múlva azután hazaengedtek.

Ausztriából vonultunk gyalog hazafelé, keservesen. Akkor már nem kaptunk rendszeres ellátmányt, mint az amerikai táborban, s ott már jelentkezni kezdtek az egészségügyi problémáink is. Egyre többen betegedtek meg közülünk, eléggé lerobbant állapotban értünk el Komáromba. Ott viszont az oroszok nem engedtek át a Dunán, a sík mezőn szögesdrótból táborot eszkábáltattak össze velünk, ott tartottak néhány napig. Majd se szó, se beszéd, felsorakoztattak, és elindítottak kelet felé.

Ekkor már hosszabb ideje éhezünk, a gyengébbek szervezete egymás után mondta fel a szolgálatot. Mi, egészségesebbek is ki voltunk merülve, tekintettel arra, hogy néhányunknak még az elgyengült társainkat is támogatnunk kellett. Többeket kénytelenek voltunk ott hagyni az út mellett, a lemaradókkal őrünk nem sokat packáztak. Így váltunk rémmenetté, valóságos halálmenetté, mígnem Miskolcon kivittek az állomásra és bevagoníroztak. Jó kéthetes vonatozás következett, döcögés inkább, amíg újból meg nem nyílt a vagon ajtaja, s mi kimehettünk sorakozni. Már persze, azok, akik megmaradtunk. Utána névsorolvasást tartottak, majd alig érthető magyarsággal felolvastak előttünk egy végzést, amely szerint államellenes cselekedet miatt tulajdonképpen elítéltek vagyunk. Utána hátra arc, mehettünk a táborba.

Nem győztük kapkodni a levegőt: mi történik itt velünk? Miért vagyunk mi államellenes cselekedetért internálva? S ráadásul ide, jó kétezer kilométer távolságra az otthontól, a Szovjetunió területére? Ott, valahol Oroszország földjén csak álltunk egymás mellett, és azt éreztük, ránk szakad a nagy orosz égbolt. Nem tudtuk elhinni, hogy mindez megtörténhet velünk.

Egy erdő szélén volt a táborunk, fát kellett kitermelnünk. Nem messze tőlünk egy német tábor is volt, néha találkoztunk velük az erdőben, egy-két szót válthattunk is velük. Hírek után érdeklődtünk elsősorban, de ők sem tudtak többet, mint mi. Fokozatosan azonban annyit megtudtunk, hogy a németek körülményei jobbak voltak, mint a mieink. Eleinte nem értettük a dolgot, de később rájöttünk, hogy a mi parancsnokaink némi előnyök fejében összejátszanak az orosz táborparancsnokkal, s közösen üzletelnek a járandóságunk egy részével. Miután ezt valakik felismerték, és szóba is hozták, büntetésül kikötötték őket. A rabokat, nem a bűnösöket. S a magyar parancsnok köttette ki őket, nem az oroszok. Az orosz táborparancsnok csak állt a messzeségben, arcán győzelemittas tekintettel: marjátok csak egymást, kedves magyarjaim, minél jobban sakkban tartjátok ti egymást, annál kevesebb dolgom marad nekem.

Egyre lejjebb csúszunk a lét mélyrétegeibe, kisvártatva úgy éltünk ott, mint az állatok. Másfél év is eltelt, amikor egyszer csak kijött hozzánk egy biztos. Felsorakoztattak előtte, és akkor megkérdezték, ki hová való. Valaki azt súgta, mondjuk azt, hogy Csehszlovákiába. Bejött. Aki Magyarországot mondott, maradt. A csehszlovákokból összeeszkábált csapatot

viszont elkülönítették, s másnap elindították hazafelé. Máig nem felejttem el társaink vágyódó pillantását, amivel akkor illettek, amikor kiléptünk a kapun.

És az otthon, az otthon tudod, mit jelentett? Ott kint, de még a vagonokban is, az álmok legtetejét, a mindent, a teljességet, a mennyországot. És most ez a valóság itthon teljességgel letaglózott. Rettegés, csönd és iszonyatos félelem fogadott.

A városban suttogások. Deportálásokról, mindenféle fehér cédulákról, bevagonírozásokról, ötvenkilós csomagokba való pakolásokról. El lehet mindezt mondani? Fel lehet ezt érni ép ésszel?

Fel lehet érni ép ésszel azt, hogy amikor véget ér a háború, s az ember fellélegzik azt gondolva, hogy ezt úgy-ahogy megúsza, s most már nekiveselkedhet végre egy normálisabb életnek, akkor újból a megpróbáltatások sora zúdul rá?

Meg lehet magyarázni bárkinek (s érdekel egyáltalán bárkit is?), hogy a félelmek és a bevagonírozások úgy húzódnak utánunk, mint valami végzetfonál? El tudod mondani bárkinek, milyen érzés az, amikor valaki rád mutat, és te már slisszolsz is kifelé innen, mint egy gonosztevő? Hogy a félelem állandóan a tudatodban lüktet, de közben azt is tudja mindenki, hogy vétkeid nincs? Mert a vád ellened aljas és megfoghatatlan: kollektív bűnösség! Mi ez? Összeesküvés ellened – de miért?

Kinek mondhatod el, hogy itt a szabadjára engedett káosz indái között kisztílú, gerjesztett gyűlöletláva és bosszú fortyog?

Hogy ez egy ilyen örült kor: a nemzeti szocialista örület után rád dől a tömény nacionalizmus, az után meg a kommunizmus. Mi történik itt, kérdezed rémülten magadtól, és úgy érzed, minden meghalt benned, a remény utolsó cseppje is. Úgy érzed, hogy Isten teljességgel elhagyott, és végleg elfordította a fejét a világnak erről a szerencsétlen, kiszolgáltatott részéről.

Te meg csak állsz, és várod a sors újabb csapásait. Mert mi mást tehetsz akkor, amikor hazugságok dőlnek rád minden oldalról, és te először tiltakozol, utána már csak tanácstalanul csavargatod a fejed – majd egyszer csak bólogatni kezdesz te is. Igen, a példa vagy, a nagy bizonyíték egy Göbbels nevű kreatúra elméletére, amikor a százszor elismételt hazugságok után már magad is cselekszel megmagyarázhatatlan dolgokat. Közben tudod, közben azért ott motoszkál benned, hogy mindennek az ellenkezője igaz, s fel sem fogod, hogy egyik-másik cselekedeteddel bűnrészessé válhatsz magad is. Bár az is meglehet, egy későbbi stádiumban erről is megfeledkezel, elméletek épülnek majd fel benned az igazság relatív voltáról és mindenféle egyéb, hamis nézőpontokról. Meg lehet ezt utólag magyarázni bárkinek is? Meg lehet ezt egyáltalán kívülről érteni?

Azt, hogy a féktelenül dühöngő gyűlölet- és elkeseredés-hullám veled fizetteti meg minden vélt és valós sérelme kamatát? Hogy az egész ország ázsiai szintre süllyed ezáltal? Hogy az elején még naponta megkérdezed magadtól: ez már a mélypont, vagy még mindig jöhet rosszabb? Aztán később már ezt sem teszed meg: mintha hozzákoptál volna ehhez az állati valósághoz? S hogy már a nagyapád, dédapád elképzeléseinek a valósággal való egybevetésében sem látsz semmi értelmet?

Sorok a városházán: reszlovakizálnak. Félelem és szégyen csöpög róluk, de mentik a menthetőt. Az élni akarás nagy parancs, a megmaradni akarás nagy erő. Elferdíti a gerincet, egy ponton túl a túlélés állati ösztönévé aljasít mindent.

Az utcán lesunyt tekintetek. Az egymás elől is elbújni akaró szégyenek és indulatok. A „hogyan tehettem ilyet?”, az „elment a józan eszed?” vagy a „hát már te is?” típusú szemrehányások – a másik oldalon pedig a suta, „hát nem tehetünk mást”, „élni kell” vagy a „ha már egyszer úgy kívánja a többség” típusú védekezések.

Mert az alternatíva a kitelepítés. A bizonytalanságba való kitaszíttatás. Az ötven kilós csomaggal való kiűztetés a szülőföldi paradicsomból. A reménytelenség és a rettegés.

S mégis sokan vannak, akik ezt is vállalják. Hihetetlen: öt év világegés után, a megpróbáltatások tengere után sokaknál még mindig van tisztelete annak a szónak: becsület. Sokuknál a sor elején van a kifejezés: vállalás. Megtépázva, megalázva, gyakran csak rongyokban, mindenükből kifosztva, de emelt fejjel mennek.

Pár évvel ezelőtt az ilyen képektől hangos volt a világ. Most hallgat. A békeidőket szégyenítve meg vele.

Tüskék, a tisztítás hiánya miatt, elhanyagoltság miatt fájó tüskék. Mintha az egész szomorú mennybolt akarna rájuk szakadni.

Katalin kétségkívül új szint hozott Gáspár életébe. Ő volt ugyanis ez első olyan személy, aki megrendítette benne addigi életébe vetett hitét, és komoly önvizsgálatra készítette.

Gáspár már több éve nős volt, amikor Katalinnal találkozott. A tánckörük már javában működött, a felfelé ívelő korszakban voltak még akkor. Az este, amikor először találkoztak, fergetegesre sikeredett, a fellépésük után negyedórás vastapsot kaptak. A koreográfia valóban kitűnő volt, s ők szívvel táncolták végig. A fellépés, majd a zuhanyozás után egyiküknek sem volt kedve hazamenni, ott maradtak hát egy kis beszélgetésre, a fiúk néhány üveg bort is előkotortak valahonnan. A hangulat kiváló volt, voltak, akik folytatták a táncot, mások leültek beszélgetni, borozgatni.

Gáspár Katalinnal a beszélgetők közé keveredett. Itták a jófajta bort, a jókedv magasra hágott közöttük, a témák is úgy lengtek körül a roskatag asztalt, mint virágzó napraforgót a dongó darazsak.

Katalin fokozatosan a társaság fókuszába sodródott, jól érezte magát, viccelődött, ugratta a többieket – s néha furcsákat is mondott. Először azt hitték, provokálni akarja őket, szándékosan az ördög ügyvédjének szerepét játssza. Később kiderült, hogy Katalin – lévén, hogy a határ túloldalán született – jóval eltérőbb, pragmatikusabb koordináta-rendszerből nézi a világot.

– Most nagyon büszkék vagytok magatokra, ugye? – szegezte nekik egyszer csak a kérdést. – Az est tényleg szép volt, de ez elég nektek? Elég, hogy a naftalint szagoljátok? Ennél akartok mindenképpen leragadni?

– Lehet-e csak a múltba fordulva jövőt tervezni? – ez volt az egyik meglepő kérdése. Erre persze sokan felhorkantak, és Kennethre, az angol lányra gondoltak, akivel egyszer már lefolytattak egy ilyen hitvitát. De hogy egy anyaországból jött lány tegyen fel nekik ilyen kérdéseket, azon még jobban felháborodtak.

Következett tehát az ilyenkor szokásos forgatókönyv. Előszedték magyarázataikat a történelmi folytonosságról, a szülőföld szeretetéről, a hagyományokról és a nemzeti elkötelezettségről. Egyáltalán, az értékek fontosságáról.

Katalin azonban meglepően jó vitapartnernek bizonyult. Nyugodtan végighallgatta őket, majd azt mondta:

– Én nem erről beszélek. Amit elmondtatok, azzal én is maximálisan egyetértek. Meg kell maradnunk önmagunknak, s ezt csak a saját értékeink felvállalásával tehetjük, ez világos. De tovább tudunk-e lépni erről a szintről? A közösségnek ettől többre volna szüksége, nem gondoljátok?

Meglepődtek Katalin szavain, amelyek komoly vitát gerjesztettek. Csapkodtak a mondatok lehetőségekről és kiszolgáltatottságról, passzivitásokról és a hatalom általi meghurcoltatásokról, önbecsapásokról és kritikussá vált közösségi állapotokról. S mikor Katalin újból elismételte, hogy nem panaszkodni, hanem jövőképet összerakni volna szükség, elszabadult a vihar: a társaság nem bírta elviselni a sejtését sem annak, hogy valamit esetleg rosszul csinál.

– Politika kellene, persze, hogy politizálni kellene, de azt nem engedik. Diktatúrában, zsákba varrva tudunk csak mozdulni, élni-vegetálni, nem látod? Úgy beszélsz, mintha odaát, Kádárisztánban nem ez lenne, bár kicsit talán lazább változatban.

A vita abszurd volt és megrázó egyszerre, s persze, az ital is megtette a hatását: volt, amikor a hangorkántól nem lehetett még a szomszéd válaszát sem hallani. Egyre szenvedélyesebb közbeszólások követték egymást, néhányan szembefordultak Katalinnal: most tanácsokat osztogatsz nekünk, pár hónappal ezelőtt pedig még azt sem tudtad, hogy létezőnk, ugye? Ott, a határ túloldalán, egyszerűen leírtatok minket: csehek vagyunk mi már csak a ti számotokra, cseh kommunisták voltunk harmincnyolcban is. A legtöbben azt sem tudtátok, hogy létezőnk, amikor pedig úgy hozta a sors, hogy közelebb kerülhattunk egymáshoz, megint csak fölülről néztetek ránk. Játsszátok a nagyokost, azt játsszátok ma is, anyások!

Szegény Katalin: rázúdult a Kádár-agyúakkal szemben érzett minden ellenszenv, minden frusztráció. Ő pedig kénytelen volt elszenvedni a magárahagyatottság, a többség általi le-rohanás, a kiszolgáltatottság érzését. Ami persze, fájdalmat okozott neki, és arra gondolt, mekkora melléfogás, hogy gyakran a magyar-magyar kapcsolatoknak is meghatározó érzése a frusztráció.

Gáspár megpróbálta csökkenteni a feszültséget, s ezzel akaratlanul is közelebb került Katalinhoz.

– Azzal nem oldunk meg semmit, ha őt bántjuk – próbálta csillapítani a többieket. – Sok dologban igaza van, hallgassátok csak meg őt is!

Az indulatoktól felkorbácsolt érzelmek világában azonban nem találtak támogatásra szavai. A helyzet egyszerűen nem volt alkalmas érdemi vitára – bár mikor volt egyáltalán olyan helyzet?

– Mikor vitattunk mi meg érdemben bármit is? Mikor gondoltuk át a lehetőségeinket mélyebben? – kérdezte Gáspár önmagától is.

– Hiszen éppen ez a baj: azok ott, Budapesten is, a legtöbbször úgy viselkednek, mintha csak ők ismernék a világot, a mi problémáinkat is. Azért is nézünk ki így, mert amikor egy kicsit enged a történelem szorítása, ahelyett, hogy értelmes dialógus alakulna ki köztünk, beképzelt nagyképűség zuhan csak ránk onnan is.

Zúgtak a mondatok, az elfogyasztott alkohol növelte csak a harci kedvet: nem az érvek, egyre inkább az érzelmek világába gabalyodtak egyre mélyebben.

– Számomra az is világos, hogy a folklórhoz való ragaszkodásokkal is egy szellemi egység mellett tesztel tanúbizonyságot, ha mást már a politikai realitások nem engednek – folytatta Katalin. – S ez rendben is lenne. De tudtok többet is? Jövőképet is tudtok adni az embereknek?

– Az nem a mi dolgunk – csaptak vissza ingerülten a vitapartnerek. – Az a politika dolga.

– Melyik politikáé? – kérdezte gunyorosan Katalin. – Amelyet olyan mélyen elítéltek? Amelyet teljességgel impotensnek, zsarnokinak tartotok? Amelyről azt remélték, hogy egyszer majd meg fog bukni? Amely nem enged benneteket labdába rúgni? S amely mindent megtesz a szellemi megsemmisítésetekért? Amely szocialista internacionálét hirdet, de a

felszín alatt olyan nacionalista, hogy az már szinte fáj? Ne legyetek álszentek, ne legyetek vakok: aki csak megáll a kritikánál és az állandó panaszkodásnál, nem lehet nyerő! Aki ebben a helyzetben nem lép tovább, az csökkenti a saját esélyeit. Ezért kellene legalább nagyvonalakban tudnotok, mit is szeretnétek.

– Nem értesz te minket, nem értesz te semmit – jött az ismételt válasz. – Nagy a nyomás rajtunk, s attól tartunk, egyszer csak felmorzsolódunk. Ami engem illet: én nem akarok eltűnni a semmiben. Nem akarok asszimilálódni, érted? Az a baj velünk, hogy ahelyett, hogy otthonra találnánk ebben a túlideologizált huszadik századvégi világban, egyre inkább elidegenedünk. A közösségünkötől is, önmagunktól is.

– S talán a józanésztől is – toldotta meg még közülük valaki.

– Ugyan! – felelte erre Katalin. – Mellébeszéltek, mindig erről beszéltek. A könnyebbik útról. A legkönnyebb dolog mindent a rendszerre kenni, és sajnáztatni magatokat. Abban a hiszemben ringatni magatokat, hogy ti, szegény kiszolgáltatottak, nem tehettek semmit, mert a hatalom nem engedi. Megálltok a panaszkodásnál, és a könnyebb utat választjátok. Pedig minden helyzetben lehet valamit tenni, mindig van esély lehetőségeket találni. Lehet, hogy csak néhány millimétereseket: de lehetőségek vannak, mindig vannak. Az utaknak mindig van könnyebb és nehezebb oldaluk. Nekem szimpatikus az, amit tesztek, csak kevésnek érzem. Már pedig vegyétek észre, ez a hatalom érdeke! Az, hogy ne foglalkozzatok a jelennel és a jövővel. Ha ezt elfogadjátok, innen az út csak lefelé vezet: akkor mindent elvesztetek. Ha nincs tovább út gondolatban, nincs tovább a gyakorlatban sem.

S most hogy magyarázod meg ennek a lánynak, hogy ezt a létet nem lehet elfogadni, ezt nem lehet tudomásul venni sem? Igen, a valóságot nem szabad tudomásul venni, mert azzal csak legitimálsz ezeket a torz igyekezeteket, s a negatív történések előbb-utóbb maguk alá temetnek. Nyújtózkodni akarnánk mi a világ felé, de mit érünk el innen, a perifériáról?

„Tudatom veled továbbá, fiam, hogy az iskolát, ahol írni tanultál, bezárták, a tanítót pedig elvitték a szomszéd faluba. Oda járnak most a gyerekeink is, buszon. Nincs már, aki odafigyeljen ránk, fiam. Mert nincs már helyi nemzeti bizottság, nincs orvos sem, a szövetkezetet is elvitték a szomszéd faluba, ahogy azt már megírtam neked. Egyedül az óvoda maradt még meg, de azt se tudjuk, meddig, mert ott is azzal riogatnak, hogy be fogják zárni, mert kevés a gyerek, nem kifizetődő az sem. Leépülünk, nem működik már a Csemadok sem, a kultúrház is szomorú állapotban van, alig használják néha, akkor is inkább mulatságokra, lakodalmakra – de a jobb családok már azt sem, mert szégyellik, hogy mennyire elhanyagolt, elmennek inkább a szomszéd faluba. A volt községháza ifjúsági klubként kezdett működni, de minek utána leégett az egyik helyisége, mert a fiatalok berúgva ott cigarettáztak hajnalig, ott áll az is senki tulajdonaként, félig romban, a falu közepén. Alig létezik itt már valami, édes fiam, csak a bolt működik egyelőre, hála Istennek, azt még nem vitték el, meg a kocsmát. Ez utóbbi az egyedüli, ami jól működik még ebben a faluban. Sokszor arra gondolok, hogy is jössz majd ide haza, s utána persze nem tudok aludni, mert állandóan csak azon rágódok, mi lesz veled, hová is vet majd a sors. Érzem, hogy nem fogsz hazajönni, érzem, hogy elveszítünk...”

Ezt hogy mondja el Katalinnak? S ki az, aki meg is érti anyja hat éve írt levelének igazi tartalmát? Nem hisz már László barátjának sem, az ismert történésznek, aki váltig hangoztatja: ő nem félti a falut, a falu egy összejt, amely túlél mindent, és újratermeli önmagát. Sőt, bizonyos fókig még a várost is képes ellátni utánpótlással. Hirtelen a naplójához menekült.

„Miután évek múlva visszatértem otthonomba, pontosabban szülőföldemre, mert az a fogalom, hogy haza, már régen idegenné és semmitmondóvá vált számomra, megpróbáltam az életemet ott folytatni, ahol annak idején abbahagytam. Azt reméltem, hogy

a visszailleszkedés egyszerű és problémamentes lesz számomra, s a jól ismert közeg szívo hatása pár napon belül visszazökkent a régi kerékvágásba.

Sajnos, nem így történt. Megdöbbenéssel és csalódással kellett megtapasztalnom, mennyi minden megváltozott itt pár év alatt. Addig, amíg ezek a falvak évszázadok alatt is alig változtak valamit, most pár év alatt szinte a felismerhetetlenségig megváltoztatták arcukat. A tisztségviselők azzal büszkélkednek, hogy az új rendszer hozta el mindezt, de azt már nem hajlandók elismerni, hogy a csereáru mindezért az emberek lelke volt. Túl gyorsak ezek a változások, az emberek nem képesek velük együtt haladni, s közben azt sem veszik észre, hogy kihúzzák alóluk az egzisztenciális talajt, s ezzel nagyon kiszolgáltatottakká teszik őket. Az emberek egyre idegenebbek, nagyon megváltoztak, s ahelyett, hogy új otthonra találtam volna szülőföldemen, az elszigetelődés érzése erősödött csak fel bennem és körülöttem. Rideggé vált ez a közösség, lecsúszott, szellemileg, erkölcsileg is. S döbbenten azt az érzést vettem észre magamban, hogy egyre kevésbé találom itt a helyem...”

– Miért nem beszéltél már erről előbb? – szakította félbe Katalin. – Így sok minden érthetőbbé vált volna.

Katalin szigorú tekintettel nézett rá, s ő nem tudta elmondani neki, hogy szégyelli, ami vele és körülötte történik: szégyelli szülőföldje fokozatos leépülését. Szégyelli, hogy tehetetlennek érzi magát, hogy nem tud ezek ellen a folyamatok ellen semmit tenni. Érzi, tudat alatt nagyon élesen körvonalazódik benne egy gondolat, hogy valamiféle kétlakisággal kezelni tudná ezt a kérdést. Ám emiatt is szégyelli magát, mert tudja, hogy ez egyesek számára úgy-ahogy megoldás lehet, de a közösség problémáit nem oldja meg. Ezért fordult el a beatkultúrától is, mert úgy érezte, bár energiákat kap tőle, de alapjában az is csak elfordítja őt a valós problémáktól. Álomvilágot kínál neki, ahol ideig-óráig ugyan kitombolhatja magát, de a körülötte sorjázó gondokkal kapcsolatban lényegében egyre érzéketlenebbé válik.

Pedig eleinte nagyon hitt benne. A rock and roll felszabadító erejében, az energiákban, amelyeket az a zene a generációjában keltett.

Azután rájött, hogy mindez valahol megmaradt a felszínen. Nem változtatott meg semmit, a hatvannyolcas nekirugaszkodást leszámítva nem tudott érdemlegeset produkálni. Csalódott, megint csak csalódott. Por, por kezdett el ismét belepni mindent, és elhatalmasodott a kiüresedetségi érzete. Ez lenne a szabadság, amelyet ez az új szellemiség kínál? Ez lenne az új esély valamiféle kibontakozásra?

Nem, maga is érezte, hogy mást kell keresnie. A szabadság fiaként, a beatkorszak gyermekeként másfelé kell tapogatóznia.

S ha van ilyen: akkor szólt bele a történetbe a sors. A látószögébe sodorta Kodály Zoltán tanítását, s az rabul ejtette őt. Akkor fordult a néprajz, a néptánc felé, amelyeket – legalább átmenetileg – biztos pontnak érzett.

Ám a dilemmák maradtak.

Mert hogy fogalmazza meg bárkinek azt az érzést, ami akkor gerjed benne, amikor végigmegy szülőfaluja utcáin, és a kint játszó gyerekek nem magyarul szólnak egymáshoz? Ott, ahol szlovák szót tíz évvel azelőtt még elvétve se hallott? Mit mondjon akkor, ha ezt szóvá teszi, még rá néznek furcsán oly sokan? S egyszeriben úgy érzi, valami menthetetlenül, visszatartathatatlannal olvad szét körülötte. Egy világ, amelyben addig nagyon otthon érezte magát.

Hogyan magyarázza el azt bárkinek is, hogy eddig azért volt büszke a szülőfalujára, mert ott kulturális élet, némi szellem is volt – igen, még a kocsmában is, még a borközi beszélge-

tésekben is? Hogy magyarázza el ennek a kis, naiv, értetlen Katalinnak, hogy benne egy olyan világ él, amelyben apai nagyanyja azért égette le a legtöbbször az ebédet, mert még főzés közben is olvasott? S ugyanezt tette tollfosztás, kukoricafosztás alkalmával is: egy-egy könyv mindig ott volt a keze ügyében. Hogyan mondja el, milyen éllel, mennyire tiszteletlenül vágott akkor, beszélgetésük közben László nevű barátja szavába is, aki végtelen nyugalommal afelé próbálta elvinni gondolkodásukat, hogy a falu, mint őserő, mint megszüntethetetlen összejt majd megold mindent, bepótol mindent, kárpótol mindenért? Milyen lendülettel bizonygatta neki, hogy egyrészt épp a faluról városba felkerült emberek a leggyökértelegebbek, legkiszolgáltatottabbak, a leginkább magukra hagyatottak a városban, ott a legkisebb fuvallat is elsodorja őket. Hogy éppen azt, amire annak idején a falujukban a legbüszkébbek lehettek: épp a tartásukat nem viszik magukkal. Néhányan közülük még dicsekszenek is a saját és családjuk gyorsított menetű asszimilációjával.

Úgy érezte, soha nem tapasztalt reáliák fala előtt áll.

Abban persze László barátjának igaza volt, hogy a falu az elmúlt évszázadokban valóban sok téren tartani tudta magát, még ötven évvel ezelőtt is. Csak mostanra a világ változott akkorát, hogy ez a mondat a súlyát veszítse. Úgy érezte, egyre inkább az volt a benyomása, hogy a modern kor változásai bedarálták a falut is, amely most egy évtized alatt többet változott, mint azelőtt három évszázad alatt. Mára teljesen kiszolgáltatottá vált, kiüresedett.

Hogy lehet erre felkészíteni valakit, kedves Katalinom? A nyelvváltásra, a kultúraváltásra... Arra, hogy a szövetkezetben, a faluban lévő egyedüli gazdasági egységben is már minden gyűlés idegen nyelven folyik. Először csak a tagság harmada kelt fel és ment el, majd a fele... Kiegy így belőlük mindenféle érdeklődés a közös dolgok iránt.

– Olyan banális, olyan fájdalmasan alacsony röptű mindez.

– Ez az életünk, Katalin... Beszélhetünk nagyzolóan az univerzum témáiról is, s tesszük is néha, csak ez valahol önáltatás. Nem feledkezhetünk meg a talajról, ami alattunk van: ha az nem szilárd, összeroppan minden.

– De mégis, legalább meg kellene próbálni... Felülemelkedni mindezen. Megegyezni.

– Katalinom, évtizedek óta ezt próbáljuk, nem vetted észre? De önbecsapás úgy elfordulni a valós gondjainktól, hogy közben nem tudjuk kezelni őket. Mert nem kétoldalú az ilyen igyekezet, tudod? Amikor megpróbáltunk nagyvonalúak lenni, a hatalom mindig csavart egyet a srófokon, s mi ilyenkor mindig hátrányosabb helyzetbe kerültünk. Pontosan így, ilyen forgatókönyv alapján kerülünk egyre mélyebbre és mélyebbre.

– A közös nyelvet kellene megtalálni...

– Arra törekednénk. De a másik oldal, a hatalom, a többségiek... Ellenérdekeltek, nem veszed észre?

– Ők miért nem akarják?

– Mert úgy gondolják, hogy ők vannak fölül. Erőt és hatalmat akarnak mutatni. Számukra mi kockázati tényező vagyunk, nem több. Talán bűnrel is, ez sem kizárt. De mindenképp biztonságosabbnak érzik, ha szétszednek bennünket. Korrumpálnak, megosztanak, eltüntetnek.

– De ti nem hagyjátok magatokat, ugye?

– Olyan ez, mint egy mese, kedves Katalin. Ugye, te sem gondolod komolyan ezt a kérdést? Szerinted épp a sérült gyökerű fától kell elvárni, hogy elsőnek kizöldüljön? S azt miért gondolod, hogy majd épp ezek a megtépzott emberek lesznek a világtörténelem első elvhű csapata? Olyan ugyanis még nem volt a világtörténelemben, hogy néhány Júdás ne akadt volna.

- De a Júdasokat kivetjük magunk közül...
- Persze, kedves kis naiv galambom. De mi lesz akkor, ha egy szép napon ők lesznek többen?
- Ilyen nem lehet.
- Reméljük, nem. Reméljük...

És zúgott a zene és kopogott a tánc. És hajnalra elfogyott minden bor.

A rossz álom

pedig folytatódott. Elcsattanó pofonok az utcán, néhány magyar szóért. Félreértés ne essék, nem azért, amit mondtál, hanem azért, mert magyarul mondtad. S ahogy az ilyenkor lenni szokott: jöttek a válasz-pofonok is. A magyar lányok otthon-bújó szégyene, amikor a városban kopaszra nyírták őket, mert az anyanyelvükön beszéltek. S az őket megbosszuló magyar fiúk nyers izgalma: amikor ők meg a szlovák erőszakoskodót verték laposra az egyik mellékutcában.

El tudod képzelni, milyen mindez? Nincs újságod, nincs iskolád, nincs könyved, nincs rádiód, nincs nyelved, nincs állampolgárságod. Ergo: nem vagy. S közben az harsog mindenhol, hogy véget ért a háború, véget az erőszak. Május 8-án elcsendesedtek a fegyverek, béke van végre és demokrácia. Olyan demokrácia, ahonnan milliókat zavarnak el szégyenletes körülmények között német vagy magyar voltuk miatt. Olyan demokrácia, ahol százazreknek nincs választójoga, mert nincs állampolgársága. A homo sapiens ellaposodott agyának demokráciája ez, legfeljebb. Arra pedig gondolni sem mersz, hogy lesznek olyanok is, akik – gyáván beszlisszolva a győztesek közé – még száz év múlva is büszkék lesznek erre.

Van, akit megtör ez a helyzet. Van, akit elbizonytalanít. Van, akiben mély félelmeket kelt.

Téged meg arra szorít, hogy ne add meg magad. Meg hogy ne félj! Benned az ősi erőt gerjeszti újra, az elemi, állati élni akarást, a győzni akarást.

Egyszeriben úgy érzed, hogy a fellegek fölé szállsz. Úgy érzed, hogy ott voltál mindenütt, ahol bármi fontos történt veletek. Ott Mohácsnál és Muhinál, ott Doberdónál és Trianonban is. Te futottál Ciano gróf után egy kopott katonai térképpel, és Sztálinhoz is te repültél el annak idején. Téged internáltak, és bizonynal téged is tüntettek ki, a Dunába is téged lőttek, és Sopronkőhidára is téged hurcoltak el. Ugyanakkor arra is emlékszel, hogy a fasiszta szlovák parlamentben egyedül te szavaztál annak idején nemmel a zsidó törvényekről – s álmodban sem gondoltál arra, hogy egyszer még ez is terhelő vád lehet ellened. Mert magyar vagy. Ahogy a téged halálra ítéelő bíró mondta: csak egy magyar.

Egyszóval mindig és mindenütt vállaltad a sorsközösséget a meghurcoltakkal, nemzedet tagjaival, s nem tehetsz mást most sem, ha meg akarsz maradni, és magadnak akarsz megmaradni.

Igen, csak ezt teheted ebben a szerencsétlen pillanatban is, amikor öten vesznek körül egy mondatért, amely kiszaladt a szádon, s amely nem szlávul hangzott el. Ott imbolyog a csapat körülötted, és te abban a pillanatban arra gondolsz, hogy többször is találkoztál már ezekkel az emberekkel. Ismered jól őket, barátok persze nem vagytok, de a kapcsolatotok eddig tisztességes, korrekt volt. S most ők akarnak rendre utasítani, ők akarnak néhány nevelő célzatú pofont lekeverni neked. Azt is érzed, azt is biztosan tudod, hogy a büszkeséged ezt nem engedi. Eddig meg tudtatok egyezni békével mindig. Örület ez, valahol a civilizáció végső mezsgyéje, amikor egy mondat miatt, néhány magyarul kimondott szó miatt most meg véresre akarnak verni. Ahogy elnézed az erőviszonyokat, meg is teszik, mert bár elszánt vagy, és semmilyen körülmények között nem vonulsz vissza, ők egyszerűen többen vannak.

Arra már gondolni sem mersz, hogy mindez lényegében azért történik, mert valakik bele-sodorták ezt a népet, ezt az országot egy felelőtlen háborúba, hogy azután látványosan elveszítsék azt. S a magukat demokratikusnak mondó nagyhatalmak most ártatlan embereket dobnak oda áldozatul, kiszolgáltatva őket mindenféle beteg nacionalisták kénye-kedvének. Akik közül többen ezerszer vétkesebbek, mint ti, akik közül sokan harmadrangú Tisopribékek voltak, csak most egyszerűen zászlót váltottak. Örület ez, hihetetlen örület. S történik mindez békeidőben, az öntelt győztesek nagyobb dicsőségére.

Azt pedig senki ne dörgölje az orrod alá, hogy mindez valamiféle bécsi döntések miatt van! Mert a bécsi döntések is nagyhatalmi döntések voltak, ugyanúgy, mint a trianoniak, amelyek meghozatalához neked személy szerint semmi közöd nem lehetett. Ám ha már erről van szó, azt is el kell mondanod, hogy a sokat ragozott bécsi döntések a két nemzet között jóval igazságosabb határokat húztak meg, mint a trianoni döntések. S ezekbe a határokba a legitim csehszlovák tárgyalóküldöttség – épp Jozef Tiso vezetésével – 1938-ban öt város státusa híján bele is egyezett.

Azt sem tudod elfogadni, azt az álszent álláspontot sem, hogy a történelem az ő filozófiájuk szerint 1918-ban kezdődött, s minden olyan nézet, amely nem fogadja el az akkor kialakult hamis rendezést, ember és Isten ellen való véték lenne. Már pedig azok, akik most itt állnak feldúlt arccal veled szemben, pontosan így gondolkodnak. Persze, ez nemcsak az ő felelősségük csupán, hanem mindazoké, akik ilyen helyzetbe manőverezték bele őket. Akik arra hergelték őket, hogy ha te bizonyos jogokat kérsz magadnak, azzal ellenük vagy, azzal tőlük veszel el valamit. Minden józan ember tudja, hogy ez nem így van. S azt is tudja – még ha most átmenetileg el is akarja tagadni előled –, hogy neked ugyanolyan jogod van élni ezen a földszávon, mint nekik. Te nem kérdőjelezed meg, hogy ők miért használják csakis és kizárólag a saját anyanyelvüket, de nem fogadod el azt sem, hogy ők tegyék ezt veled szemben, és mint egy fegyvert, ultimátumot szorítsanak a homlokodhoz: vagy a mi nyelvünkön beszélsz, és megtagadod önmagad, vagy el kell innen menned. S ha nem teszed meg magadtól, majd mi elűzünk innen.

Szerencsétlen, paranoiás helyzet, gondoltad akkor. Idáig jutottunk, idáig süllyedtünk a nagy elveinkkel és világmegváltó nekifeszüléseinkkel. Minek is ezek a nagy elképzelések, ha az eredményük totális csőd csupán, gondoltad volna, de ekkor idejében megfékezted gondolataidat: akkor hal meg igazán az ember, ha már álmai sincsenek, ha már neki sem mer veselkedni a világnak. Ha már eleve feladja azt a készletét is, hogy legalább néhány millimétert változtasson ezen a világon.

Hirtelen az is eszedbe jut, mennyi mindent tettetek együtt ezekkel az emberekkel. Nemcsak egyszerű kapcsolatban voltatok, hanem üzleteltetek is, segítettétek egymást, ha kellett, sőt, egy városi ügyben még a városházára is közösen mentetek el deputációba. És akkor sem voltatok mások, ők akkor is csapnivalóan beszéltek a te nyelveden, és mi tagadás, te sem valami fényesen az övékén, de eszetekbe nem jutott volna ezért pofont adni egymásnak. Akkor hát mi változott meg, kérdezhetnéd magadtól és tőlük is szégyenkezve, mert ráérzel arra, hogy ezzel a pofonnal valami szégyenletes indulhat el, valami nagyon rossz és visszafordíthatatlan. Egyfajta kizárás a Paradicsomból, a remény újbóli tragikus elvesztése, hogy itt valami szebb és jobb is kialakulhat egy szörnyűséges háború után.

Arra is szeretnéd őket emlékeztetni, hogy a visszacsatolás után, az általuk oly mélyen kifogásolt bécsi döntés után ebben a városban senkinek a haja szála sem görbült meg. Itt senkit egy hangosabb szó sem ért nemzeti hovatartozása miatt. Istenem, mennyit durvultak a viszonyok pár év alatt egy ilyen kis szigeten is, mint ez a szerencsétlen város!

A háború, ez a szörnyűséges fenevad a legrosszabb, állati énünket szabadította ránk, gondolod ekkor, s már azt sem tudjuk, hogyan lehetne ebből az örült helyzetből kikerülni, hogyan lehetne legalább az emberségünk csiráit megőrizni. Mert arra is el voltál szánva, hogy megalázni nem engeded magad: ha itt egy pofon elcsattan az ő oldalukról, biztos, hogy azt viszonzni fogod mindaddig, amíg a túlerő le nem gyűr. Igen, abban biztos vagy, hogy az első pofonnal valaki itt kizárja magát a civilizációból, az emberiségből. S azokkal az érvekkel sem tudsz mit kezdeni, hogy ugyan mit nyögdécselsz itt, apróság ez az egész, egy-két steril kis pofon elhanyagolható mondjuk, a fejszével való lefejezéshez, a falhoz állításhoz vagy a gázkamrához képest. Persze, valakiknek ez is érv lehet: el kell ismerned, hogy „dicső” husza-

dik századunk vastagon gyártott itt mindenféle örült összehasonlítási alapokat – de mindez itt és most egy fabatkát sem ér. Az ember, a civilizált lény önállapota az egyedüli, ami számít.

Ezt érzed, s üvöltenél kínodban, hogy uraim, álljunk meg itt, ezen a ponton. Miféle dolog ez, hová süllyedünk már megint, hogy a legembertelenebb megoldások válnak példává, hasonlítási alappá? Hiszen ebben a pillanat-burokban csak mi vagyunk itt, ti és én, a mi kapcsolatunk és a mi esélyeink. Senki más rajtunk kívül – mondanád, de érzed, szinte látod, ahogy bevigyorog a köztetek levő térbe egy Adolf nevű kísértet, aki szinte táncot jár egy Josziffal, s hozzájuk társul még az álszent Tiso meg valami Szálasi nevezetű szekundáns. Ott van egy Beneš nevű szalajtott félörült is, aki belehülyült abba, mennyire a bolondját járatják vele a háború előtt és alatt. Valami nagyon elromlott itt bennetek és közöttetek, érzitek ezt, te legalábbis nagyon a tudatában vagy ennek, s kedved volna odaüvölni nekik, hogy uraim, álljunk meg, itt tényleg álljunk már meg, ezt nem lehet örökké csinálni, ennek egyszer végét kell vetni. Ennek így nincs értelme, egyszer ezt el kell vágni, egyszer be kell fejezni! Talán most, talán éppen itt.

Ez most tényleg egy alkalmas pillanat, amelyet nem szabadna lebecsülni, mert ebben a történés-burokban csak mi vagyunk jelen, ti és én. Ide beszélhet bárki, de a felelősség csakis a miénk, azért, ami itt történik, csak mi leszünk okolhatók.

Szeretnéd odaordítani nekik, hogy uraim, elég, páni stačilo, eddig és ne tovább! Azt is szeretnéd odakiabálni feléjük, hogy számodra nincs különbség kis állatiasság és nagy szadizmus között, s az embertelenségre soha sehol nem létezhet felmentés. Igen, szeretnéd odaüvölni nekik, hogy uraim, ez itt a határ, amit nem szabad átlépniük, mert különben ismét elszabadul a pokol. Ne feledkezzünk el arról, hogy ebben a pillanatban mi írjuk a történelmet, mi, kizárólagosan mi, ezért soha nem okolhatunk majd mást!

Mindezt szeretted volna kiüvölni magadból, ha szóhoz jutottál volna, ha levegőhöz jutottál volna. Csak hát akkor, ott, abban a pillanatban éppen nem te voltál az, aki szóhoz juthatott, téged itt nem kérdezett senki. Pedig nagyon szeretted volna elmondani nekik, hogy emberek, nézzetek magatokba, és lássátok be, hogy éppen ebben a helyzetben és éppen ennek a mondatnak a befejeztével itt nem lehet nyertes, ne hagyjátok becsapni magatokat, itt csak vesztesek lehetünk mindnyájan. Hiába is lennének a nagy röhögések, a „jól megadtad neki” felkiáltások, az igazi hülyék, akiken csak nevetni lehet, mi lennénk mindnyájan.

S egyszerre valami furcsa történik veled. Egy pillanatra azt hiszed, hogy ebben a perc-burokban mégis csak képes vagy megállítani a történelmet. Igen, az öt ökölbe szorult kéznek szuggerárod, hogy éppen ebben a helyzetben, éppen ebben az állati beszorítottságban, ahol nyolcvankilós húscsomagok ugranak egymás torkának, valakik hiányoznak közületek: a felbujtók, a legnagyobb bűnösök, akik így szembeállítottak benneteket. Igen, az uszítók, akik egyre nagyobb indulatokat gerjesztenek körülöttem, s a hatalom, amely hazugságokkal szór körbe titeket, és kitalációival a gyűlölet tengerét szítja bennetek. Nem a tisztító, de a mindent beszennyező gyehenna tüzét. Ezt is szeretnéd elmondani nekik, mindazoknak, akik itt lihegnek most körülöttem, öten egy ellen, és a könnyű zsákmány, a könnyű konc ígézetében készek arra, hogy mindent megtegyenek. Az anyjukat is megtagadnák most, annyira elvakította őket a gyűlölet.

Egy pillanatra még azon is elgondolkodsz, hogy miféle mefisztói erő gerjeszti újra a hasonló eseményeket, termeli újra a brutalitást, az erőszakot, az embertelenséget, és nem tudsz mást mondani, minthogy az őszintétlenség, a felsőbbrendűség gögje, a hazugságok, az örült beidegződések, a problémákkal szembe nézni nem akarás, a gyűlölet, a korlátoltság és a butaság teheti mindezt. A mérhetetlen primitívség úgy nő körül titeket, mint valami elátkozott folyondár, átkarolja a karjaitokat és nyakaitokat, beszívódik a szívetekbe, az agyatokba, a sejtjeitek közé. És ebben a pillanatban azt is látod magad előtt, ahogy ezek a mocsárbűzös

indák feltörnek az emberek koponyáját, és behatolnak a sejtjeik közé, az izmaikba, az ereikbe, az idegpályáik közé, és az emberek idomított majmokká válnak hatásukra, robotokká, engedelmes kiszolgálókká. Ebben a képben azt is érezned kell, hogy esélyed sincs a hasonló helyzetek megoldására, itt és most belülről látod a történések mozgatórugóit, és ez a látvány eléggé lehangoló. Azt is látod, hogy milyen kiszolgáltatott és esélytelen vagy közöttük, mint egy kikötött rab, és úgy érzed, hiába minden belső tartás, a veled szemben álló erőszak egyébként is érzéketlen mindennemű erkölcsi kategóriák iránt. Érzed, hogy ez a belső hang is megcsal téged, éppen itt és ebben a kulcspillantásban csal meg, mert azt súgja neked, hogy te, aki most a feltartott arcodra kapod a pofonokat, te vagy itt az erkölcsi győztes. Sejtet csak talán, hogy ez is önáltatás, mert ha ezek történetesen agyonrugdosnak itt téged, akkor mihez kezdesz majd az erkölcsi győzelmeddel?

Megpróbálnád velük megértetni, hogy ebből a helyzetből, ebből a szerencsétlen helyzetből a kiút csakis a megigazulás iránya lehet, a bűnök megnevezésének, bevallásának, jóvátételének és a kölcsönös kiengesztelődésnek az útja. Abban biztos vagy, hogy ennek az állapotnak el kell jönnie, mint ahogy abban is, hogy most még nagyon messze, fényévekre vagytok tőle.

És ekkor, váratlanul, mintha a jövő szele csapna be irracionális erővel ennek az áldatlan körnek a közepébe, egy pillanatra mintha elszökne a levegő közületek. Ott álltok a hatalmas, hihetetlen vákuumban, nézitek egymást, és egyre kevésbé értitek, mi történik veletek. És egyszer csak elkezditek szégyellni magatokat, érdekes, te is szégyelled magad a helyzet miatt, s miattuk is, sőt, az egész város miatt szégyenkezel, ahol mindez megtörténhetett egyetlen árva magyar mondat miatt. Ők is, mintha megéreztek volna valamit ebből a szégyenből, vagy éppen bennük is hasonló gondolatok fogalmazódhattak meg, nem tudhatod, de arra emlékszel, mennyire riadtan néztetek hirtelen egymásra, mennyi értetlenséggel döbbsentetek rá a helyzetre, és egyszeriben azt tapasztaljátok, hogy sűrű, és pissenés nélküli csend van közöttetek. És ekkor már semmit nem értetek az egészből, te sem és ők sem, mint ahogy nem ért semmit az egészből az a jó harmincfőnyi nézőközönség sem, akik söröspohárral a kezükben, a jó hecc reményében jöttek utánatok az ivóból. Igen, számukra ez nem volt több egy jó kis balhénál, a szórakozás egyik formájánál, buli volt csak számukra, amelyben még heccelhetik is a résztvevőket, durva megjegyzéseikkel még tüzelhetik is pofozóid dühét. Nem értenek semmit az egészből, ám te akkor, abban a pillanatban, ott érted meg egy szempillantás alatt a Messiást, a Pilátusok előtt időtlen idők óta álló Embert, és várod, szinte várod, hogy a vesszőzés után neked is valamiféle töviskoronát nyomjanak a fejedbe, tövisből, izzó fémből, mindegy. És azt is tudatosítod ebben a helyzetben, hogy ekkor nem a fájdalom, nem is a kiszolgáltatottság, hanem a reménytelenségnek a szétrobbanó érzése taszít majd térdre, a lángoló felismerés, hogy most már bizonyos, hogy az ember, ez a beképzelt, magát a teremtes koronájának képzelő lény kívülről nem váltható meg, csakis és kizárólag belülről.

Igen, ebben a pillanatban nagyon tisztán látod, hogy a nagy kérdés továbbra is úgy hangzik: képesek vagyunk-e megváltani önmagunkat. Képesek vagyunk-e a hajunknál fogva kihúzni magunkat a mocsárból, képesek vagyunk-e fölülemelkedni önmagunkon? Ez az egyedüli lehetséges út, érzed meg akkor, abban a pillanatban, nem holmi puccsok vagy világforradalmak útja. Aki azokban hisz, végső soron semmit nem ért meg sem az emberből, sem a világból. Ám ez a felismerés – s ezt is tudatosítanod kell – ebben a pillanatban egyedül csak számodra értékes, mert itt és most képtelen vagy arra, hogy bárkin is segíts, sőt, ebben a pillanatban magadon sem tudsz segíteni. Itt és most arra vagy képes csupán, hogy lásd az összefüggéseket, a történéseket: a hajnalban a katonák által körülvelt falvakat, az autókra erőszakkal feltuszkolt embereket, a bevagonírozott tízezreket, a huzavonákat, az asszonyok szívet tépő sírását és a férfiak ajkának konok összezáródását, halld a fogak csikorgását. S lásd az ujjhegyeket is: igen, az ujjhegyeket, amelyeket azokban az időkben a leginkább féltetek, mert közömbösen rátok böktek, és közben a borostával körülött szájuk rátok rivalltak:

indulás! Lásd a fegyveres fiatalokat vagy a fasiszta rendszer nyálas kiszolgálóit, akik most egyszerűen átlovagoltak egy másik ideológiára, és durva nacionalizmustól csöpögve végzik el kegyetlen ridegséggel mindazt, amit onnan, fölülről megparancsoltak nekik. Pontosabban nem is várnak ők különösebb parancsot senkitől, a világ most ilyen: egyszerűen csak szabadjára engedik a bennük lakó állatot, és nincs hatalom, nincs eszköz, amely ennek gátat szabna.

És benned még meg sem fogalmazódhattak ezek a gondolatok, még testet sem ölthettek a fő kérdések, máris odafurakodott elébük egy nagyobb dilemma, amely mindent háttérbe szorít: miért mindenki belénk törli a lábát? Hibákat elkövettünk mi is, de nem többet, mint mások, mondjuk, a szomszédjaink. Mi indokolja tehát, hogy a szemünkbe röhögjenek? A szláv testvériség, amely most torát ülheti? Sztálin zsíros mosolya, aki filmet mutatott be a 45 telén szétlőtt Budapestről a csehszlovák delegációnak, röhögve kérdezvén őket, hogy szerintük ez elég volt-e a magyaroknak? A sugallat, hogy a szlovákok megúszhatják az egészet, ha felkötik addigi vezérüket, Tisót? S azt nem látja senki, hogy végső soron ezeket a szerencsétlen kis népeket így sodorták értelmetlen helyzetekbe, és így játszották ki őket ismét egymással szemben?

De erre nem tudsz választ adni. Látod a kitelepítésre szántak kezében a rettegett fehér cédu-lákat, amelyekre valaki éppen az ő nevüket írta fel. Látod a riadt tekinteteket, a visszafojtott könnyeket vagy épp a visszatartathatlan erővel feltörő, hisztériás zokogást. Látod az öreg, görbe hátakat is, nézed a fűtetlen vagonokat a dermesztő hidegben, s látod magad körül a közönyt, a fásultságot. S megtapasztalod, ki tudja hányadszor, a félelmet.

És egyszer csak felszakad a pillanat, szétrobban a mindent körbeölelő vákuum, s a földöntúli szférákból egyszeriben a földre hullasz, a kör közepére huppansz, a pofozásra lendülő öt pár ököl elé, és várod az újabb ütest. És már azt is igyekszel bemérni, hogy vissza tudod-e adni, vagy megadod magad a sorsnak, és védtelenül elszenveded, lesz, ami lesz, amikor – szinte hihetetlen –, épp a veled szemben álló, a legdühösebb tekintetű ereszti le a karját, és lép oda hozzád.

A többiek pedig, a söröskorsósok, már várják az újabb attrakciót, lesik az újabb kelet-európai show-t, a nagy cselt, az alattomos dzsúdó dobást vagy a ravasz, oldalról jövő ütest. Előre büszkéek a jelenetre, és már előre nyáladznak, csámcsognak az örömtől, ahogy elképzelik, hogy fogják ezt az egészet majd elbeszélni a barátaiknak, mondjuk, vasárnap délután a futballpályán. Már szinte hallják az izgalomtól telt szavakat, adtunk neki, igazán adtunk neki eleget, és beleképzelik majd magukat mindenféle kemény öklű cowboyok szerepébe. Ne félj, megemlegeti ez még sokáig, amit itt kapott, mondják már képzeletben egymásnak, megtanítottuk a törvényeinkre, egyet se félj, ez nem felejtí el egykönnyen a mai napot. Ez most már kezes jószág lesz, hisz magam idomítottam, láthattátok. Igen, már azt is látja, amint hősöket faragnak magukból, sőt, a hatást növelendő, egymásnak is kontráznak majd: láttam a jobbhorgodat, de te is emlékszel az én balegyenesemre, ugye? Akkorát ragasztottam az állára, hogy olyat még a filmhíradóban sem látsz akármikor! Az volt a pecsét a leckén, amire tanítottuk őt, hogy el ne felejtse, hogyan kell irányunkban viselkednie. Hát persze, pontosan úgy volt, ahogy mondod, még a csont recsenését is hallottam, lesz majd a válasz. Igen, klasszikusan (Istenem, hogy meg lehet gyalázni ezeket a gyönyörű szavakat!) szép ütés volt, kétség nem férhet hozzá.

Így morfondíroznak körülöttetek a borókapálinkába áztatott agyak, és már újra nekifeszülnek a testek, hogy valóra váltsák az előbb még csak gondolatban körvonalazott mozdulatokat. S te még – szinte az utolsó lehetőség jogán – arra is gondolsz, hányszor mondták sokan, fontos emberek, hogy vége van a háborúnak, most már nyugalom lesz végre, béke és szeretet uralkodik majd mindenütt.

És akkor, amikor már szinte elrugaszkodnak a megfeszült testek, amikor már majd kilőnek a robbanni kész izmok – akkor a legdühösebb valami érthetetlen dolgot tesz. Talán ő sem tudja, milyen indítatásból, de karon ragad (te nem bízol benne, elhajolsz a mozdulat elől, de miután látod, nem ütni akar, megnyugszol), s ütés helyett húz maga után, kifelé a gyűrűből. A többiek is csodálkozva néznek, mindenki hitetlenül mered a képre, mígnem az a legerősebb közülük azt mondja:

– Menj el!

Nem érted, mi történik. Egy pillanatra megkövülsz, azután gyorsan védekező állásba helyezkedsz, mert azt hiszed, éppen ez a trükk, amivel el akarja altatni a figyelmedet. De ő határozott hangon megismétli:

– Tűnj el! Menj haza!

Senki sem érti, mi történik, talán ő maga sem, s te óvatosan megindulsz, nem nézel vissza, úgyszólván látod a csalódott tekinteteket a hátadban, az értetlen összenézéseket. Talán azt is, hogy a dühös képű nem futamodik meg, hanem visszalép, és keresztülmegy a sorfalon. A többiek elhúzódnak előle, ő nem néz egyikükre sem, leszegett fejjel csak a földet nézi, majd odamegy a pulthoz, és egy deci pálinkát kér. A csapos gyorsan teszi elébe az italt (látta az előbbi pofonokat), ő meg egyszerre, hirtelen lendülettel nyeli le a szeszt, valami pénzt dob az asztalra, s aztán megint csak szótlánul – az ismét megnyíló tömegben keresztül – eltűnik az egyik mellékutcában.

Újabb próba, lendület, jókedv – a közelgő tévészerreplésre készültek. Sokan voltak. Ilyenkor, a felszálló ágban, sok ember csapódott hozzájuk. S a beígért külföldi út lehetősége is nagy húzóerő, akárhogy vesszük, még a legkomolyabb hazai sikerek után is.

Gáspár akkor megint reménytelennek érezte a munkáját, magánéletében is szélcsendesebb időszak állt be. Egyszerűen, jó időszak volt akkor, teljes erőbedobással dolgozott, s hajtotta a többieket is.

A csapat persze, nem volt homogén. Volt közöttük olyan, aki azt akarta, amit ő: jónak, jobbnak lenni. Lehetőleg a legjobbnak a saját kategóriájukban. Azután voltak olyanok is, akik előnyöket láttak ebben a munkában: utazásokat, a pluszpénzhez jutás lehetőségeit. De olyanok is akadtak, akik mások miatt jöttek ide, barátjuk, párjuk vonzotta őket a közösségbe. S olyanok is voltak bizonyára, akik megbízatásból jöttek közéjük. A rendszer mindenkiről mindent tudni akart.

Ő a forrás fenntartását, az addig megőrzött kulturális érték fennmaradását is fontosnak tartotta.

Mert ők kisebbségi társadalom. Mert ők ebben élnek, mert ebben élhetnek csak. Nincs államuk, nincsenek közjogi intézményeik, nincs jogi váz sem, amely megtartaná őket. Csak erkölcsi váz van. Tudják, érzik, hogy kultúrájuk eltűnése csak az első lépcsőfoka lesz közösségük eltűnésének. Bár ebben a társadalomban még ez is bonyolultabb: sokan közülük azt is sejtik, hogy kultúrájuk, kisebbségi létük felvállalása nemcsak az öntudatuk kifejeződése, hanem a hatalommal való szembenállás is. Mert a hatalom sem azt akarja, hogy megmaradjanak.

Azt mondják el a tánccal, a verssel, hogy mi mások vagyunk. Nemcsak az ideológia mindenestül festékével leöntött, egyedként azonosíthatatlan tömegcsapat, hanem valami más. Valami egyedi. Politizálni nem engednek, nem engednek szabad, cenzúra nélküli létet sem.

Akkor oda kell visszanyúlni, ahová még lehet: a népdalokhoz. A néptánchoz.

A folklórhoz.

Nem azért, mert ez a minden, hanem azért, mert ez ebben a helyzetben a szabadság piciny terepe. Ezt még lehet, ennyit még enged a hatalom is.

S ráadásul őket választották ki a francia vendég szakemberek, nem sokkal az országos népművészeti fesztivál után. Jött is a meghívás, Avignonba, egy ottani fesztiválra. A csapatban magasra hágott a lelkesedés.

A döntés viszont sokáig elhúzódott. Nem kapták meg az engedélyeket, amelyek nélkül lehetetlen volt mozdulniuk.

Már ott is felvetődött a kérdés, Gombaszögön, az országos népművészeti fesztiválon, de akkor még nem döntöttek. Neki legalábbis váltig az volt az érzése, hogy jókora sumákolás folyt ott a nagy szuszogások és mély kolbászések között. Ott még senki nem mondott nekik semmi biztosat – vagy senki nem akart nekik mondani semmit, bár a legvalószínűbb mégiscsak az, hogy a szervezők akkor még tényleg nem tudtak semmit mondani. A politika, a hatalom döntött ebben is, ez akkoriban komoly politikai kérdés volt. Egy ilyen csip-csup történetről, egy népművészeti csoport franciaországi kiutazásáról is politikai szinten kellett dönten. Mert mi lesz, ugye, ha...? S akkor ki vállalja a felelősséget?

A sok ha után pedig a paranoiás képzelgések elképzelhetetlen sora következett. Legalábbis az elvtársak fejeiben. Mert mi van, ha valamit mondanak például a francia sajtónak, ami nem rendszerkonform? Vagy valamelyikük kint marad. Esetleg az egész csapat emigrál, volt már olyan is. Vagy netán...

A dicső rendszer rettegő agyai rémtörténetek kiagyalásában fölülmúlhatatlanok voltak. Így aztán nem is mondhattak nekik semmit sem az illetékes politikai atyaúristen rábólintása nélkül. Mert ugye, a felelősség... Egy diktatúrában minden politika. Hiába volt mindenféle szakmai érv, azt mindenki tudta, hogy a központi ideológiai titkár dönt majd ebben az ügyben is. A nagy kommunista illetékes, a funkcionárius primissima. A helytartója, magyar besoroztja csak tolmácsolja a döntését.

A magyar elvtárs pedig most is késett, szokása szerint. Senki nem tudta, mi történik és miért, de az elvtárs késett, és ettől összezsugorította magát mindenki a szervezők közül.

– Nem jött még meg – fontoskodtak –, most mit csináljunk? Elkezdjük nélküle a műsort vagy várunk még, hátha befut?

Pedig már most is csúszunk legalább fél órát, nem kellene visszaélni az emberek bizalmával, mert bár egyelőre nyugodtan ülnek a tűző napon, de egyszer csak elpattanhat a húr bennünk. Az emberek ugyanis kiszámíthatatlanok, s bármi bármikor megeshet. Ettől tartanak a pártközpontban is, ezért küldik ki ide is az illetékes elvtársat, nem mintha azt annyira érdekelné a művészet, hanem hogy itt legyen, prezentálja a hatalom – úgymond – érdeklődését, de jelezze is egyben mindenkinek, hogy látunk mindent, hallunk mindent, rajtatok tartjuk a tekintetünket.

– Nem jött még meg – súgta oda neki megint valaki. – Lehet, hogy direkt cukkol bennünket, vagy éppen tesztel, mit teszünk az engedélye nélkül, mennyire merünk önálló döntéseket hozni nélküle, a rábólintása nélkül...

– Nem hinném, hogy ilyen olcsó trükkhöz folyamodra, hiszen egy komoly ember – mondta erre félhangosan más, pontosabban hangosan suttogva, de azért olyan erővel, hogy többen meghallhassák, s valaki közülük majd visszamondhassa a fontos embernek, hogy igen, volt itt valaki, aki megvédte őt egy fontos helyzetben, egy érzékeny időpontban. Amikor távollétében valakik már rosszat kezdtek róla gondolni, ő kiállt mellette.

– Esetleg ha... – szólalt meg aggódva egy újabb valaki – ...ha valamiféle előre nem látható dolog történt, akkor talán érthető...

Ez felhívás volt a gondolatok csapongására, sőt, az autonóm cselekvésre is. Néhányan, akik ismerték, arra gondoltak, talán mégis ott ragadt inkább a nőjénél, akiről már olyan régen suttoztak.

– Vagy valami más, fontosabb intermezzo jött közbe – csapott újra a felszínre a rendszer-konform aggódás.

– Talán éppen a székéért kell megküzdenie ezekben a percekben, az ember soha nem tudhatja, mikor üt ki egy újabb hatalmi harc közöttük. Előre nem lehet látni – okoskodtak néhányan –, mikor kell némi udvarlással, hízelgéssel vagy akár néhány ügyes sakkhúzással megtámogatni az esetleg meginogni látszó posztot.

Ezt mondták a tekintetek, e körül serénykedtek az agyak, de a szájak csendben maradtak. Mindenki gondolta a magáét és aggódott, no, nem az illetékes elvtárs miatt, hanem saját maga miatt. Mert mi lesz, ha nem jól sül el ez a mai fesztivál, akkor mi lesz velük? A múltkor is, néhány fafejű amatőr színjátész éppen akkor és éppen ott, a legrosszabb módon akart forradalmaskodni. Komáromban, a Jókai Napokon, ahol mindig is voltak szolgálatos fülek. Az is bizonyos, hogy itt is vannak, közöttük is vannak talán többen is, még az is meglehet, hogy egymást is ellenőrzik, és egymásra is jelentenek – de szólni nem szól senki, a fogaikat összeszorítják, vagy tépik velük a zsíros virslit, amelynek a leve ott csordogál végig a szájuk szegletében. És elégedettek, hiszen...

...elégedettnek mindenképpen elégedettek lehetnek, ők legalábbis úgy érezték, hogy mindennek ellenére, mindenféle ellenszél dacára létrehoztak valamit, ami érték számukra, hiába nem akarja ezt az állam. Hiába szeretné, hogy legyenek csendben, ne nagyon mutogassák magukat, ők azért létrehoztak egy olyan művészetet, amelyet már nem lehet eltitkolni. Igen erről van szó, ezt már nem lehet a szőnyeg alá söpörni, ez létezik, viszi magát előre, és – maguk is meglepődtek rajta – tömegeket vonz. Talán ez lehet az elvtársak félelmének igazi oka, ez a tömeges jelenlét a fellépéseiken, mert ez a rendszer úgy látszik, mindentől fél, de a leginkább önmagától, önmaga gyengeségétől, kicsiségétől, ezért nem mer szembenézni a tömegekkel.

Pedig a hajnalok hajnalán, jó száz évvel ezelőtt úgy kezdte maga is, nyíltan, a munkás-tömegekre támaszkodva. De hol van ez már attól az állapottól, hol vannak a mai eszmék azoktól, amelyek akkor sokak lelkét megemelték? Ez már csak egy mesterséges, bürokrata hálózatra épített Patyomkin-társadalom. Itt már mindenki csak behúzza a nyakát, és teljesíteni igyekszik a feladatot, amelyet rá mérnek, sőt néha, a konkurenszeket is túllihegve, a ki sem mondott, csupán érzékeltetett vagy vélt elvárásokat. Igen, a szent tehén, az ideológia, amely pusztán fantazmagóriákból áll, de azt is mondhatnánk, hogy értelmetlen frázisokból, amelyeknek már semmi közük nincs a valósághoz, az uralkodik fenséges ürességével mindenütt. Persze, azt nem engedheti meg egyikük sem, hogy látványosan, nyilvánosan szóljon ez ellen a kikent-kifent álvalóság ellen, így inkább mindenki eljátssza a rituális játékot, amely szerint legalább látszólag komolyan veszi az egészet. Belülről azonban összecselez és összehamisít mindent, amit lehet, s büszke arra, hogy silány trükkjeire nem jön rá senki.

De lám, a blöffök és a számok ellenére, az elvtársi akaratok ellenére mégis van néhány dolog, ami működik, legalábbis egyelőre úgy tűnik. Az emberek élni akarnak, ezért kreatívak, a világ is fenn akar maradni, ezért szinte magától, sőt, néha úgy tűnik, az elvtársak akarata ellenére – araszolgat előre. És ettől az elvtársak boldogok, majd összezsínálják magukat. Mindez a jó utat sejteti, az ideológia igazát erősíti meg bennük, amiben egyébként alig hisz már valaki. Az éberségről azonban nem lehet lemondani, áll újra vigyázzba bennük az elvtárs, mert itt van ez a massa, ez az ellenőrizhetetlen tömeg, amely kiszámíthatatlan dolgokra is vetemedhet.

Hirtelen Gáspárnak is eszébe jutott az a délután, amikor behívták a pártközpontba, hogy beszámoljon a tevékenységükről. Sőt, azt is hozzáfűzték, hogy vegye ezt megtiszteltetésnek.

Előbb azonban szépen végig kellett ülnie a gyűlést, és végighallgatnia, hogy az elvtársak mivel szórakoztatják magukat. Megtudta tehát, hogy végső soron száztizenkettő egész hat tized százaléknyi a javulás mindenütt – a kultúra területén is! (Csak azt tudná, hogyan lehet a kulturális teljesítményt tizedes pontossággal kiszámolni; a teljesítményt persze nem is, csak a színpadon eltöltött percek számát, mintha az számítana). A kétórás szófolyam végén egyszer csak azt hallotta, hogy most pedig az elvtárs (ez lenne ő) beszámol a munkájáról. Sejtette, hogy ennél a momentumnál volt apósa árnyéka érte utol, de nem lepődött meg már semmin. Annál is inkább nem, mert a zöldasztalnál (igencsak szép, klasszikus zöld volt az az asztal) sokan ültek, s most minden tekintet reá meredt. Ő meg egy pillanatig azt sem tudta, mit is mondjon ebben a helyzetben, nyögött csak egyet, kedve lett volna néhány osztályidegen mondatához is, de a realitásérzéke még nem hagyta el teljesen. Visszafogta hát magát, s valamit a kultúra fontosságáról kezdett el papolni.

Éppen egy hete volt az új műsorunk bemutatója, amelyen az elvtársak közül egyikük részt is vett. Na már most, az az egy talán megsejtett egyet s mást abból, miről is akart szólni az előadás, amelyet a második világháború befejezésének negyvenedik évfordulójára hoztak össze. A fasizmus szörnyű voltáról szólt természetesen, amint azt nem elégszer hangsúlyozzuk társadalmunkban. S hogy voltak ott nehezen értelmezhető utalások vagy akár félreérthető részek is? Célozgatások valamiféle kitelepítésekre? Hát igen, kitelepítések voltak, azt senki nem vonhatja kétségbe, de mivel mindannyian tudjuk, ha én most itt bevallanám, hogy ez volt az igazi célunk, hogy erre emlékeztessünk, akkor önök bizonyára azonnal betiltanák nemcsak az előadást, hanem az egész csoportot. Így tehát eljártsszuk az ilyenkor szokásos koreográfiát: mivel mindannyian tudjuk, miről van szó, én most egy fél óráig mellébeszélék majd, bevetek mindenféle szocialista pudingszövegeket, önök meg úgy tesznek, hogy mindezt értik és elhiszik. Sűrűn bólogathatnak is hozzá, vághatnak értelmes arcokat, hogy mindezt mélyebben át tudják élni, a végén pedig adnak majd néhány kamu feladatot, amelyet beleveszünk a jegyzőkönyvbe. Mindezt elvégezve akár el is feledkezhetünk arról a névtelen feljelentésről, amelynek alapján ez a felelősségre vonás itt, most megvalósul. S még azt is elfogadom, ha néhányan önök közül akár katyvasznak nevezik a munkánkat, mint tették azt a múltkor, csak arra kérem önöket, tiszteletteljesen arra kérem önöket, abba a külföldi útba ne szóljanak bele, azt a francia utat ne tiltsák be, mert az nagyon nagy csalódás lenne a csapatnak, az bizony válsághelyzetbe sodorna bennünket.

Erre fel én még azt is megértem, hogy idecibáltak ezzel az ürüggyel. Értem én, hogy ezzel foglalkozni kell, mert az ördög – pardon, az imperializmus – nem alszik. A legbiztosabb tehát, ha idehozzák a rendező elvtársat a testület elé. Hogyne lenne ennek értelme? Legalább a felelősség szétterül. Igen, a felelősség ezután már a testületé lesz, nem egyetlen emberé – pardon, elvtársé, így mindjárt másként fest a dolog, s így már nem lehet egyetlen embert – pardon, elvtársat – felelősségre vonni.

Gáspár elbizonytalanodott.

Nem azért mondja el mindezt, hogy bárkit is vádoljon, hanem azért, hogy ne engedje az emlékezet mögötti végtelen gödrökbe zuhanni az egész témát. Azt ugyanis előre tudta mindenki a csoportban, hogy ez a műsor – de az egész kezdeményezés sem – nem fog tetszeni a felsőbbbségnek. Hogy is gondolhatták volna, hogy ha egy ilyen témát, a második világháború utáni zavaros időkről szóló témát színpadra állítanak, s abban mindenféle kitelepítésekre célozgatnak, annak nem lesznek következményei? Sejtették ezt, hiszen a rendszer gyakran sokkal kevesebbért is odaütött. De vállalták. Kimondani persze, nem mertek semmit konkrétan, csak sejtették, sugallták... És örültek annak, amikor felfedezték, hogy az emberek megértették és elfogadták az üzenetüket.

Gáspár azt is tudta persze, hogy mindezt ennél az asztalnál így nem mondhatja el, mert ennek az igazságnak az alapján még a szellemileg kevésbé elmaradott elvtársak is (ők voltak kisebbségben a testületben) arra kényszerülnének, hogy elmarasztalják őket. S ennek bizony komoly vonzatai lennének. Ezért döntött úgy inkább, hogy újból színházat fog itt játszani, bugyuta, hülye kis színházat. Alkalmazkodik a korhoz, a helyzethez, hiszen ezt csinálja mindenki. Nem alkuszik meg, azt nem, legalábbis ezt beszélte be magának, csak éppen egy kicsit lejjebb hajtja a fejét, hogy a kasza, amely ott leng mindannyiuk feje felett, ne éppen belőle vigyen el egy darabot. S a viszonyokat ismerve abban is biztos volt, hogy a másik oldalon, az elvtársak, a funkcionáriusok oldalán is jócskán talál ehhez partnereket – cinkosokat –, hiszen lényegében ugyanebben a cipőben járnak ők is. Ők sem akarják, hogy az a bizonyos kasza, amely a rendszer legnagyobb találmánya, esetleg az ő nyakuk fölötti részt suhintsa le.

Egy szó, mint száz, nyilvánvaló volt, hogy itt senkinek sem lehet az érdeke, hogy most, a sikeresen konszolidált időszakban, valamiféle összeesküvést fedezzenek fel, ráadásul olyat, amelyben egy volt káder-vő aktív szerepet játszik. Ez maga lenne a kommunista nihil, a leninista Szodoma és Gomora, az ilyesmit nem szabad megengedni, pontosabban, nem szabad engedni, hogy az események ilyen irányba mozduljanak el. Ez ugyanis mindannyiuk politikai lefejezésével lenne egyenlő, ezt pedig senki sem akarhatja. Senki a jelenlévő elvtársak közül, mert egy ilyen helyzetben soha nem lehet tudni, hogy a gyilok hol áll meg. Egy ilyen folyamatban mindig akadnak árulók, gyakran a legközelebbnek hitt barátok közül is, akik akkor döfik az ember hátába a tört, amikor azt a legkevésbé várja. Meg lehet tehát ezt úszni, biztatta magát Gáspár, bár bizonyára nem olcsón, hiszen az elvtársaknak is prezentálniuk kell, hogy éberek, odafigyelnek a dolgokra, őket nem lehet ilyen naiv játékokkal bepalizni. Eredményt kell produkálniuk – s ehhez bűnösökre is szükségük van néha, hogy látszódjon a pallos a kezükben. S ha nincs ilyen, ha látszatra nincs bűnös a történetben, akkor majd csinálnak.

Ők ugyanis ott állnak a szocializmus bástyáján, ebben a poros kis városban, és szilárdságukat, kommunista elkötelezettségüket egy percre sem vonhatja kétségbe senki. Ugyanakkor természetesen az sem lehet az érdekük, hogy ujjat húzzanak egy központi bizottsági nagykutyaival, akinek ez a figura tudvalevőleg a veje, vagy talán a volt veje, annyi mindent összebeszélnek az emberek, ki tudja, ezt most mégsem lehet megkérdezni tőle. De azért nem árt óvatosnak lenni, mert senki sem tudhatja, honnan jön az elvtársi gyilok. Bonyolult társadalom ez, az ember nem lehet eléggé óvatos, a fene ismeri ki magát a viszonyokban manapság, mit lehet azt tudni az első ránézésre, hogy ez a vő most vő-e vagy csak volt vő.

Erre még a kommunista pártirodalom sem ad választ, nem segítenek itt a tonnaszámra legyártott pártbrosúrák sem. Igen, nagy sajnálattal és csendes sóhajtozással azt kénytelenek megállapítani ebben a kiélezett pillanatban, hogy ilyen fontos kérdésről, mármint arról, hogy mi legyen az ilyen helyzetben egy vezető pártfunkcionárius volt vejével a teendő, bizony megfélekeztek a szocializmus teoretikusai. Megfélekezett maga Lenin elvtárs is, de nem tudnak ebben a kérdésben eligazítást adni a marxista-leninista esti egyetem helyi tanárai sem.

Ott marad tehát az ember, pontosabban nem is az ember, hanem a fölöttes ember, az elkötelezett pártfunkcionárius egy ilyen kiélezett helyzetben egyedül, bármiféle ideológiai támogatás nélkül. Egyedül, mint az elvtársak a klasszikus időkben az első vonalakban. Pontosabban, azok helyzete egyszerűbb volt, mert ők legalább tudták, merre van az ellenség, hol húzódnak az ellenfél lövészárkai. De pártfunkcionárius legyen a talpán, aki az ilyen összekuszált helyzetben, az ilyen kiélezett, de egyszersmind elmosódott helyzetben, mint ez a mostani, képes arra, hogy beazonosítsa a pozíciókat és az irányokat.

Ebben bízott hát Gáspár: az ideológiai káoszban. S nem is csalódott benne, mert tudta, ez biztos pont, erre lehet támaszkodni. Ebben nem lehet csalatkozni.

Mindig büszke voltam arra,

hogy van humorérzésem. Nagy áldás az, támasz a legnehezebb helyzetekben is.

De van úgy, hogy elhagyja az embert. Olyankor, amikor az ember úgy érzi, hogy a pillanatról, amelyet átél, még az Isten is elfordítja az arcát.

A nehéz helyzetek drámája ez. A reménytelenség csontig hatoló, rideg szúrása.

Magam is nehéz döntési helyzetbe kerültem: reszlovakizálok, vagy szedem a sátorfámat.

Az előbbire nem tudtam rászánni magam. Maradt a másik lehetőség.

Zsúfolt vonatokat indítottak akkor az elnöki dekrétum értelmében a határszélre. Én a Šumavára kerültem, s eléggé megrázott, amit ott tapasztaltam. A kitelepített németek után üresen maradt házakat gátlástalanul kirabolták, tulajdonképpen ebek harmincadjára került az egész kiürített határvidék. Minket is adtak-vettek, majdnem, mint a rabszolgákat. Nem túlzok, a cseh nemzet szégyene, ami ott történt. A fogainkat nézték meg az izmainkat, a gyerekes asszonyt meg grimaszt vágva félretolták: mintha a szerencsétlen magától utazott volna fel ide, és kínálkozott volna fel nekik. Hányinger, utólag is hányinger. Megint csak emberi lealjasulásokkal találkoztam, ekkor már kezdtem megtörni. Kezdtém félni, hogy ettől már soha nem szabadulhatok.

Egy állami birtokra kerültem, azt hittem, átmenetileg. Négy év lett belőle. Mondhatom, a jogászdiplomámmal első osztályú trágyakiherdőr lettem. Ezt nem panaszként mondom, csak megállapítom. Mint ahogy azt is, hogy kénytelen voltam primitív előjáróim – az ország különböző részeiből ideverbuvált kétes elemek – tekintetének, fejmozdulatának vagy felhúzott szemöldöke parancsának engedelmeskedni. Csak azért, mert én magyar voltam, ők pedig csehek vagy szlovákok.

Egyéb dolgokkal is szembesülnöm kellett ekkor: mindenekelőtt az otthontalanság érzésével, amely sokkal rosszabb volt, mint annak idején, a hadifogolytáborban. Ott legalább az a belső érzés melegített, hogy létezik valahol az otthon, amely visszavár, amely remélhetőleg sértetlen, ahová hazamehetünk, ha túléljük ezt az egészet. Itt meg éppen ezt a lelki támaszt vonták meg tőlünk.

Ugyanakkor, eléggé készületlenül, szembetaláltam magam egy másik, ugyancsak megrázó jelenséggel. Ferenc fiam, a dinasztiaiban a negyedik, ezekben az években vált önállóvá és távolodott el tőlem. Nem a személyes megrázkódtatás az, ami ezzel kapcsolatban fontos, hanem inkább az az általános tanulság – ha ebből a szerencsétlen huszadik századi történelemből egyáltalán levonható valamiféle tanulság –, hogy ugyanazon helyzetet teljesen eltérően élhetnek meg különböző emberek.

Végül is nincs mit csodálkozni ezen sem. Egyáltalán, ezen a félresikerült huszadik századon már nem is lehet csodálkozni. A fiam számára ez a néhány év éppen a férfivá serdülés időszakát, az ifjúságot, a könnyed gondtalanságot, az első szerelmeket jelentette. Így maga a száműzetés tudata alig rögzült benne, s még évek múltán is meglepetéssel kellett tapasztalnom, hogy szép emlékei nyomában gyakran jár ide vissza. Ide, ami számomra a nyers megaláztatás helyévé vált.

Igen (III. Ferenc tehetetlenül tárja szét karját, s mint annyiszor, hörpint egyet poharából, kis szünetet tart, majd folytatja), máig nem tudom megemésztetni, hogy míg én ott találtam magam egy világméretű igazságtalanság legmélyén, megalázva és majdhogynem teljesen megsemmisítve, a hozzám legközelebb álló lény, a fiam otthonra lelt ebben a káoszban, bölcsőre ebben a feje tetejére állított világban. Talán önző vagyok, amikor így beszélek, sőt,

az is biztos, hogy képtelen vagyok ezeket a gyötrő érzéseket akár utólag is elfogadni, lényegében mindegy: a fiamnak ez a hozzáállása idézte elő, hogy eltávolodtunk egymástól.

A Szudéta-vidék engem még ma is kísért. Ott hajlamos voltam már-már azt hinni, hogy a legtragikusabb sorsúak közé süllyedtem, s csak később, évek múltán láttam be, hogy voltak olyanok is, akiket ekkor még jobban megpróbált a sors. Igen, ezek az évek, a nagy háború utáni évtized is hozzátartozott a kor salakjához. Az egyik oldalon a hatalmas hitek kulminálása, a nemzetek, világnézetek győzelmének kierőszakolására tett igyekezet, a másik oldalon pedig az emberség minimumából való szemérmetlen kivetkőzés.

A mélyrepülés, amely nemcsak gyilkosságok, nemcsak emberáldozatok, hanem önpusztítások sorát is generálta, tekintettel arra, hogy az emberi lélek teherbírása mégis csak véges.

(S akkor még egy szó sem esett a rozsnyói ügyvéd barátról, Tiborról, aki ezekben a szerencsétlen években – a kitelepítések, meghurcolások, erőszaktevések és egyéb törvénytelenések láttán Budapestre menekült, hogy felhívja az ottani illetékesek (?) figyelmét erre a tarthatatlan helyzetre. De még körül sem nézett rendesen, még magához sem tért a nagyváros romokból való felemelkedésének látványától, amikor néhány bőrkabátos úr már be is tuszkolta egy lefüggönyözött autóba. Nem itthon (?), nem a nagy háborúból, az ártatlan magyarokon és németeken való erőszaktevéssel ocsúdó Csehszlovákiában, hanem otthon (?), a magyar főváros kellős közepén történt mindez. S mire észbe kapott volna, mire egyáltalán felfogta volna, mi történik vele (pedig sejthette volna, hiszen dörzsölt ügyvédként tartották számon), máris az Andrássy – pardon, Sztálin – út 60-ban találta magát, két ismerőse társaságában. Ott pedig néhány napig mindenféle furcsa kérdéseket tettek fel nekik, mígnem egy szép napon ismét néhány bőrkabátos, de már csehül beszélő fiatalember jött értük, és szállította őket vissza, Csehszlovákiába. Lefüggönyözött ablak ide vagy oda, annyit azért láttak a kocsiból, hogy a cseh bőrkabátosok szinte perverz nyájassággal búcsúztak el magyar kollégáiktól, s azután a kocsit meg nem állította senki, még a határon sem, amely pedig akkor légmentesen le volt zárva Csehszlovákia és Magyarország között. Itthon azután egy történelmi múltú erőd pincéjében látták őket vendégül néhány hónapig, ítélet és vádemelés nélkül, némi életveszélyes kedélyeskedés és bizonyos, tárgyalásnak mondott tortúrák után, ahonnan hármójuk közül ketten gyógyíthatatlan tüdőbajjal kerültek ki, s valószínűleg a kellő humorérzék hiányában ebbe néhány éven belül bele is haltak.)

Igen, ismét a dicső huszadik század: félelmeket és újabb félelmeket szabadított a nyakunkba pár évvel a háború befejeződése után is. S akkor még nem sejtettük, hogy ránk zuhannak majd az ötvenes évek, a fényes szelek korszakának agybajai, amelyek az egyik oldalon esélyeket és szép horizontokat is megcsillogtattak az emberiség előtt, ám valójában egy hiénaketrebe akarták taszítani azt.

Mindehhez képest a határvidék még egy szélárnyékos hely volt. Ott egyébként sem lehetett mást csinálni, mint dolgozni, így azután komolyabb pénzeket is sikerült összegyűjtenünk, amin aztán itthon házakat tudtunk venni. Nem volt ott szórakozási lehetőség semmi, még egy árva kocsmá sem, dolgoztunk hát tizenhat órát naponta, úgy legalább gyorsabban múlt az idő.

Az idő, igen. Talán az idő az, amivel a legrosszabban sáfarkodtunk a fényességes huszadik században. A kidobott életek tízmilliói, az elfecsérelt energiák hegyei... Az ember akkor sürgetheti értelmesen az idő múlását, ha érzi, hogy megpróbáltatásai egyszer véget érnek.

Ez a remény hajtott engem is. Nem tudtam, nem akartam, nem voltam hajlandó elismerni, hogy egy ilyen örült állapot huzamosabb ideig eltarthat. S azt sem, hogy az emberek ilyen hosszú ideig képesek ennyire paranoid viszonyok között élni.

Arra a délutánra gondolt Gáspár, amikor először kapott ajándékba egy kis, szovjet gyártmányú tranzistoros rádiót, amelyen – s erről egész este, s utána nap mint nap megbizonyosodott – egészen jól bejött a Szabad Európa Rádió is. Nemcsak a hírek érdekelték őket, az addig soha nem hallott információk, hanem a zene, a nyugati szabadság érzetét sugárzó rock and roll legalább annyira megfogta a lelküket.

Sejtették, hogy ez a zene valami átütően újat hoz az életükbe, a felszabadultság szelét és igényét, egyfajta addig nem tapasztalt lelki felemelkedést. Érezték, hogy egy új dimenzió nyílik ki előttük, bár az is felrezgett a lelkükben, hogy ennek itt, az ő szürke kis világukban nem lehet igazán nagy sikere. Mégis, a készülékből előtörő, változó minőségű hangáradat a szabadság apró erecskéje volt számukra, és óriási, soha nem érzett, soha nem tapasztalt energiákat szabadított fel bennük. Azonnal el is határozták, hogy maguk is zenekart alapítanak, s játszani fogják a rádióban hallott dalokat.

A zenekar-alapítás meg is történt, mindenféle furcsa eszközökből eszkábáltak össze groteszk hangszereket, s bármennyire nevetségesnek tűnik is ez utólag, a lényeg megszületett: az pedig az érzés volt, a szabadság érzése, amely, mint egy óriási palást, betakarta, egymás felé szorította őket – ők pedig boldogok voltak. S biztosak is abban, hogy ezt az érzést már senki nem veheti el tőlük, ez a belső energia felemeli, felszabadítja mindnyájukat.

Úgy érezték, a csodák időszaka ez. A bigottság markaiból való szabadulás, felemelkedés, addig nem tapasztalt könnyedség, amely szinte a felhők fölé emeli őket. És szálltak, szálltak a vélt szabadság szárnyán, s azt is érezték, hogy ebben az érzésben benne van apáik világának bukása csakúgy, mint bármiféle kommunista ideológiák lerugdosása magukról. Biztosak voltak benne, hogy ez az érzés képes lesz arra, hogy egy új világot teremtsen, nemcsak bennük, hanem körülöttük is: egy új világot, amely minőségében értelmesebb létet kínál majd számukra.

És tiltakoztak is. Érdekes módon nem a körülöttük tapasztalható ideológiai korlátok ellen vagy a rendszer erőszakos módszerei ellen, amelyekkel megfojtott minden kezdeményezést. Nem a szocialista káderrendszer ellen vagy a sajtó- és szólásszabadság elfojtása ellen: hanem a vietnami háború ellen meg az imperializmus mesterkedései ellen, sőt, az új amerikai rakéták nyugat-európai telepítése ellen. (Lám, mennyire manipulálható az emberi lélek!) Arról persze semmit nem tudtak (a Szabad Európából talán egy keveset), hogy a szovjetek éppen pár hónappal azelőtt rakták tele Csehszlovákiát is új rakétákkal. Azt meg csak évtizedek múltán tudták meg, hogy ezek egy része atom robbanófejjel volt felszerelve.

Örültek a szabadság érzetének, úgy érezték, valami megemeli, hajtja, sodorja őket előre és magasabbra. Álmukban sem jutott volna eszükbe, hogy eszközök voltak csupán akkor is, a rendszer irányítói kifinomult játékot játszottak velük.

A dzsinn azonban kiszabadult a palackból. Álmodtak és szárnyaltak, új, megreformált szocializmusról regéltek, és néhány hónapig azt hitték, ők csinálják a történelmet.

Abban reménykedtek, hogy egy napon eljön az igazság pillanata. Megvalósul az emberarcúbb lét ígérete.

S lőn, eljött. Pontosabban, pár hónapra jött csak el, akkor is kialakulatlan, fortyogó massa formájában, amely új kontúrait kereste. S nem volt ideje kikristályosodni, mert ez a világ már csak ilyen: pár hónap után ugyanis visszalökték őket a még mélyebb, még reménytelenebb szürkeségbe.

De kaptak egy tapasztalatot, megélték egy többé vissza nem hozható élethelyzetet: s az a tapasztalat fontossá vált számukra.

Azok a fehér csíkokkal megjelölt tankok, ott, a téren, minden illúziót megöltek bennük. Pedig mennyit vitatkoztak előtte! Milyen mélyen tárgyalták újra a szocializmus alapdogmáit, naiv módon azt hitték, hogy valaki majd meg is hallja a szavukat, valakik számára fontos lehet a véleményük.

– Nincs más lehetőségünk – mondta akkor fennhangon az egyik barátja. – A régi rendszert nem akarjuk vissza, nem akarjuk visszaültetni a kapitalistákat a nyakunkra. Ez meg így nem jó, ezer kifogásunk van ezzel kapcsolatban. Akkor most mit tegyünk? Csak ezt kell megreformálnunk, nem? Előre menekülni, ez lehet a stratégia!

És mondták, és vitatkoztak hajnalokig. Szép időszak volt, a remény szárnyakat tud adni az embernek. Írták nyílt leveleiket a pártvezetőséghez meg a Csemadok nevű szervezet vezetőihez, felterjesztéseket fogalmaztak meg, javaslatokkal éltek. Vitatkoztak magyarok egymás közt, és vitatkoztak a szlovákokkal is, védekeztek a feltörő szlovák nacionalizmussal szemben, és csiszolták az álmaikat...

...amíg el nem jött – a tajga szele. Amíg be nem vonultak a Varsói Szerződés tankjai.

Pironkodás: magyar tankok is. De hát mindez csak álszemérem: az a világ ilyen volt. Az a rendszer ezen alapult. A helytartók csak azt csinálhatták, amit Moszkva mondott nekik. Dubček is megtanulta ezt Moszkvában, amikor úgy viselkedtek vele, mint egy kapcaronggyal. S azt is megtapasztalhatta, milyen érzés, amikor az embert a saját legközelebbi munkatársai árulják el.

Gáspár akkor még csak diák volt. Diákfejjel emlékszik vissza minderre, ám az érzések, a könnyek, a nagy csalatkozások emléke mélyen megmaradt benne. Az egész folyamatot egy levethetetlen tapasztalat-mellénynek érezte, zuhanásnak, amelynek talán soha nem lesz vége.

Látta, ahogy az emberek újból bezárkóznak. Látta, amint jobb sorsra érdemes emberek egymást adják fel csak azért, hogy mentsék a bőrüket. Látta, hogy akiket akkor kizártak a pártból, azok páriahelyzetbe kerültek. Akkor kezdett először félni a jövőtől.

Úgy érezte, megint eljött a „hát mit tehetünk”, a „sajnos, ez a realitás”, a „bévülről próbálom megreformálni”-féle önigazolások kora. A világ megint csak sodródott, kavargott körülötte, s ő úgy érezte magát, mint valami Odüsszeusz, aki vég nélkül hajózik Szküllák és Kharübdiszek közt.

Csak ezeket a sziklákat nem a Teremtő, hanem az emberek alkották: ideológusok, vak és vad politikusok.

Azt pedig hogy mondd el bárkinek is, milyen érzés, amikor egyszer csak elfogy körülötted a levegő, egyszeriben légüres térben találod magad és zuhansz, zuhanni kezdesz, mint egy rossz álomban, és várod már a végét, s csodálkozol, hogy még mindig nincs itt a gödör alja, csak zuhansz és zuhansz, a rossz érzésed pedig fokozódik. Akkor úgy érzed, hogy minden és mindenki cserbenhagyott, s benned hiába él az összes nagyapa, hiába ragaszkodsz és próbálsz beépíteni őket az életedbe, nem sikerül, kiveti magából ez a világ az ilyen igyekezeteket, s te egyre inkább magadra maradsz. Azután már csak azt érzed, hogy minden és mindenki elfordul tőled, azt tapasztalod, hogy az emberek elkerülnek, vagy ha az lehetetlen, egy „ne haragudj, rettenetesen sietek”-kel leráznak, és te nem győződ kapkodni a fejed, míg rá nem jössz, hogy nincs ebben semmi meglepő, tucat-történet az ilyen, hisz te végső soron egy zuhanó félben lévő ember vagy. Nincs már ott mögötted az após, sem a barátaid, a munkatársaid, akik nagyrészt megfélemlítve el-elmaradoztak mögüled. A diktatúra, mint nyerítő ló, meredezik veled szemben minden lépésednél, s te hiába próbálsz kitörni a köreiből, azt érzed csak, hogy egyre gyengébb és kiszolgáltatottabb vagy.

A kopogás is az ajtón: meglepte, hogy valaki érdeklődik iránta. Nagy meglepetésére Katalin állt ott az ajtóban, de milyen állapotban! Feldúltan, gyűrötten, spiccesen.

– Mit bámulsz? – kiáltott rá, miután észrevette megdöbbenését. – Hasonulok hozzátok, nem látod? Kezdem felvenni az életstílusotokat.

Hirtelenjében nem tudta, mit mondjon erre.

– Jó – nyögte ki végül. – Jó, gyere be.

– Nem zavarok? – kérdezte Katalin őszinte pimaszsággal, amikor már elhelyezkedett az egyik fotelban.

– Ugyan! – próbálta meg elnyomni az előtolakodó feszültséget. – Tudod, hogy mindig szívesen látlak.

– Tulajdonképpen búcsúzni jöttem – búgta Katalin. – Vissza kell mennem a szegedi tanszékre, legalább egy évre. De azért nem tévesztelek szem elől, nehogy azt hidd!

– Nagyszerű – mondta, némi gúnnyal. – Legalább lesz egy újabb emberünk odaát.

– Ezt ne! – csapott le rá Katalin. – Nem szeretem a cinizmusodat. Nem áll jól neked.

– Ehem... – többre ebben a helyzetben nem futotta. Katalin menekülési utat kínált.

– Nincs valami italod?

– Hogyne volna, bocsáss meg! Látom, valaki megint felizgatott.

– A Csemadokban voltam, tudod, adatok kellettek a felméréshez. Egy kicsit begőzöltem attól, amit ott láttam. Azt hittem, hogy értelmesebb embereitek vannak. Nem tudom, hogy mind ilyenek-e, de az a pacák, akivel találkoztam, színtelen pártkader. Kiábrándító.

– Ilyen világban élünk, Katalin. Most ez a divat. Ilyen a korszellem.

– De mi lesz ebből? Úgy megyünk tönkre, hogy megrohadunk?

– Te még mindig forradalmár szeretnél lenni? Hagyd, Kati, nincs értelme! A világ megy tovább, amerre akar. Megválthatatlan.

– Ne, ezt ne...! Te is kiégtél, vagy csak provokálsz? Provokálsz csak, ugye? Az nem lehet, hogy itt mindenki meghülyüljön.

– Te meg egy sznob vagy. Azt hiszed, hogy ha néhány évig éltél Nyugaton, akkor már mindent tudsz. Ez itt más világ, értsd meg! Mindig is más volt, de néhány generáció óta eredendően más.

– S ezt el kell fogadni? Ebbe bele kell törődni? Nem kellene kapaszkodni egy kicsit? Ti meg mit csináltok? Széttárjátok a kezeiteket, és csúsztok lefelé a tömeggel. Pedig ti még a jobbak közül valók vagytok. A többség soha nem jut el odáig, hogy érdemben lássa a saját helyzetét.

Katalin szemei furcsán csillogtak, bizonyára az alkoholtól.

– Látom, hogy nem bírod el ezt a témát. Látod, most értesz meg valamit a kelet-európai értelmiségi szomorú kiszolgáltatottságából. Van, aki azt mondja, hogy két út áll előttünk. Az első az alkoholizmus. A másik meg járhatatlan.

– Járhatatlan, ugye? Már te is reménytelen vagy, te funkcionáriusvő! Sajnáltni akarod magad, vagy megint át akarsz verni? Azt hiszed, nem tudom, mi van a lelked mélyén? Egy nagy meghasonulás van, s a legrosszabb az, hogy te ebbe már bele is törődtél. Benned már igény sincs a változásra. Te egy hulla vagy, egy üres váz, egy fantom. Menj csak vissza a csigaházadba, ettől majd biztosan rendbe jön a világ!

– Kati, hát nem érted? Több mint egy évtizedig csináltam, szakadtak az inaim. S a helyzet nem jobb lett, hanem rosszabb. Mi legalább ilyen piti szinten megpróbáltunk szembeüszni az árral. Alig jött utánunk valaki. Ha ez nem kell, ha ezt nem lehet átpasszírozni az emberek lelkén, akkor én már nem tudom, hogy mit tegyek. Az igazság az, hogy fogyóban vannak az erőim.

– Bravó, a semmittevés ideológiája! A mocsárban gubbasztás dicsérete. Adj még valamit innom, mert bedilizek tőled! Mindenki hülye, csak te, a szent fehér liliom vagy makulátlan. S persze mindenért mások felelősek, a világ, a modern kor. Ahelyett, hogy szembenéznél vele, és megpróbálnál kitalálni valamit, ami használható egy ilyen helyzetben.

Szinte nekiugrik a lány.

– Utálom ezt, utálom! Töltesz, vagy már erre sem vagy képes?

– Látom, sikeresen megindultál a kelet-európai értelmiségi parabolán.

– Te csak legyél csendben, pisszenni se merj most, az ilyen alakokat ki nem állhatom!

– Ezt meg hogy érted?

– Az ilyen ügyeskedőket, okoskodókat, dörgölődzőket...

– Ilyet rám nem mondhatsz!

– Mi az, hogy nem? Csak nem érzékeny az úr? Látom rajtad, hogy el akarsz menekülni, innen is el akarsz menekülni. Megint fel akarod adni!

– Katalin, nem olyan egyszerű ez.

A lány egy pillanatra mintha józanabb lett volna.

– Ezt meg ki állítja? De miért kell marnotok egymást, mint az állatoknak? Azt hiszed, nem tudom, hogy egymás alól rágjátok ki a talajt? De ez nem lehet indok, ez sem lehet indok!

– Ide figyelj, végül is ez is Európa része! Egy más, kajlább része, de Európa része. S ha nem veszed észre a jellegzetességeit, semmit nem értesz meg belőle – próbálta meggyőzni Gáspár.

– Viccelsz? Épp az ilyen hozzáállásokkal csúsztok ki a civilizált világból, végleg. Még Afrika előtt sem álltok meg ilyen mentalitással! Nem veszed észre, hogy mindenki kapaszkodik, ti meg lefelé csúsztok? S azt is tudod, hogy ha elérték egy pontra, ahol a folyamat már visszafordíthatatlanná válik, onnan már nincs visszaút.

Már megint a régi, agresszív Katalin volt.

– Ezt én is tudom, Katalin. Csak tőled eltérően én ezt csináltam is. Ezt éreztem a hivatásomnak. Volt egy foglalkozásom, mert meg kellett élni valamiből, de szívvel csak ezt tudtam csinálni. S most úgy érzem, elfogyóban az erőim.

– Megfutamodsz? Te senkiházi, meg akarsz futamodni? Katalin kiabál, Gáspár pedig szinte látja magát, ahogy egy csúcs felé tartva az utolsó előtti pillanatban megcsúszik, s ott marad kifeszítve egy mély, alattomos szakadék fölött...

(Nézzétek, még mindig bírja. Óriási erő van benne, eddig ő vitt bennünket előre, de most mi lesz? Az eredményesség szempontjából teljesen igaza van, mostanra mintha beérett volna a csapat, jönnek az elismerések, a meghívások... De mintha valami mégis megbicsaklott volna benne. Mintha a meghasonulás kezdené deformálni őt is.

Nagyon megviselte barátja halála, erőszakos, értelmetlen halál. Önkezeléssel... ez mégis csak durva. Talán azért tette, mert nem bírta elviselni a levegőtleniséget, a bigottságot, a rosszakarat ilyen bénító szintjét. Hogy nem mások, de a sajátjai szorítják lehetetlen helyzetbe. Pedig, ha

Londonba vagy az Államokba születik, világhírű tudós lehetett volna belőle. Ám itt, itt csak elkallódik az ember. A humusz lehúzza. Kelet-Európa reménytelensége néha kétségbeejtő. A jobbaknak el kell innen menniük, ha ki akarnak ugrani, ha mutatni akarnak valamit. Itt csak lehúzzák az indák, a kisszerűség, az irigység. Itt a nagyoknak nincs mit keresniük. Ez a világ legkisebb helye. Lélekben legkisebb helye.)

... és csendben, szinte suttogva válaszol, hogy Katalin, nem értesz te ebből semmit, ahhoz, hogy minket megérts, itt kellene élned, itt kellene megtapasztalnod a közeget huzamosabb ideig, évekig. A fortyogó, alattomos közeget, amely nemcsak lehúzni akar mindnyájunkat, hanem megkönyékezi a legjobb barátaidat, a szerelmeidet, a munkatársaidat, s elszívja előled a levegőt, az életet. A sors pedig naponta választások elé állít. Itt kell megélned a hatalom rideg falainak való nekifeszülést, itt kollégáid, barátaid árulásait is. Nehéz terep ez, hidd el, persze, hogy megedzi a nagy lelkeket, de azokból nagyon kevés van. A kicsiket viszont végtelenül eltorzítja, s tudod, az a legszörnyűbb az egészben, hogy ezek a kificamodott, kicsinyes lelkek azt hiszik magukról, hogy ők a nagyok, ők találták meg a bölcsek követét, ők fedeztek fel valami óriásit, eredendőt. S abban a társadalomban, ahol ez válik általánosan elfogadottá, még a remény is meghal. Itt csak egy nagy szél segíthetne rajtunk, egy hatalmas orkán, ami kipucolná ezt az egész kócerájt, kimosná ezt a szerencsétlen helyet...

(A legszebb élményem vele kapcsolatban az, ahogy a történelemről mesélt. Megható volt látni, mennyire benne él a történetekben, apja, nagyapja sztorijait mintha a sejtjeiben hordozná magával. Rögeszméje volt, hogy az elődeinkből kell magunkat felépítenünk, s erre támaszkodva vágni az új utakat. Csodálatos volt, amikor azt mondta, ő ott volt Mohácsnál, Nándorfehérvárnál, Világosnál, de a Don-kanyarban is. Annyira szuggesztíven mondta ezt, hogy szinte már én is ott láttam magam Tomori érsek háta mögött, ott Hunyadi János mellett, én is hallgattam Kapisztrán szózatát, és Világosnál én is a közös halomba dobtam a fegyvert. Úgy éreztem ekkor, hogy a Don-kanyart az én fél lábam is bánja, s valahol ott maradtam elkaparva én is a Kárpátokban, a nagy negyvennégyes visszavonuláskor. Ekkor értettem meg igazán, hogy milyen élmény, mekkora támasz a személyesen megélt történelem. Hogy az ember e nélkül nem válhat egyértelművé, s ha azzá nem válik, ingatag, kiszámíthatatlan, talajtalan marad. „Csak a tiszta ember szabad”, idézte nekünk gyakran Székely Jánost, és én akkor befogadtam, felvállaltam, magamba építettem mindazt, amiről beszélt. Az után a felejthetetlen beszélgetés után sokáig nem tudtam elaludni, mint ahogy később, többször sem: érzéke volt hozzá, hogy ébren tartsa az ember érdeklődését. Akkortájt gyakran itt maradtunk, a próbák után néha hajnalig beszélgettünk, csodálatosan éreztem magam közöttük. Igaz, azokban az időkben problémái is támadtak otthon, a feleségének nem tetszett, hogy kimaradozott. Féltékeny lett, s egy ideig ez megmérgezte a légkört körülöttünk. Nem tehetett mást, vissza kellett fognia magát.

Azután, ahogy a gyerekek megnőttek egy kicsit, elhozta a feleségét is magával. Itt ragadt, neki is megtetszett a próba hangulata, s táncolni is tűrhetően megtanult. Akkor egy rövid időre úgy tűnt, hogy rendbe jön közöttük minden. Ha már az első házassága oly szerencsétlenül szétcsúszott, legalább ez, a második... Szurkoltunk neki mindnyájan – de nem tartott sokáig a dolog.

Azt mondják, az első házassága is túlon túl viharos volt, valami nagykutya lányát vette feleségül, aki el akarta őt tiltani ettől az egésztől. A politikus nagykutya számára kezdett terhessé válni, hogy a veje lényegében tiltott tevékenységet folytat, a magyar népi kultúra megszállottjává vált. Igen, persze, az ilyenfajta tevékenység nem erősíti különösebben a házasságokat, sem a rokon kapcsolatokat, de ő az én szememben máig egy igaz ember maradt. Az első házassága ráment. Persze, ha vele beszélsz, mindig is hangsúlyozza, hogy messze nem ez volt az egyedüli ok, de mégis...

Aki ezt nem érti meg, ezt az elemi erejű belső energiát, a szeretett cél lényegét nem érti meg: ezt annak az asszonynak is meg kellett volna értenie. Csak, persze, ez is valahol egy tucat-mese, az ilyen sorstól megáldott emberek általában lehetetlenül nőszülnek, s a legtöbbjük számára rosszul végződik a házasság.)

– Létezik egyáltalán szabadság? Gáspár, mondd, létezhet a Földön valódi szabadság?

Gáspár hirtelen nem tudta mire vélni Katalin szavait. Ő azonban nem zavartatta magát, válasza sem várva folytatta:

– Nem, nem létezik, nem létezhet. Csak egyvalami létezik: amit az ember önmagában felépít. Csak úgy lehetek szabad, ha a lelkem szabad marad. Nézz körül: itt rendszerek, kormányok szakosodtak arra, hogy eltorzítsák az ember szabadság iránti vágyát. Szörnyű világ az, ahol az igazság és a tisztaság utáni vágy teher, a tehetség veszélyforrás. Mert ahogy a bűn, a tökéletlenség és a zsarnokság is bennünk létezik, a szabadság is csak belőlünk eredhet. Az ember csak így lehet képes arra, hogy felszabadítsa magát. Látod, a jövőt is először magunkban kell felépítenünk. Élni pedig csak úgy szabad, hogy abba – ha úgy hozza a sors – érdemes legyen bele is halni. Persze, lehet, hogy ez is egy ábránd csupán. Lehet, hogy a valóság eredendően más. Lehet, hogy Isten számára tényleg ez lett volna a muszter? Hogy az igazi emberanyag a csúszó-mászó, alattomos, mindenkit elárulni kész, az ostort szinte a saját háttára kívánó állat? S mi csak álmodunk arról, hogy az ember szellemlény is, vágyik a tisztaság, az emelkedettség, az értelem uralma iránt? Becsapjuk csak magunkat ezekkel az elvárásokkal? Lehet, hogy a hiba eredendően bennünk van, az emberben, s talán nem is hiba, hanem rendszerbeli tétel? A teremtés lényege: tökéletlent alkotok? Vagy csak küzdőtér lennénk Lucifer és Isten között? Az is csak korlátozott mértékben, persze, hiszen a belső ellenálló képességünk is véges.

Gáspár, mint akit megbabonáztak, replikázott.

– De akkor mi ez a lelkünkben, ez az olthatatlan vágy a felemelkedés, a megtisztulás felé? Mi ez a görcs a lelkünkben, amely azt mondja, hogy mindezt nem szabad elfogadni, küzdeni kell ellene? Küzdeni a szenny, az alattomosság, a rossz, az aljasság ellen. Valahol ott van ez az ember lelkének mélyén, nem? Még akkor is, ha látható, hogy az ember lelke nem sokáig bírja az állandósult nyomást. Lényegében ez minden diktatúra felismerése és tevékenységének alapja. Amíg látszik a fény az alagút végén, addig úgy-ahogy bírja az ember. Ha ez megszűnik, ha a remény és az esély is elhalványul, elromlik az egész, s a deformált, az aljas lehet a mérce. Nálunk is, nézd csak ezt a szerencsétlen Kelet-Európát, már négy évtizede tart ez az egész. Négy évtized reménytelenség – és látod a végét? Elbukott ötvenhat, elbukott hatvan-nyolc, a lengyeleknél nyolcvanegy. Csoda, ha ezek után megtalálod valahol a remény csíráit.

Gáspár és Katalin szavai egymásba fonódtak, mint később a testük is. Szavaik a beszélgetés végén már rímeltek egymásra, s úgy tettek, mintha valami nagyon fontos dologra jöttek volna rá, valami soha nem volt felfedezésre. Azt hitték, hogy most komolyan kell venniük magukat, csak ez a szent komolyság húzhatja ki őket abból a lelki gödörből, ahová egyre mélyebbre csúsztak. S nem voltak képesek felfogni, hogy szavaik, gondolataik önsúlyukon kívül semmi jelentőséggel nem bírnak már ebben a huszadik századvégi örült kavalkádban.

Apádat, IV. Ferencet

a szíve vitte el. Kár, hogy korán meghalt, alig ismerhetted. Mégis, úgy érzed, hogy sokat köszönhetsz neki.

Gáspár csendben, önmagában emlékezik.

Nem bírta megemésztetni az akkori viszonyokat, a hatalomból való kitaszítatást nem bírta elviselni. Pedig szépen indult a pályája, elvégezte az egyetemet, s teljes erővel belevetette magát az életbe. A mozgalmi életbe is. Bizonyos fokig karrierista volt, ez is igaz. Korán belépett a pártba, a brancsba is bekerült, egyfajta elvtársi társaságba, akik nyomták-húzták egymást felfelé. Az igazság viszont az, hogy ő ebben a csapatban mindig is outsider maradt, igazából soha nem sikerült betörnie az igazán valakik, az erősek közé. Nekem fájt, amikor láttam, hogyan használják fel őt, hogy azután, amikor már nem volt szükségük rá, eldobják, mint egy használt zsebkendőt. Igen, így történt, bár azt is el kell mondani, hogy apádnak mindezek ellenére volt bizonyos tartása, nem csupán egy tucatbugris volt a többiek között.

Voltak szimpatikus megnyilvánulásai is, csak hát volt benne bizonyos fokú korlátozottság, nehézkesség, rugalmatlanság is. Meglep, ugye, hogy éppen én mondok ilyeneket róla, de úgy érzem, hogy ez az igazság. Végző soron távolról sem volt egy megállapodott ember, bár néhány kérdésben meglepően tiszta véleménye volt. Lényegében az akkor lehetséges pólusok között ingadozott, s talán ez lett a veszte. A lelkiismeret – ha már van –, nehezen bírja el a mindenfajta erkölcsi kanyarokat.

De hát erről sem ő tehetett, pontosabban nem elsősorban ő tehetett róla: a kor volt ilyen, a kor telepedett rá ilyen kíméletlen módon az ember idegpályáira. Ezért volt az, hogy sokszor nem tudott dönteni, mert az esze mást diktált neki, mint a szíve. Én erre végző soron akár büszke is lehetek, ugyanakkor el kell mondanom, hogy a későbbi, mégiscsak megjelenő apparatcsik megnyilvánulásait egyre nehezebben vette be a gyomrom. Igen, örültem, ha azt tapasztaltam, hogy éppen felbukkan benne valami jellemfoslány, amely végül is nem engedte őt teljesen elmerülni azoknak az éveknek az iszapjában.

Ám ez a kettősség koptatta a lelkét, s így hosszú távon nem lehet élni. Vagy teljesen eltorzul az ember, és kikapcsolja a lelkiismeretét, vagy otthagyja az ilyen viselkedés felé szorító hatalmi posztokat. Köztes út nincs, egy diktatúrában nem léteznek alternatív megoldások. Ezt maga is érezte, de végző soron nem tudott érdemi döntést hozni ebben a kérdésben sem. Inkább dühvel vette ezt tudomásul, mint beletörődéssel, s megpróbált küzdeni is ellene, de igazában levetkőzni soha nem tudta.

Anyáddal való házassága is, úgy érezte, hogy anyád származása talán segíthet. A partizán-lány-imázs. Ez is rosszul sült el számára. Persze tudta, hogy ebben sincs választása: ha megtagadja őt, ha nem, az irataiból (s itt vagyunk megint a kor egy hatalmas találmányánál, a káderlapnál), a dossziéjából anyádat már ki nem törlik.

Pedig próbálta jó előre bebiztosítani magát. Egyik vidéki agitációs körútja alkalmával ismerkedett meg anyáddal, egy spanyolos kommunista lányával, s rövid ismeretség után, egy kamikazehúzással feleségül vette. Meglepetést keltett vele, hiszen mindenki számára világos volt, mennyire nem illenek össze. Teljesen mások voltak. Anyád, származása ellenére, nem volt bigott rendszertámogató, sőt, apád később azt is megtudta, hogy az após, a volt partizán is erősen kiábrándult a rendszerből. Csak mindez nem került nyilvánosságra, lévén, hogy egy Spanyolországban szerzett sebébe viszonylag korán belehalt. Anyád viszont megörökölt valamit a tartásából, az elszántságából. Fura házaspár lettek: az egyik oldalon anyád egyértelműsége, kemény paraszti koponyája, az évek során egyre erősödő istenhite, s vele szemben apád simulékonysága, gyakori bizonytalansága – de kétségtelen tudása és ügyessége is. Igazi

robbanóelegy, mondhatnád, s gyakran így is volt. A különbözőségük annyira nyilvánvaló volt, hogy erre nemsokára maguk is rájöttek, s bár nem váltak el, nagyon keveset voltak együtt.

„Eltársak, ha a párt úgy kívánja, én ezzel azonosulni tudok...” Gáspár szinte látja maga előtt apja csinovnyik-arcát, amelyre magabiztosságot igyekszik erőszakolni, de a máz alól mégiscsak előtör a bizonytalansága, ijedtsége, a már-már állandósult szorongásai. Hallja is apja hangját, amely szinte rezzenéstelen, tiszta hang akarna lenni, csak hát épp ez nem sikerült neki soha. Ott köröz ez a hang a jelenlévők feje fölött, akik – ó, csodás, uniformizált kor! – maguk is határozottságot, elkötelezettséget, mi több: erőt vélnek kihallani belőle. Igen, a nagy elvárások ott keringenek már nemcsak fölöttük, hanem bennük is, hatalmas feszültség nyomja őket, nagyok szeretnének lenni maguk is, hatalmas tömeg erejét érezni a hátuk mögött. Büszkéek szeretnének lenni arra, hogy ők egy megtisztultabb, igazibb jövő élcsapata...

Akkor talán még hittek is benne, az út elején még talán igen, de ez hamar szertefoszlott. A valóság kiszorított belőlünk minden emelkedettebb gondolatot: durva pragmatikusakká váltak mind. Apád is csak azért mondta el ezt a szöveget, mert ez volt a kíváncsi – vagy legalábbis akkor úgy gondolták, hogy ez a kíváncsi.

A lihegés, a túllihegés az elvárás, ez alakítja majd ki az illúziót, hogy halad a szekér, s egyre magasabbra hágunk.

Öncsalás volt ez, nem több. A művilág építésének egyik eszköze. Az emberek pedig, mint idomított majmok, bólogattak, tapsoltak, ahogy kellett. A hitek pedig – ó, hol is voltak akkor már a hitek?

A régen tömegeket mozgósítani képes szövegek tartalmatlan, értelmetlen mormogássá silányultak, s az alkalmazkodás, a csendes sodródás, a nyakat behúzó szervilitás öntötte el a valamikori álmok helyét. A régi vágyak, az igazságosabb, egyenlőbb, szabadabb társadalom álma kiüresedett, hiteltelen panelszöveggé zsugorodott, amely csupán a tisztátalan úton kreált cinikus bürokrataosztály önző uralmát volt hivatott fenntartani.

Ilyen világ volt,

ilyen világgá torzult mindez, bólogat magának Gáspár. A hivatalosan még imitt-amott meglévő álmokban, tervekben és elképzelésekben már senki nem hitt, üres formalizmusba csúszott az annak idején oly sokat ígérő ideológia. A fiatal generáció is ezt tanulta az idősektől: az alkalmazkodás és kapaszkodás filozófiáját, a felfelé nyalni, lefelé tiporni hozzáállás pillért. Az erőszakkal megszüntetett, feudális alapú egyenlőtlenség helyébe egy bürokratikus, kenetteljes, felszínességre épülő hazugságvár került.

Gáspár most arra gondol, hogy egyik zenetanára ezekben az években Mozart művészetéről tartott előadást, s Mozart elv...pardon, szóbicsaklással tette emlékezetessé az órát. S Mozart azért volt zseni magyarázata szerint, mert két kor mezsgyéjén állva nem habozott művészetével a munkásosztály mögé állni.

Igen, az ilyen badar mondatok akkortájt nyerők voltak, a munkásosztály ügyei mellé való odaállással mindent meg lehetett magyarázni, és minden örültséget le lehetett fedni. S minél rugalmatlanabb kényszerzubbonyt erőszakoltak magukra, annál inkább kiüresedett bennük és körülöttük minden.

Azok a tankok is ott, a téren, a nagy fehér csíkkal az oldalukon azt üzenték, hogy csakis az az út az egyedüli, a megváltó sztráda, hiába képezeleg erről bárki is bármit. Jöhet bármi, jöhetnek akár sorozatos agyvérzések is a legmagasabb szinteken, következményeikkel, az önkontroll teljes elvesztésével például, nem számít: a szekérnek az összehazudott, rozsdás úton kell tovább haladnia. Nincs vacillálás és nincs korrekció, ez és csakis ez a jövő útja.

A sír felé való araszolgatás perspektívája, képletesen, de a legkeményebb valóságban is: a pártfőtitkárok számára ugyanúgy, mint a magukat túlélő szocialisztikus társadalmak számára is. A tekintetek pedig egyre inkább elszíntelenedtek, apró repedések jelentek meg a szaruhártyákon, a kezdeti lelkesedés fénye hamuszürke visszfény-csöppekké hullott szét, s teljesen összetört. Igen, a szemétdombra taszított hit-cserepek talán e kor legszomorúbb rekvizitumai, a buborékkorszak legjellemzőbb relikviái.

Egyik példád: nagyanyád temetése. Apád azt mondta, mindent elintéz. Amikor rákérdeztél, megtudtad, hogy civil temetést rendelt. Ez megdöbbenett, hiszen köztudott volt, hogy a nagymama mélyen hívő ember volt. Többször is elmondta, hol szeretne nyugodni, s azt is, hogy egyházi temetést kér. Azt mondtad tehát apának:

– Ismered nagyanya akaratát, kérlek, járj el aszerint! De ő azt válaszolta:

– A holtak már nem tudnak segíteni rajtunk, legalább ne rontsanak a helyzetünkön.

Félnapos vitatok volt, nem fogadta el az érveidet, te sem az övéit. Úgy döntöttél, lépni fogsz. Felhívtad a papot, megegyeztetek. Jött a temetés, a pap sehol. Jött ellenben a polgári bizottság, amely az elvtársi temetéseket intézte.

Apához léptél. Kérdezted tőle, ez miféle játék.

– Most már ez van – mondta –, később majd megmagyarázom.

– Nem kell semmit később megmagyarázni – válaszoltad dühösen –, ezek most vagy elmennek innen, vagy olyan patáliát csapok, hogy évekig arról fog beszélni az egész város.

Azt mondta erre, hogy már igazán megjöhetne az eszed, és tudomásul vehetnéd a reáliákat.

Odamentél hát szépen a bizottsághoz, és határozott hangon elküldted őket. Azután telefonáltál a papnak. Eléggé emelt hangon történhetett, mert nagyon gyorsan ott termett. Ám a botrány – bár kisebb formában – mégiscsak nyilvánvalóvá vált, hiszen ott volt felravatalozva a nagy, az

emberek meg várták, hogy mikor kezdődik már valami, s érzékelték, persze, az ideges hangulatot meg a visszafojtott hangon történt vitatkozást. A várakozás így is elhúzódott vagy húsz percig. S amikor végre megjelent a pap, apád fogta magát és elment. Rá senki ne mondhatta, hogy egyházi temetésen vett részt, még akkor sem, ha a saját anyja temetéséről volt szó.

– Ilyen is volt – nézel magad elé. Sok arca volt, némelyiket nagyon szeretted. De ezt a megalkuvó, mindentől rettegő énjét nagyon utáltad.

A történelem pedig következetes is tud lenni néha. Apád igyekezett jó elvtárs lenni, készséges, minden elvárást kiszolgáló, ám mindez mégsem volt elég. Ennek ellenére sem került el a sorsát. Mindig nagyon óvatos volt, de egyetlenegyszer rosszul mérte fel a helyzetet, és ellent mondott egy kollégájának, akiről kiderült, hogy sokkal jobb pártösszeköttetésekkel rendelkezik, mint ő. Ez is csak egy persze, a buborékkorszak történetkéi közül, s mondanom sem kell, hogy apád húzta a rövidebbet. Mennie kellett – végső soron egy banális ügy miatt, s ezt a megaláztatást már nem heverte ki élete végéig. S talán azt sem, hogy a belső lelki konstrukciója is széthullott: addig ugyanis azt hitte, hogy aki maradéktalanul lojális ahhoz a korhadt rendszerhez, az megússza, annak békét hagynak.

Ez persze, naivitás volt, hiszen az ilyen rendszerek legfőbb sajátossága éppen az, hogy soha senki nem érezheti magát biztonságban bennük. A Damoklész-kard ott leng mindenkinek a feje felett. Slánsky és Rajk elvtársak és tucatnyi áldozat-társuk szellemei tudnának erről egyet s mást mesélni. A félelem, ez a meghatározó tényező, ott volt mindenkiben. A pártfőtítkárokban is. A láthatatlan guillotine ott lengett mindenki feje felett, a mai győztes holnap könnyen válhatott áldozattá.

Így tehát újabb kényszerpálya következett: tengés-lengés a lefokozott poszton, az első infarktus, megint némi tengés, majd a második infarktus. Ezután már a huzamos munkaképtelenség jött, majd a harmadik infarktus, amely végleg kiütötte őt. Amikor érezte, hogy itt a vég, behívott magához, és megígértette veled, hogy pap fogja őt temetni. Nem értetted igazán a kérést, de nem kérdezted az okát.

Amikor eljött az idő, teljesítetted az akaratát.

Gáspár úgy érezte, a világok ezen a ponton összeérnek benne. Elődei világai és a saját kis, féloldalas, tökéletlen világa lassan egy egészet alkot. Az utakat keresi, valamiféle igazságok felé nyújtózkodna, s azt kell éreznie, hogy minél inkább összegyűjti lelkében a múlt üzeneteit, annál erőteljesebben elidegenedik attól a világtól, amelyben él. Igen, arra kezdett rájönni, hogy egyre inkább kiszorul ebből a hamis kisvárosi közegből, egyre kevésbé találja benne a helyét. Ott ült a padon, a város parkjában, nézte a körülötte sétáló embereket, és arra gondolt, mennyire más világ ez, mint amit ő elképzelt, mennyivel ridegebb, üresebb világ.

– Akartunk valamit – rázta meg a fejét –, nekimentünk a világnak, fel akartuk forgatni. S lám, mi lett belőle? Egy meghunyászkodó, megfáradt massa. Pedig hittem, nagyon hittem abban, hogy a mi generációnk majd megváltoztatja a világot. Az egész létemet arra építettem fel, hogy a beatgeneráció majd hoz valami újat, ami visszafordíthatatlan áttörést jelent, hoz valami értelmeset, amilyen eddig még nem volt, ami felemeli és eredendően feljavítja ezt a kort.

Elakadt, üres tekintettel nézett maga köré. Már nem is csodálkozik rajta, hogy nem így lett.

– Megöregedtem – ez volt a következő reakciója. – Nem fizikailag, úgy még erős középkorúnak számítok, de lelkileg. Az ember akkor öregszik meg, ha feladja. Ha feladja az álmait, ha feladja a reményt, hogy képes lesz valamilyen személyes, értelmes és megismételhetetlen nyomot hagyni maga után.

Már az sem villanyozta fel őt igazán, ha az emlékeihez menekült. Pedig mennyire büszke volt a felmenőire, fiatalabb korában ragaszkodott mindegyikükhöz, s magát az ő létük folytatásának tartotta. Szinte naponta folytatott vitát velük, pontosabban a szellemükkel. Meg volt győződve arról, hogy ez fontos. A folytonosság, a szellemi hagyaték, az üzenetek fontosak napi létünk számára.

Mára mindez elpárolgott, megszűnt. Mára mintha megtörték volna a színek, és elfogytak volna a gondolatok.

– Szörnyű ez a huszadik századvég – gondolta. – Kiöl az emberből mindent, amit hitként lehetne értelmezni. A szürkeség virágkora, a por rakódik csak le mindenre és mindenkire. Kár, hogy ide születtem – gondolta megtörtén.

Tegnap délután is, az az újabb, fárasztó csevegés az elvtársakkal. Nagyon problémamentes ez a világ, ha az ilyen fontos pártkáderek hetente a mi ügyeinket vitatják meg.

Igen, felléptünk. Igen, a koreográfia utal a második világháború utáni történésekre. Hogy az nem szerencsés? Miért nem mondják ki az elvtársak, hogy nem szabad? Hogy tilos! Ja, igen: ez a sejtetések társadalma. A szemvillanásoké, a ki nem mondott elvárásoké. Mert a párt, ugye... A párt mindannyiunktól elvár valamit. Úgy néz ki, hogy mi mindannyian a párté vagyunk. S úgy kell élnünk, úgy kell gondolkodnunk, hogy a párt elégedett legyen velünk. Mi kilenghetünk, tökéletlenkedhetünk, de a párt az abszolút igazság, a párt örök. Ennek kell mindent alárendelni. A lelkeket is, az álmokat is. Igen, a teljesítményeket is. Csakis és kizárólagosan egy irányban, csakis és egyértelműen az elvárásokon felül. Ez fontos, mert száz százalék alatt itt nem is létezik a világ. Ez egy száz százalékon fölüli társadalom. Szőröstül-bőröstül.

Nos, az igazság az, édes jó elvtársaim, hogy csupán százhat egész huszonhat százalék. Ennyit teljesítettünk. Hogy hogyan számoltam ki? Magam sem tudom. De egy dolog világos: ez alá nem mehetünk. A többi csak technika. És trükk is, persze, de erről egy szót sem. Erről hivatalosan nem tudunk, s amiről hivatalosan nem tudunk, az nem létezik.

Ehhez mit szólnak az elvtársak? Senki nem lelkesedik? A százkilenc egész három már jobb lenne? Hogy ezt még a szovjet elvtársak is irigyelni fogják? Ilyet nem szabad gondolni sem, nemhogy kimondani. Az ilyesmi a szocialista tábor elárulása lenne, úgy kell ügyeskedni, hogy száz százalék felett legyünk, de ne szárnyaljuk túl a szovjet elvtársakat. Így tehát száz fölött, és a szovjet alatt...

Hanem csizma kellene, drága jó elvtársaim, meg új fellépő ruha is. Mert úgy néz ki, hogy ha az idei támogatás is elmarad, akkor tényleg mezítláb kell táncolnunk. Az ígért tavalyi támogatás is elmaradt valahol, meg a fűtéshez sem kaptunk hozzájárulást – akárhogy nézem is, ez legalább kétszáznegyven százalékos visszaesés, ha már a kommunikációnak ezt az értelmetlen módját választják az elvtársak. Na, nézd csak, nem elég? Őszintén szólva nagyobb homlok-ráncolásokat és intenzívebb fejcsóválásokat vártam, vagy talán megint elszundítottak a jelenlévők a szocialista vita közepette? Megesik az ilyesmi a legéberebb elvtárssal is. Megesik így ősz vége felé, ébresztő uraim!

Hát jó, rajtam ne múljon a dolog, de azért azt ismerjék el, hogy ez kerek száznegyvenhat százalékos visszaesés, amikor már a fűtésre sem futja. Mintha rohadna szét ez az egész társadalom, ez az egész rendszer. Oh, ugyan már, miket beszélek! Ezt ki sem mondtam, persze, de attól még mintha igaz lenne. Kezd itt semmi sem úgy működni, mint ahogyan kellene.

De akkor mi lesz majd, uraim – bocsánat: drága jó elvtársaim, ha egy szép téli estén azt mondja nekem a csapat, hogy ezt neked, főelvtárs vagy csoportvezető, vagy mi? Ha azt mondják, hogy nekünk ebből elégünk van, mi itt nem fogjuk magukat kitenni a téli zimankó-

nak és tönkrefagyni. És elmennek majd, mind elmennek, mondjuk, egy jól fűtött kocsmába, ahol tizenhatsz fok is meglehet ilyenkor, de miket beszélek, ott biztosan megvan legalább a tizenhatsz fok, sőt, talán a húsz is, és nem fagy el az ember lába. Van ott bizonyára huszonkét fok is. De nem is ez a lényeg, tisztelt elvtársak, hanem az, hogy ezek a gyerekek megunták már az állandó csóroskodást. Az állandó fagyoskodást. Ja, hogy ez volt a maguk igazi célja? Szétverni ezt a csapatot is, ilyen ravasz módszerekkel, ezt persze sejtettem, sejtettük mind, ezért túrtünk eddig összeszorított fogakkal, de most már, most már nagyon... nagyon-nagyon....

Lehet, az is meglehet, persze, hogy éppen az a baj, hogy csíki ez a tánc – nem gondolják az elvtársak? Tavaly az volt a gond, hogy túl sík vidéki. De Csík tényleg feljebb van! Táncolunk mi szlovákokat is, persze, hogyne táncolnánk, hiszen a proletár internacionalizmus meg miegymás... Persze, megtanítanánk mi a szlovák csoportot is a miénkre, de nem érdeklődnek. Pontosabban kipenderítettek a múltkor is, amikor ezt felhoztam nekik... Mert odafelé működik a lojalitás, visszafelé nem. Visszafelé az érdektelenség az úr. Értem én ezt is, hogyne érteném, mi csak amolyan kisebbségek vagyunk, s egy többségnek derogál idehajolni hozzánk. Hogyan? Hogy ne legyek túl érzékeny? Meg szemtelen? Hát még gondolnom sem szabad ilyet?

Mert ha gondolják, akár ki is mondhatnák néhanapján, nem így, hátulról, orvul, de hát hol élek én, hogy majd épp az önök oldaláról várhatom el a lovagiasság szabályait? S hogy itt nem előny, hanem súlyosbító körülmény, hogy egy nagykutya pártfunkcionárius volt veje... Már megint ez? A volt apósom miatt kell büntetni? Ő bukott hatvannyolc után, s most már én is leprás vagyok? Vagy példát akarnak statuálni? S hogy mindez felségsértés még gondolatban is? Ki és mi itt a felség, kérem tisztelettel? Ja, hogy hol élek én?

Persze, ez végső soron egy helyénvaló kérdés, s talán meg fogja lepni önöket, kedves uraim, hogy én tényleg már csak a táncban élek, nem hiszek már semmiben, nem a számokban, a tervezőasztalok igazában, a nagy gyárak precíz gépsoraiban sem, sőt, fogódzkodjatok meg uraim, akik most elvtársak vagytok, nem hiszek én már bennetek sem, a ti maszlagjaitokban sem. S azt is tudom, hogy ezzel a nézetemmel messze nem vagyok egyedül. Ez az egész társadalom így van ezzel, torkig van már veletek és torkig mindennel, csak épp a száját nem fogja kinyitni soha, inkább csak nyel és vár...

Vár... Csak vár...

A megadott időpontban, egy hónappal a tervezett kiutazás előtt felment a minisztériumba, megbeszélni a részleteket. Ott azonban furcsa dolgok fogadták.

Először is nem akadt illetékes. Az első körben azt játszották, hogy senki nem tud semmiről.

Gáspár erre elment az után az osztályvezető után, aki Gombaszögön személyesen jelen volt a franciák általi meghívattatásnál.

Akkor már mintha megmozdult volna valami. Csak épp az egyik papír az egyik osztályon, a másik engedély meg egy másik minisztériumban volt.

Bonyolult dolgok ezek, bonyolult világ. Különösen akkor, ha egy egész szakapparátus van arra, hogy bonyolítsa.

(Falun eleinte bizalmatlanul fogadtak. Ez a mi életünk, tudod, ez a földhözragadt plebejus-szint: a falu a mi hátszlopunk, a falu a mi tápláló hátterünk. Inkább elutasítóan fogadtak, ez az igazság, de azután csak rájöttek, hogy értük is megyünk hozzájuk. Megmutattak utána mindent, dallamot, tánclépést annyit, hogy nem győztük megtanulni. Még szerencse, hogy sikerült kikölcsönöznünk egy filmfelvevő kamerát, az rengeteget segített. És később, amikor

már közelebb kerültünk egymáshoz, amikor már elfogadtak, akkor elsírták nekünk a gondjukat-bajukat is, amint az már ilyenkor lenni szokott. A szegény, egyszerű falusi ember a messziről jöttek, talán abban a reményben, hogy az szabadabb, megértőbb, s talán hatalma is akad valamennyi, hiszen városi.

Néhányan talán sejtették, hogy ez is vágyálom csupán, bár ezek a mostani városiak jó városiak, nem olyan fellengzősek, beképzelték, mint amilyenekkel már volt dolguk. S ha tisztességesek, akkor a mai világban hatalmuk sem lehet sok, ez is tiszta sor. De mondták, sorolták csak a gondjaikat, talán csak azért, hogy kimondásukkal könnyítsenek a lelkükön. Arra talán egyikük sem gondolt, hogy az a városi ember maga is hasonló problémákkal küzdhet odahaza, vagy talán még nagyobbakkal is. A legtöbbjük viszont felnézett ránk, kétségkívül, s valamiféle megváltást is vártak tőlünk. Nem sejtették a mi tehetetlenségünket, azt, hogy néha mélyebben vagyunk eme káosz bugyraiban, mint ők maguk.

Mert hogy magyarázod el a mindenféle felfelé nézéshez szoktatott embernek, akinek már a vérében van, hogy az instanciák csakis ott lehetnek, fönnt, s következésképp valami segítség is onnan jöhet – hogy ez nem mindig van így? Hogy odafönt is lehetnek problémák, hogy az – úgymond – odafönti élet néha még komolyabb kiszolgáltatottságot hordozhat magában, mint az idelenti? Meg talán – bizonyos szempontból még az is meglehet, hogy minden látszat ellenére nem is mi vagyunk az odaföntiek.

– Legalább odaát, a határon túlról odafigyelnének ránk – morogta egyikük –, de füttyölnek ránk azok is, a maguk dolgait duruzsolják csak körbe-körbe, csak a nagy szocialista bratyizások és összehorolások nőnek mindenütt. A nagy elhallgatások meg hazudozások burjánzanak, minket meg közben akár le is tagadhatnak, hová fog ez vezetni?)

Egyszóval a minisztériumban konfliktus lett a dologból. Mindketten értetlen pofákat vágtak, az illetékes is, Gáspár is.

– Igazán nem kapták meg az értesítést? Ez nem lehet, ilyet nem lehet, egy hónappal a tervezett út előtt, ilyen nincs.

– Márpedig van – bizonygatja Gáspár –, vagyis tényleg nem kaptunk semmit, s a mai napig úgy gondoltuk, hogy minden rendben van.

– Ez nem lehet – bosszankodik a kis ember, s Gáspárnak egyre inkább az az érzése, hogy csak megjátssza magát. Furcsákat mond, a szóáradatából viszont az derül ki, hogy mégis csak lehet, hogy náluk akadt el a dolog. Arra gondolnak mindketten, milyen tipikus történet ez, valaki valahol kimondta a nemet, de nyilvánosan nem vállalja azt. Így most nekik kell itt mindenféle násztáncokat eljárniuk egymás előtt, csak azért, hogy ne mondják ki a döntést, de érzékeltessék. Ez áradt a kis emberből, aki egyre dühösebb lett, nem elsősorban Gáspár miatt, hanem a helyzet miatt, hogy most rá szakadt ez a kellemetlen feladat, ez a hálátlan szerep, ez a ronda púp a hátán, közölni az elutasítást ezzel az emberrel, aki csak értetlenkedik itt. Igen ez kellemetlen, felettébb kellemetlen.

Majd azon kezdett el morfondírozni, miért kell neki mindig ilyen piszkos ügyeket intézni, miért éppen neki kell vállalnia ezeket a megbízatásokat. Miért nem lehet ezt az egészet okosabban, személytelenebbül, mondjuk, tényleg egy levéllel megoldani?

(Ja, persze, világos, hogy ne maradjon írásos nyoma, ne lehessen később, bárhol elővenni, és esetleg lobogtatni. Tudta ezt annak idején már Adolf is meg Jozsif Visszarionovics is, tudta mindenki, akinek volt takargatnivalója. De az ellenkezője is igaz. Ki merné lobogtatni a mai világban az olyan negatív tartalmú levelet, amelyen rajta van a hivatal pecsétje, amely nemcsak súlyt ad neki, hanem a véglegességet, a reménytelenséget is sugározza?)

Mert ha itt a hivatal valamire pecséttel azt mondja, hogy nem, akkor nincs az a hatalom, amely azt kétségbe vonhatja. A hivatal mégsem konkrét személy, mint én vagyok, füstölgött a kis ember, ez csak optikai csalódás, tévedés a köbön, a hivatal óriások gyülekezete, akik mögött ott áll az erő, a hatalom. Így viszont nagyon kellemetlen itt ülni, ez előtt a furcsa, nyílt szemű ürge előtt, magyarázkodni neki, és játszani a hülyét, amikor érzem rajta, hogy nem hiszi el egyetlen szavamat sem.

– Ezek azok a híres finom módszerek, amelyekkel szocialista társadalmunkat irányítani akarjuk? – dohogott magában. – Én lecsinálom ezt, én magasról lecsinálom az egészséget, válllaljon ilyesmit máskor ennyi pénzért más.

Végső soron az is igaz, hogy neki csak az a feladata itt, hogy egy-két mondatban közölje a döntést ezzel az izgága ürgevel, s azután mossa kezeit, hivatkozzon a nagy nemzeti bürokratikus ködben meghúzódó ezer akadályra. Na de ez nem olyan egyszerű, ebben az esetben legalábbis nem. Ez az ürge itt nem nyugszik csak úgy bele ebbe a helyzetbe, ez kérdez és érvel, ez a lehetetlen alak itt, ez kellemetlenkedni akar, különben miért kérdezne olyanokat, hogy ki a felettesem, ki hozott erről döntést és milyen alapon?

– De felvágta az elvtárs nyelvét, csúszik ki a száján, s arról ebben a pillanatban mit sem tud, hogy ez a pók itt, előtte egy kommunista nagykutya veje vagy mifénéje, azért ilyen nagy a pofája, különben kussolna ez is rendesen, mint teszik a többiek. Akkor még csak azt gondolja, hogy mit ugrálsz itt előttem, te pók, te rühes kis pók, lennék csak valamivel nagyobb, egy picivel lennék csak magasabban a ranglétrán, úgy eltaposnálak, mint annak a rendje. De hát így túrnöm kell, túrnöm ezt az akadékoskodást, hogy nekik ezt meg amazt ígérték, és hogy szóban meg is állapodtak. Na, helyben vagyunk, kedves, mi az, hogy szóban megállapodsz bárkivel is? Meg azután egyáltalán mi joga izgágáskodsz itt nekem, ez már kezdi nagyon próbára tenni a türelmemet, nagyon kezdi. Na, és most örülsz? Örülsz, hogy megkaptad a felettesem nevét? Azt hiszed, hogy az majd könnyörületesebb lesz hozzád? Úgy vág majd ki az irodájából, mint egy darab piszkot. Az igaz, hogy majd én is megkapom tőle a magamét, amiért elárultam a nevét, de mit tehettem, ha egyszer már elegendő volt ebből a kullancsból, aki azt hiszi, hogy ő lehet itt az atyáúristen. Hát kedves barátom, tudd meg, hogy ez tévedés, nagyon nagy tévedés! Itt nincs atyáúristen, pontosabban a te oldaladon nincs, itt a magadfajta is csak tarthatja a száját, és teheti a dolgát, amit kiszabnak rá, különben móresre tanítják őt.

Jól van, no, jól van, kisöreg, menj csak szépen a főnök után, azt hiszed, az majd mást mond neked? Mit gondolsz, én kitől kapom az utasításokat? Azt hiszed, hogy a te dörgedelmeid hallatán majd berezel, és megváltoztatja a döntését? Hát persze, mit gondoltál, ki más hozta volna meg ezt a döntést, ha nem ő vagy a felettese, vagy mit tudom én, melyik parancsolójuk. A döntés megszületett és kész! A főnök meg majd jól leteremt, vagy elküld ide meg oda, amíg el nem fáradsz, mindenütt beléd pöccintenek majd egy kicsit, mint valami kugligolyóba. Menj csak, te szerencsétlen, majd beleráznak a gatyába, majd megtanulod, hogy itt egyet tehetsz: amit a fentiek akarnak. A többi smafu: ez itt így működik. A szöveg is:

– Nézze, kedves elvtárs, értse meg, ez most – hogy úgy mondjam – nem időszerű. Nem aktuális, érti? Nekünk van egy ideológiai koncepciónk, amibe ez most nem fér bele. De azért ez ne törje le magukat, maguk csak folytassák, gyakoroljanak, tegyék, amit jónak látnak, hiszen egy ilyen szabad társadalomban mindent tehetnek, ami nem megy szembe az eszmével. Mert az eszme, ugyebár...)

És ömlött belőle a szó és Gáspár már azt hitte, hogy agyon akarja őt dumálni, s már-már arra gondolt, milyen jó lenne, ha ide is belibegne most az előző munkahelyének kedves titkárnője, Irmuska, aki megmenthetné őt ettől a nemtelen helyzettől is, sőt, talán még ezt a szőrös szívű főelvtársat is megpuhítaná valamelyest.

Van, hogy az ember úgy érzi egy-egy pillanatban, hogy évtizedeket képes átkarolni. Elődeinek történetei milliméterre pontosan letisztázzák azt a vérvonalat, amelynek ő is része. A történetek, amelyek körülfolynak mindent, keresik a helyüket, keresik a kapcsolódási pontokat. Építik magukat, mint egy korallsziget.

Az az igazság, hogy ő akarta így. Úgy érezte, jobban megkapaszkodhat a világban ezeknek a kötődéseknek a segítségével. Még talán a kínládások is elviselhetőbbek ilyen módon.

Talán még soha ennyit nem beszélt másoknak a múltjáról, a felmenőiről, a családjáról. Talán még soha nem vágyott annyira arra, hogy segítségükkel kitörjön abból az egyre sűrűsödő szürkeségből, amely – úgy érezte – mind mélyebbre húzza őt is.

Második házasságának végén, még eljövetele előtt a felesége, akihez akkor már semmiféle érzelmi szál nem fűzte, újból megpróbálkozott valamiféle közeledéssel. Pechjére azonban nem érzett rá a helyzetre, Gáspár lelkiállapotára, aki ingerülten reagált. Az asszony egy pillanatra mintha megingott volna, majd sírva fakadt, és azt mondta: „Önző állat vagy, csak magadra tudsz gondolni. Hogy fölnevelem a gyerekeidet, hogy zokszó nélkül mosok, főzök, vasalok rád, csak hogy te a rigolyáidnak élhess, az semmi? Hát ide figyelj, nekem is megvan a magam elképzelései, a magam álmai, és nem hagyom magamat eltántorítani azoktól, érted, nem hagyom! És nem hagyom tönkretenni a gyerekeim jövőjét sem a hamis álmaid miatt. Azt hiszed, azzal megoldasz bármit is, ha a légváraidba menekülsz? Ha a múltat porolod le újra és újra? Szeretném megélni egyszer, hogy legalább néhány pillanatra leszállsz a fellelgváraidból ide, a földre, és egy kicsit körül nézel itt is, a realitások között. Akkor talán belátnád, hogy a te igazságnak képzelt gondolatrendszered sem sérthetetlen. Akkor talán azt is meg tudnád mondani, hogy mit akarsz. Mondd, tudod te egyáltalán, hogy mit akarsz?

Gáspár ekkor úgy érezte, elfogynak az erői.

Most például hogyan magyarázza el ennek az asszonynak, hogy annak idején úgy tűnt, közösen indulnak el egy úton, amely értelmes lehet? S ő akkor ezt nagyon komolyan gondolta. Akkor még erősnek érezte a lány toleranciakészségét és rokonszenvesnek a fogékonyságát, a nyitottságát. Akkor még fantáziát és tüzet látott benne.

De idővel éppen ezek a tulajdonságai változtak meg. Pontosabban: mind a ketten megváltoztak, csak éppen ellentétes irányban. Igen, a leglényegesebb felismerés ebben az egész történetben az, hogy egyikük sem ugyanaz az ember már, aki annak idején volt. Ő úgy értelmezte mindezt, hogy a lány nem tudott (s talán nem is akart) lépést tartani az ő haladásának irányával, de az is igaz, hogy ő sem kapaszkodott valami erősen a lány után.

Az egész egy megfeythetetlen, egyre inkább összekuszálódó történethalmazzá vált számára. Nem tudta eldönteni, annak idején alakoskodott-e a lány, amikor még úgy nézett ki, hogy nagyon megértik egymást, vagy később, amikor úgy tűnt, hogy kezes bárányt akar Gáspárból nevelni? Vagy talán a nőügyeiről kisváros szerte elburjánzó történetek vágtak egyre növekvő szakadékot közéjük? Mert Gáspárnak – ha komolyan szembe akar nézni önmagával –, azt is el kell ismernie, vele is elfutottak néha a lovak, sikerei csúcsán tényleg tett olyat is, amit a volt neje joggal kifogásolhatott.

Persze, ezen már kár rágódni: a vonatok elmentek, s Gáspár a történetek alján már csak az utószelükről álmodozhat. Arról is talán, hogy ez a lány kiskorában, amikor a leginkább formálható volt, talán nem kapta meg a szükséges belső melegséget a lelki fejlődéséhez. S ennek hiányában később már szinte reménytelenné vált az átformálása.

A rideg, törtető apa, a felületes, számító anya nem jó alap az érzékeny és nyitottságra áhító lélek előnevelésére. Neki hiába mesélt oly gyakran a nagypapa, a dédapapa vagy a szépapa tör-

téneteiről. Ezek számára voltak nagyon fontosak, hiszen felmenői naponta élték újra magukat a képzeletében – de a lányt nem érintették meg. Gyerekes álmodozásoknak tartotta mindezt, nem érzett ilyen jellegű kötődést vagy vonzalmat.

Sem a család, sem az iskola nem nevelte ezt belé. Egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy az élet lehetőségeit végletesen leegyszerűsítve látja: egyfajta vulgáris, gazdaságilag motivált pályá-ívben csupán, amelynek alapelemei a gyors előmenetel, a pénz és a mielőbbi, minél meggyőzőbb karrier. Erre akarta kényszeríteni Gáspárt is, ezt vélte követendőnek a gyerekeik számára is. Gáspárnak egyre gyakrabban kellett rádöbbsennie, hogy így ez nem lehet életképes kapcsolat. S ha meg akarja magát menteni, akkor el kell mennie innen.

Arra nem gondolt, hogy mi jöhet ezután. Reménykedett csak a felemelkedésben, s abban, hogy gyorsan és nagyobb megrázkódtatások nélkül ki tudja mindezt heverni. Abban, hogy lélekben felszállhat, emelkedhet, szabadabb és alkotókészebb lehet. Az ellenkezőjére nem gondolt: a válságokra, a depressziókra és a megaláztatásokra. Arra, hogy sok mindennel és sok mindenkivel ütközni fog, s ezek az összeütközések egyre inkább ledarálják őt. Meg arra sem, hogy mindezt a hatalom sem nézi majd tétlenül.

Abban reménykedett, hogy elegendő lelkerővel rendelkezik ahhoz, hogy mindezt kibírja, azt azonban nem látta előre, hogy ez a nyomás épp az embereket vadássza le majd körüli. Hogy szépek a nagy elszánások, szépek a világot megváltani akaró tervek, de a Viszockik sorsa egy diktatúrában eleve elrendelt.

Neki lehet és neki is kell veselkedni a világnak, erről meg volt győződve. S abban is, hogy csakis így érdemes és méltó élni. De arra már nem gondolt, hogy mindezt a kicsinyes, minden kezdeményezést kiölni kész diktatúra nem fogja elviselni. Saját bőrén kellett megtapasztalnia Európa keleti felének válaszáat a huszadik századvég legnagyobb kérdéseire. S látnia kellett, hogy a bigottság a meghatározó elem a világ eme táján.

– Gyűlölöm a nemzeti komplexusaidat is – vágta a fejéhez a felesége, mielőtt elrohant volna otthonról. Erre semmit sem tudott válaszolni: szégyenkezett csak. Szégyenkezett, mert tudta, hogy a felesége azért fogalmaz ilyen nyersen, mert meg akarja őt bántani. S amiatt is szégyenkezett, hogy annak idején, amikor ezt a lányt elvette, ezt a fúriavonalat nem vette észre benne.

Akkor azonban még mesélt és reménykedett. Most pedig elváltak – s ő Katalinban vélte felfedezni az új esélyt. Katalinban, akiről úgy érezte, egyre közelebb kerül hozzá lelkileg is.

Katalin pedig hallgatta őt. Egyre többet beszélgettek, s úgy tűnt, egyre jobban meg is értik egymást.

S Katalint lassan már azok a mendemondák sem érdekelték, amelyek Gáspár körül lengtek. Nevezetesen, hogy tánccsoportjában az első sorban táncoló lányok mindegyikének bizonyítania kellett az iránta való elkötelezettségét. A koreográfus és vezető Gáspár irányában való személyes elkötelezettségét. Irigy, hazug rágalomnak tartotta mindezt.

A legmeglepőbb azonban a végén történt.

– Sokat meséltél – bújt hozzá Katalin. – De nehogy azt hidd, hogy sok újat mondtál nekem. Anyám nekem is pontosan ilyeneket mondott, hasonló történeteket mesélt. A dédanyámról főleg, akit egy ikonnak tartott annak ellenére, hogy alig ismerte. Úgy látszik, az élet produkál párhuzamos történeteket is néha.

Gáspár meglepődött.

– Ki volt a dédanyád?

– Mitzi Schleuternek hívták – mondta Katalin gyanútlanul. – Kaposváron van eltemetve. Csodálatos ember lehetett.

Gáspár megmerevedett. Egy pillanatra úgy érezte, eláll a lélegzete. A körök mintha visszatértek volna önmagukba.

Tudom, hogy beszéltél ezekről a dolgokról a nagyapáddal is – hallja Gáspár apja hangját. – Gondolom, rájöttél már, mennyire eltérő volt a világlátásunk. Ő váltig alulról nézte a kort, míg én megpróbáltam szélesebb összefüggéseiben, fölülről is. Megpróbáltam bekapcsolódni némiképp a dolgok mozgásába is. Az eredmények, végül is az eredmények magukért beszélnek...

(Jaj, csak azt ne, rémült meg Gáspár, már megint az eredmények! Erről mindig a paravánszövegek jutottak eszébe, a nyersvastermelés emelkedése 1930-hoz, vagy ami még nevetségesebb, 1910-hez viszonyítva. A kétszázhusz meg a négyszázhetven százalék! Vagy esetleg a legmagasabb szintű kinyilatkoztatás, hogy mennyivel jobban élünk, mint Etiópia polgárai. Igen, ezt nagyon tudták: a számmágiát meg az összehasonlítási alapok megválasztását. A grandiózus számok ideje volt az a kor, a semmit nem jelentő és a semmit nem érő számoké...)

– Ugyan, hagyd – szól közbe III. Ferenc is –, én is azon a véleményen vagyok, hogy az eredmények minősíthetik azt a kort is. Csak hát az a fejlődés, amely a rendszer első időszakában kétségkívül jelen volt, éppen nem a rendszer irányítóinak volt köszönhető, hanem sokkal inkább azoknak az embereknek, akik élni és dolgozni akartak, akik egyszerűen tették a dolgukat, amíg hagyták őket dolgozni. A rendszer meg kisajátította igyekezeteik eredményeit.

– Nézd, a nagyapád sok mindent nem volt hajlandó megérteni – veszi át újból a szót Gáspár képzeletében IV. Ferenc. – Ő mindig csak valamiféle ideologizált elképzelések oldaláról közelítette meg a világot, s nem volt hajlandó tudomásul venni bizonyos realitásokat. Azt például, hogy itt akkor egy adott helyzet volt, amelyben bizonyos erők hatottak, s nekünk ebben a közegben kellett megtalálnunk a helyünket, tetszik vagy nem. Itt kellett élnünk, itt kellett megélnünk. Egy ember számára, talán egy tucat ember számára is bizonyos fokig megoldás lehet a koordinátákon kívül maradás, de nem lehet az egy nép vagy egy népcsoport számára. Persze, az sem hagyható figyelmen kívül, hogy ha megtetted az első lépést az alkalmazkodás útján, akkor már nem tudsz úgy mozogni a pályán, hogy egyáltalán ne sározd be magad, ez merő naivitás.

– Ez olcsó magyarázkodás csak – legyint III. Ferenc. – Szerecsenmosdatás, annak is megkészt.

– A lényeg ott van, hogy nem akarunk állandóan az utca szélén álldogálni, az idők végezetéig, egy kofferon összekuporodva, érted? Számunkra az örült ötvenes évek mást is hoztak: az abszolút lefagyás után lapokat, iskolákat, könyveket, színházat. Lehetőségeket. Adnunk kellett valamit az embereknek, és ez sikerült. S most ne gyere nekem az elállatiasított titkosrendőrséggel meg a börtönökkel. Az is igazság, az igazság másik oldala. A gyilkosságokat meg a szellem megnyomorítását se hozd fel. A magánvagyon elkobzása, a földek kisajátítása és a klasszikus értékekre alapuló emberi kapcsolatok szétverése – igen, ez mind, mind hozzátartozik ahhoz a korhoz. Egy pillanatra se vonom kétségbe – mondja IV. Ferenc, szinte könyörögve.

– Ám te sem ignorálhatod, hogy magyarként – ó, mily szörnyű kettősség! – szabadabban élhettünk akkor. Megvolt persze, ennek is az ára, nem ellenkezhettünk az ideológiával, de mégis: ekkor éreztük, harminc év után, hogy kezdenek minket itt elfogadni, legalábbis kezdik észrevenni, hogy vagyunk, s hogy valamit kezdeniük kell velünk. A hatvanas évek végéig ez a pálya felfelé futott.

– Ha belegondolok, magam sem akarom elhinni, hogy fellendülés volt ez a kor – folytatja IV. Ferenc. – Gazdasági szempontból kétségkívül, a háborús visszaesés után. De kataklizma volt, máig megrázó élmény, ezt a kettősséget soha nem fogom tudni feldolgozni. Pedig így van: az ötvenes évek kiteljesedő paranoiája közepette tényleg szabadabbnak éreztük magunkat, mint a negyvenes évek második felében. Ez persze a negyvenes éveket minősíti elsősorban – lovalja magát bele egyre jobban az elbeszélésbe IV. Ferenc.

– Igen, hazajöttem és belevetettem magam a teendőkhöz. Ha kellett, kultúrát szerveztem, ha kellett szövetkeztettem, ha kellett ipari üzemekbe szerveztem munkásokat, ha kellett, agitáltam. És közben boldogabbnak éreztem magam, mint bármikor az életem során. Agybaj, tudom, mai ésszel nézve még inkább az. De élted volna át azt a kort!

– Hát ez az – fordul vissza III. Ferenc. – Hát éppen ez az, hogy ő átélte azt a kort, de semmit nem tanult belőle. Látod, ilyen az egész generációjuk. Most mondd meg: partner lehet számodra egy olyan generáció, amelynek tagjai annyira fanatikusak, elvakultak voltak, hogy az akasztófa alatt is képesek voltak éltetni a gyilkosaikat? Lehet az ilyen emberekkel érdemben tárgyalni bármiről is, érdemes egyáltalán az ilyenek előtt érveket felhozni? A nagy álmok és széthullásaik korának gyermekei.

– Utólagos fejjel értékeled a kort. Azt is tudja mindenki, hogy egy új világot nem lehet áldozatok nélkül felépíteni. Forradalmakat sem lehet áldozatok nélkül végighajszolni a társadalmon. De az eszmék... – csattan fel IV. Ferenc.

– Ez egy fantazma, látod? – csóválja a fejét III. Ferenc. – Ez a generáció teljességgel torzult. Agybaj, hogy mi mindenben hisznek: azt hiszik, hogy ami velük történt, az forradalom volt. Pedig csak primitív gengszterek pünkösdi királysága. Amíg nem képesek legalább a reáliák minimális szintjén érzékelni a világot, addig nem tudsz mit kezdeni velük. Ráadásul azt hiszi, hogy mindenhez jobban ért. Ha nem az apja volnék, bizisten, már belém is fojtotta volna a szót.

Gáspárban keverednek a képek, a két előd mondatai birkóznak benne egymással.

– Én végül is el tudtam menni békével arról a posztról, ami nekem kiméretett – emeli fel a hangját III. Ferenc –, míg ő belehalt ebbe. Ez is mutatja, mihez ragaszkodott tulajdonképpen: az eszméhez vagy a bársonyszékhez? Azt persze nem tudom megmondani, hogy a halálát mennyiben okozta a személyes megaláztatás mellett az eszmében való csalódás is.

– Azt még elismeréssel nézném, ha arról volna szó, hogy egyik napról a másikra kiakolbólintották a bíróságról, mert nem volt hajlandó egy ügyet a járási párttitkár elvárása szerint végigvinni – toldja meg III. Ferenc. – Még akkor is, ha naivan azt gondolta, hogy ha ellenáll, pontosabban, ha kiáll az igazság mellett, azzal a rendszert szolgálja, és segít a társadalom megtisztulásában. Gyerekes gondolkodás. A rendszer nem bírta el a legcsekélyebb ellenállást sem.

Gáspár úgy érzi, egy orkán közepén áll, valahol a Barbara-ciklon gyomrában, s körülötte az ősei egymással birkóznak. Ő pedig csak nézi az örvényt és sejti, hogy nem tud mit kezdeni vele. Azt érzi csak, hogy zuhan, zuhan egyre beljebb, egy porszem csupán, egy atom, amely sehol semennyit nem nyom a latban.

Arra gondol, milyen jó lenne, ha el tudná sírni a bánatát, ha megkönnyebbülhetne azáltal. Milyen jó lenne, ha a ciklon üvöltése elnyomná minden fájdalmát – de csendben van inkább, s bénultan érzékeli, ahogy a nagy erők, a hatalmas erők felkapják, megpörgetik, és repítik egyre beljebb.

(S egyszer csak, egy hirtelen ötlettől felbuzdulva táncolni kezd. Először lassan, csendesen, visszafogottan, hiszen tudja, hogy a zenét csak ő hallja, csak az ő lelkében él az, amit most

kifelé is meg akar mutatni. De azután egyre inkább belemelegedik, érzi, hogy tánccal kell elmondania mindent, ami belé szorult. Mindent, amit közölni szeretne ezekkel az egymással is vitatkozó ösökkal, mindent, amit közölni szeretne az egész világgal. Egyre jobban belemelegszik, már húsz perce tart az egész, már harminc...

Az ösök döbbsen figyelik, megálljt kiáltanak, elég, mondanák, elég, kiáltják a körülállók is, de ő csak megy, viszi a szíve megy az agya meg a lábai...

– Gáspár, legyen már elég!

De ő csak folytatja, csapkodja a talpát a padlóhoz, dől róla a víz, de hajt, fordul...

– ...hagyd őt, hagyd a fenébe, pusztuljon bele, ha nem hagy magának beszélni! Keményfejű, örülten keményfejű, s önző is, látod, hogy meg akar halni, el akar pusztulni! Persze, ő mindig mindent teljes bedobással akart csinálni, de annak is vannak határai. Eddig azt mondta, hogy belefáradt, s most nézzétek, beleőrült. Eddig csak arról volt szó, hogy kovászemerek legyenek a követői, de ez már... Én mindig is mondtam, hogy egyszer baj lesz ebből, de nem voltatok hajlandók belátni, hogy végső soron tehetetlenek vagyunk, eszköztelenek a nagy falakkal szemben. Mert az igazán lényeges folyamatok befolyásolhatatlanok, szerencsétlen kiszolgáltatottak vagyunk csupán, végül is ki figyel ránk? A saját lelkiismeretünket úgyahogy megnyugtadjuk, a világ pedig megy tovább a maga útján. Elébe fekhetsz és fogalkörömmel megpróbálhatod őt visszafogni, de az csak nevet rajtad.)

Az a hivatalnok is, akkor, ott, a minisztériumban:

– Ha jól belegondolok, lenne itt egy lehetőség.

– Mi az? – csillant fel Gáspár szeme.

– A csoport nem utazhat ki, ezt meg kell értenie. Most nem olyan viszonyban vagyunk a Nyugattal. S az igazság az, hogy nem is érdemlik meg magukat.

Gáspár nyelt egyet.

– Hanem maga kimehetne. Mindent elintézek, egyetlen szavába kerül. S nem is kellene visszajönnie. Igen, azt hiszem, az mindenki számára megoldás lenne, ha nem jönne vissza. Hiszen ön nem érzi itt jól magát. S aki nem érzi jól magát nálunk, azt nem kellene erőszakkal visszatartanunk, igaz? Menjen, próbáljon új életet kezdeni odakint, ha azt gondolja, hogy ott fenéig tejfel az élet. Szóval, ha megígéri, hogy nem jön vissza, kiengedjük. A szavamat adom rá, hogy kiengedjük.

(– El akar nekünk mondani valamit ezzel az örületével, az világos, ezzel az örült táncával is el akar nekünk valamit mondani. De nem képes rá, ő sem képes arra, hogy megfordítsa a világot, inkább itt feszíti keresztre magát előttünk. Csak nem így akarja elmondani nekünk, hogy valami véglegesen elromlott benne is, befejeztetett, nincs tovább? Csak nem az a gond, hogy a levegő elfogyott benne, körülötte, s az izmai, inai elgyengültek? Bár úgy néz ki, hogy még bírja, egyelőre még bírja, talán a lelke készülhetett ki, az rongyolódhatott le teljesen, de hát miért éppen így és miért éppen most? Hülye kérdés végül is, mindig lehet most és mindig van így, a dolgok néha túl is nőhetnek önmagukon. Arra tippelnek inkább, hogy már nem akar, már nem képes visszamenni a sorba és kuncsorogni, de nem akar megcsömörlöttként visszavonulni se. Elege lett mindenből. El akar menni, látszik rajta, érződik rajta, elszánta magát, hogy most áttáncolja magát a túlpartra. Stílszerűen: tánc közben hunyt el. Ez egyszerűen hihetetlen, már megint egy tehetséges emberre zuhan rá a sors, már megint egy értékes emberünk hull ki a sorból. Milyen világ ez, milyen élet, amely ilyen kegyetlen hozzánk, hogy a legtisztességesebb embereinknek sem tud még egy új esélyt adni...

... és akkor köréje futunk mind, s a lábaihoz kuporodunk, mint a tanítványok akkor, a Názáreti lábai elé, és lessük a szavát, s azt reméljük, hogy lihegésétől, kimerültségétől, levegőhabzsolásától valamit hallani is tudunk. Szinte sejtjük, mit akar mondani, ezzel az örült nekifeszülésével, mit szeretne elmondani nekünk és mindenkinek, aki most egy pillanatra megáll, és reá tekint. Az arca elkínzott, az egész teste elcsigázott, s mindannyiunkban ott borzonganak a szavak, amelyeket mondani akar – nem arról, hogy valamelyikötök elárul engem, bár az sem kizárt, hanem inkább arról, hogy...

... és huszonkét lélek nyomja, kényszeríti őt arra, hogy megnyilatkozzon, hogy kimondja a szót, az egyedüli, érvényes Igét. Huszonkét pszichikum próbálja tagadni a tanácstalanságot és az elbizonytalanodást, huszonkét lélek feszül neki a reménytelenség tagadásának, huszonkét pszichikum fordul el a nagy fehér faltól, amelyre az van írva: elvégeztetett. És tagadni, minden erejükkel tagadni akarják a világ törvényeit, a sors bejáratott útjait, és fel kívánják emelni magukat ezt az egész lerobbant termet itt, körülöttük. Huszonkét lélek érti meg egyszerre az üzenetet, a reményt, és sugározná tovább:

felállni mozdulni

lépni

előre

újra

újra

S akkor szinte maguk előtt látják azt az éjszakát is, amikor kis híján rátörik az ajtót Gáspárra, együtt üvöltenek felé, és nyomják oda a füléhez a rádiót, a Szabad Európát, amelyből egy prágai jelentés árad. A remény tudósítása, hogy most végre felszakadt a burok, amely eddig mozdulatlanágba szorította őket, felrepedt egy fólia, amely elzárta őket az értelmes létől.

– Prágában valami történik! – kiáltoznak szinte magukon kívül, örömben, hogy valaki mégiscsak leszállt közékük, és megváltani készül őket. – Prágában valami fontos történik, olyasmi, amit már nem lehet visszacsínálni!

És öröm önti el őket, a remény hullámai zúdulnak keresztül rajtuk, s némi büszkeség is, hogy minden kín és minden sivárság ellenére, minden kajla, elhallgatott remények és sokszor kibőjtölt küzdelmek ellenére is lám, ez a generáció, ez a hatvanas évek beatszelén nevelkedett, furcsa generáció, amely ebből a zenéből, ebből a szubkultúrából nőtte ki magát, mégiscsak meg tud mozdulni, mégiscsak létre tud hozni valamit, mégiscsak képes kilépni a lét zárkaiból. Ez a generáció, minden hibája, tisztázatlan elméletei és felemás tettei ellenére mégis csak megalkot valamit, talán kiizzadja magából egy értelmes lét esélyeit és ígéretét. Üvöltenek szinte az örömtől, s azt kívánják, bárcsak megállna ez a pillanat, bárcsak tudatosítaná mindenki, hogy bár diktatúrában éltek, bár sok mindenről le kellett mondaniuk, a legfontosabbról, az egyetlenről: az álmaikról mégsem mondtak le.

S ott és akkor fel is lélegeznek egy picit.

(És körbeállják őt, és nézik, mint azok, huszonketten, és próbálják megfejteni üzenetét, tettének indítékát, és rettegnek is kicsit a fékevesztett nekiveselkedéstől. És szurkolnak neki, az akaratukkal tartják, a reményt próbálják meg mindannyian beleszugerálni, mert...)

Mert érzik, hogy ez az ő egyedi, nagy, talán megismételhetetlen esélyük. S mert nem szeretnének mást, csak megnyugodni, megpihenni, tisztán élni végre.

(2014)